

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Hungarian College of Higher Education Ferenc Rakoczi II Transcarpathian

Заголовок

Молнар Бівієн Домініка

Автор

Науковий керівник / Експерт

Молнар Бівієн ДомінікаЕрік Марусич

підрозділ

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

1.12%

1.12%

КП 1

4.45%

4.45%

КЦ

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

12820

Кількість слів

103857

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	Б	0
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	␣	0
Білі знаки	Б	0
Парафрази (SmartMarks)	a	16

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	https://www.wikiwand.com/hu/articles/Magyarorsz%C3%A1g	28 0.22 %
2	https://real.mtak.hu/205938/1/8162-Tanulmanyszovege-42342-1-10-20221125.pdf	23 0.18 %
3	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbségi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	20 0.16 %
4	https://real.mtak.hu/205938/1/8162-Tanulmanyszovege-42342-1-10-20221125.pdf	16 0.12 %

5	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbsegi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	16 0.12 %
6	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbsegi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	15 0.12 %
7	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbsegi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	9 0.07 %
8	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbsegi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	6 0.05 %
9	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbsegi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	6 0.05 %
10	https://www.wikiwand.com/hu/articles/Magyarorsz%C3%A1g	5 0.04 %
з домашньої бази даних (0.00 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
з програми обміну базами даних (0.00 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
з Інтернету (1.12 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	https://docplayer.hu/46246625-A-kisebbsegi-autonomiatervek-szakaszai-karpataljan-1989-utan-autnomy-fights-of-subcarpathian-hungarians-after-1989.html	72 (6) 0.56 %
2	https://real.mtak.hu/205938/1/8162-Tanulmanyszovege-42342-1-10-20221125.pdf	39 (2) 0.30 %
3	https://www.wikiwand.com/hu/articles/Magyarorsz%C3%A1g	33 (2) 0.26 %

Список прийнятих фрагментів (немає прийнятих фрагментів)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
------------------	-------	---------------------------------------

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УГОРСЬКИХ
СІЛ ТІСАХАТА ПІСЛЯ ЗМІНИ РЕЖИМУ

МОЛНАР ВІВІЕН ДОМІНІКА

Студентка II-го курсу

Освітня програма Історія та археологія: 032 Історія та археологія

Спеціальність: Історія та археологія

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

ГІРЕШ-ЛАСЛОВ КОРНЕЛІЯ

доктор філософії, доцент

Завідувач кафедри:

ЧОТАРІ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

кандидат історичних наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра історії та суспільних дисциплін

**Кваліфікаційна робота
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УГОРСЬКИХ
СІЛ ТІСАХАТА ПІСЛЯ ЗМІНИ РЕЖИМУ**

Рівень вищої освіти: магістр

Виконавець: студентка II-го курсу

Молнар Вівієн Домініка

Освітня програма: 032 Історія та археологія

Спеціальність: Історія та археологія

Науковий керівник: **Гіреш-Ласлов Корнелія**

доктор філософії, доцент

Рецензент: **Молнар Федір Федорович**

доктор філософії, доцент

Берегове

2025

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

**A TISZAHÁTI MAGYAR FALVAK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI
ÁTALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN**

Magiszteri dolgozat

Készítette: **Molnár Vivien Dominika**

II. évfolyamos Történelem és régészet
szakos hallgató

Témavezető: Dr. Hires-László Kornélia
PhD, docens

Recenzens: Dr. Molnár Ferenc
Phd, docens

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
I. ІСТОРІЯ ТІСАХАТУ ТА ЗМІН РЕЖИМУ.....	7
1.1. Тісахат та його історія (коротко).....	7
1.2. Розділений Тісахат – Трианон, Угорщина та Україна під керівництвом Радянського Союзу.....	8
1.2.1. Угорщина 1914-1989.....	8
1.2.2. Українська Радянська Соціалістична Республіка (1917-1991).....	13
1.3. Зміна режиму – розпад Радянського Союзу.....	13
1.3.1. Зміна режиму в Угорщині (1989-1991).....	15
1.3.2. Зміна режиму в Україні (1991).....	15
1.3.3. Соціально-політичне становище закарпатських угорців у незалежній Україні.....	16
II. ВІДЧУТІ СОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В ГРОМАДАХ ТІСАХАТ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗМІН РЕЖИМУ.....	18
2.1. Демографічний опис респондентів.....	18
2.1.1. Демографічний опис респондентів Закарпаття.....	18
2.1.2. Демографічна характеристика респондентів із області Сабољч-Сатмар-Берег.....	19
2.2. Зміни способу життя та соціальної поведінки.....	21
2.2.1. Зміни у повсякденному житті на Закарпатті.....	21
2.2.2. Зміни в повсякденному житті Сабољч-Сатмар-Берегського області.....	27
2.3. Використання мови, освіта (Закарпаття) та якісні зміни в державних установах на Тісахаті.....	32
2.3.1. Угорська мова та освіта на Закарпатті.....	32
2.3.2. Якість державних установ у Сабољч-Сатмар-Берег області.....	37
III. СПРИЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН У ГРОМАДАХ ТІСАХАТ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗМІН РЕЖИМУ.....	41
3.1. Міграційні моделі та демографічні зміни.....	41
3.1.1. Вільна Європа – Закарпаття йде на захід.....	42
3.1.2. “Українці” їдуть у Сабољч-Сатмар-Берег.....	44
3.2. Економічна трансформація Закарпатті.....	45
3.3. Уявна трансформація економіки на угорській стороні Тісахату.....	49
3.4. Зміни в транскордонній торгівлі.....	51
3.5. Неформальна економіка – культура контрабанди на угорсько-українському кордоні.....	53
3.5.1. Соціально-економічні чинники контрабанди.....	53
3.5.2. Методи та маршрути контрабандних операцій.....	56
3.5.3. Угорські та закарпатські погляди на контрабанду.....	57
РЕЗІЮМЕ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
РЕЗІЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	72
ДОДАТКИ.....	75

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	5
I. A TISZAHÁT TÖRTÉNELME ÉS A RENDSZERVÁLTÁS.....	7
1.1. A Tiszahát és történelme (röviden).....	7
1.2. A kettéosztott Tiszahát – Trianon, Magyarország és Ukrajna a Szovjetunió alatt.....	8
1.2.1. Magyarország 1914-1989.....	8
1.2.2. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (1917-1991).....	13
1.3. Rendszerváltás – a Szovjetunió összeomlása.....	13
1.3.1. A magyar rendszerváltás (1989-1991).....	15
1.3.2. Az ukrán rendszerváltás (1991).....	15
1.3.3. A kárpátaljai magyarok társadalmi-politikai helyzete a független ukránban.....	16
II. TISZAHÁTI KÖZÖSSÉGEK ÉRZÉKELT TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS ÁTALAKULÁSAI A RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZTÉBEN.....	18
2.1. Válaszadók demográfiai leírása.....	18
2.1.1. Kárpátaljai válaszadók demográfiai leírása.....	18
2.1.2. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók demográfiai leírása.....	19
2.2. Életvezetés és társadalmi magatartások változása.....	21
2.2.1. Mindennapok változása Kárpátalján.....	21
2.2.2. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye változásai a mindennapokban.....	27
2.3. Nyelvhasználat, oktatás (Kárpátalján) és közintézmények minőségi változása a Tiszahátban.....	32
2.3.1. Magyar nyelv és oktatás Kárpátalján.....	32
2.3.2. Közintézmények minősége Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.....	37
III. TISZAHÁTI KÖZÖSSÉGEK ÉRZÉKELT GAZDASÁGI VÁLTOZÁSAI A RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZTÉBEN.....	41
3.1. Migrációs minták és demográfiai változások.....	41
3.1.1. Szabad Európa – Kárpátalja nyugatra megy.....	42
3.1.2. Az “ukránok” bejönnek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe.....	44
3.2. Kárpátalja gazdasági átalakulása.....	45
3.3. A Tiszahát magyar-oldali gazdaság érzékelt átalakulása.....	49
3.4. A határon átnyúló kereskedelem változásai.....	51
3.5. Az informális gazdaság – a magyar-ukrán határ csempész-kultúrája.....	53
3.5.1. A csempészet társadalmi-gazdasági mozgatórugói.....	53
3.5.2. A csempészési műveletek módszerei és útvonalai.....	56
3.5.3. Magyarországi kontra kárpátaljai perspektívák a csempészetről.....	57
ÖSSZEGZÉS.....	63
IRODALOMJEGYZÉK.....	66
PEZIOME.....	72
MELLÉKLETEK.....	75

BEVEZETÉS

A keleti magyarság gazdag történelmében a 20. század politikai turbulenciái miatt elfeledésre került a tény, hogy a belső keleti régiók- és nemzeti határon kívülre kényszerített keleti magyarlakta területek az úgynevezett “Tiszahát” közösséget képezik, mely zordul szétszakításra került az 1920. június 04.-éi trianoni béketárgyalás által. A 20. század hosztilis politikai megosztottsága miatt országhatárokkal elválasztott Tiszaháti közösségek elidegenültek egymástól, s különböző politikai ideológiákat megélve a Kelet-Magyarországi régiók és Kárpátalja teljesen egyedi kultúrákká fejlődött. A rendszerváltás követően viszont ez a dinamika megváltozott.

A modern Magyarország- és egész Kelet-Közép-Európában a 20. század egyik legmeghatározóbb társadalmi és gazdasági fordulópontja volt, amikor a Szovjetunió megbukásával a korábbi tagállamok, köztük a Kárpátalját birtokló Ukrajna, demokratikus köztársasággá váltak, s többek között a Szovjetunió alatt fennálló szigorú határmozgási korlátozások eltűntek, ami a két térség alapvető politikai, gazdasági és társadalmi átalakulását eredményezte. E folyamatok ugyanakkor nem csupán a makro-szintű, országra kiterjedő politikai struktúrákat és gazdasági modelleket érintették, hanem mélyreható hatást gyakoroltak a határ menti kistérségek – így a tiszaháti magyar falvak – mindennapi életére is.

A Tiszahát, amely a Tisza folyó által szétválasztott, de történelmileg és kulturálisan egységes térség, különösen érzékenyen reagált ezekre a változásokra. Az itt élő magyar közösségek az államhatárok merevsége, a gazdasági bizonytalanság, a politikai rendszerek átalakulása és az ezekkel párhuzamosan kialakuló illegális haszonszerzési stratégiák, mint a csempészet révén próbálták újradefiniálni helyüket a megváltozott viszonyok között.

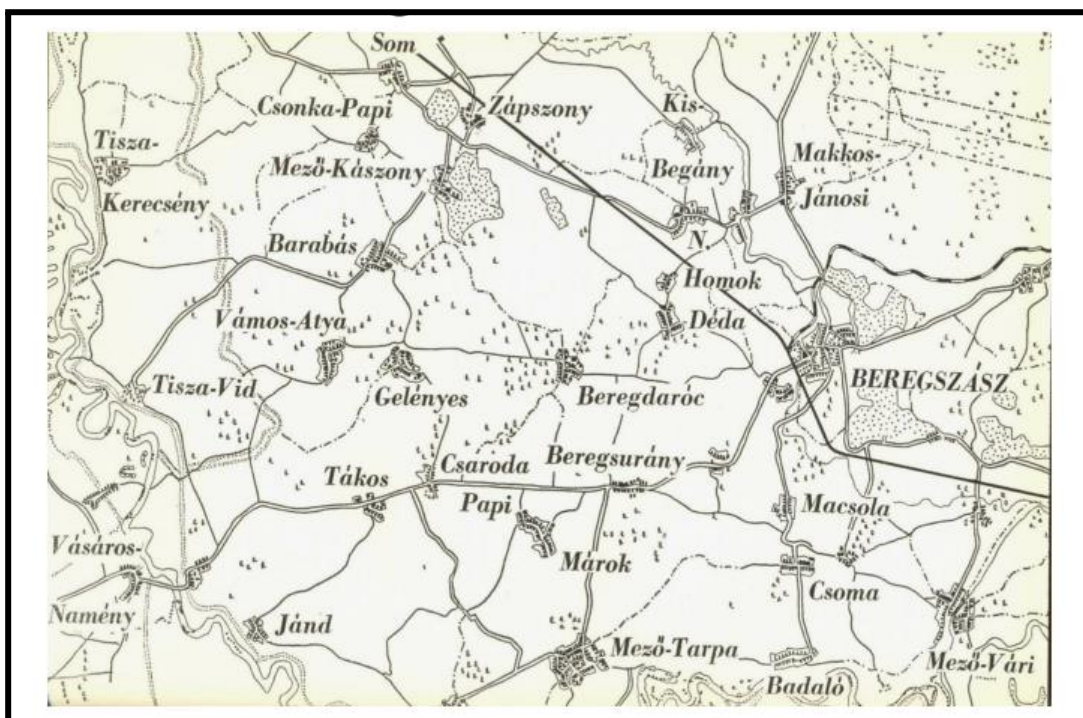
A szakdolgozat célja annak feltárása, hogy miként változott meg a tiszaháti magyar falvak társadalmi és gazdasági szerkezete a rendszerváltás utáni időszakban, különös tekintettel a kétoldalú – kárpátaljai és kelet-magyarországi – viszonyokra. A vizsgálat fókuszában a rendszerváltás utáni a társadalmi és jóléti helyzet, a közintézmények működése, a közbiztonság, valamint az államhoz és politikai kormányzatokhoz való viszony áll. Kiemelt szerepet kapnak továbbá a migrációs folyamatok, a határátkelés gyakorlati tapasztalatai, valamint az informális gazdaság (a csempészet) társadalmi beágyazottsága.

A kutatás módszertanilag két pilléren nyugszik – egyfelől történeti és társadalomtudományi szakirodalmak segítségével rekonstruáltan vizsgálni az 1990-es és 2000-es évek politikai és gazdasági folyamatait, másfelől pedig kérdőíves kutatás történt, amelyben mind kárpátaljai, mind kelet-magyarországi (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei) falvak lakosainak szubjektív tapasztalatai kerültek feltérképezésre. A dolgozat négy fő részből épül fel: az első rész történeti áttekintést nyújt Magyarország és Ukrajna (illetve elődjek) rendszerváltás előtti és utáni viszonyairól, különös figyelemmel a kárpátaljai magyarság helyzetére; a második rész a társadalmi és kulturális változásokat tárgyalja; a harmadik rész pedig a gazdasági folyamatok átalakulását, valamint a Kárpátaljáról Magyarországra kiáramló csempészkultúra mivolta kerül elemzésre.

A kutatáshoz hipotézise az, hogy minden szempontból a rendszerváltásra az akkor cselekvőképes aktív korú kárpátaljai lakosság negatívabban emlékszik és értékeli, mintsem az akkor élt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakosság. A rendszerváltás és annak következményeire még sokan emlékeznek, s őket ez az időszak formálta. Az 1990-es és 2000-es évek ukrán-oldalon (Kárpátalján) és magyar-oldalon (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében) nem csupán történelmi emlékként, hanem élő társadalmi tapasztalatként vannak jelen akkori lakóinak életében, ám empirikus bizonyítékok alapján amit közvetlen szülőktől, nagyszülőktől és ismerősöktől hallható, ez jelentősen eltért a Tiszahát két oldalának életében. A dolgozat ezeknek a tapasztalatoknak a dokumentálására és értelmezésére vállalkozik, bízva abban, hogy hozzájárul a Tiszahát múltjának és jelenének komplexebb megértéséhez.

I. A TISZAHÁT TÖRTÉNELME ÉS A RENDSZERVÁLTÁS

1.1. A Tiszahát és történelme (röviden)

1. ábra: A beregi Tiszahát vidéke
Forrás: slideserve.com 2014.

Kárpátalja jelenlegi területe elsősorban négy történelmi magyar vármegyevidékét fedi le – Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros, ami megközelítőleg 17.800 km². Ez a térség azonban nem fedi le teljes egészében a múlt század elején ezen megyékhez tartozó területet¹. Ung vármegye Szobráncához tartozó része ma Szlovákia területén található, Ugocsa és Máramaros déli vidékei Romániához kerültek, míg Bereg síkvidéki, Tiszához közeli része Magyarország része lett².

¹ Horváth Gergely – Csüllög Gábor 2023. Ruténföld (az Északkeleti-Felföld) természet- és tájföldrajzi jellemzői. In: Tamás Edit szerk.: *Tájhasználat és tájszerveződés a Kárpát-medencében (895-1920)*. Kiadta: Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, Nyíregyháza, 1-14. (2. old.)

² Paládi-Kovács Attila 2023. Kárpátalja Település- és Népiségtörténetének Vázlata (896-1818). In: Tamás Edit szerk.: *Tájhasználat és tájszerveződés a Kárpát-medencében (895-1920)*. Kiadta: Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, Nyíregyháza, 23-38. (23-24. old.)

A honfoglalás idején, a 9. század végén a magyar törzsek tartósan letelepedtek ezen a vidéken, ahogy azt a régészeti feltárások is megerősítik. A korai megtelepedés elsősorban stratégiai pontokat érintett: főként a hegyek hágóihoz vezető útvonalakat és a mocsaraktól körülvett kiemelkedő területeket foglalták el. Ide sorolhatók például Tiszacsoma, Beregszász, Munkács, Szolyva és Alsóverecke. Az erdőkkel és mocsarakkal borított részek fokozatosan, későbbi időszakokban népesültek be³. E vidéken jelentősebb politikai változás egészen 1920-ig nem történt, ameddig az első világháborút követően a trianoni békediktátum nem vágta ketté a Tiszahát régiót, s Kárpátalja nem került a Nagy-Magyarországból kivált Csehszlovákiához⁴.

1.2. A kettéosztott Tiszahát – Trianon, Magyarország és Ukrajna a Szovjetunió alatt

Az első és második világháború (1914-1918, 1939-1945) közötti időszakban létrejött a Szovjetunió, mint a kelet-európai kommunista vezetésű országok szövetsége. Ezen szövetségbe tartozott Örményország, Azerbajdzsán, Belarusz, Észtország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Lettország, Litvánia, Moldova, Oroszország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Ukrajna és Üzbegisztán⁵.

1.2.1. Magyarország 1914-1989

A Magyar Népköztársaság (1949-1989) megalakulását megelőző fél évszázadban a geopolitikai turbulencia abszolút meghatározó volt a magyarság alakulására nézve. Az első világháborúban (1914-1918) a magyar nemzet még az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1919) részeként a Központi Hatalmak oldalán harcolt, aminek következtében az 1920-as Trianoni béketárgyaláson a magyarság büntetve lett, a történelmi magyar területek 73%-a, politikai bosszú okán, az újonnan szuverén nemzetálmak készült

³ Paládi-Kovács Attila 2023:18 o.

⁴ Varga Krisztina 2022a. A csehszlovák pártállam létrejötte a történelemtankönyvek lapjain. *Eruditio-Educatio*, 17. évf., 2. sz., 31-49. (32. old.)

⁵ Gyuris Ferenc 2019. "Szovjet" és "posztsovjét". Rendszerszintű társadalmi és gazdasági keretek a szovjet szocialista rendszerben és utána. In: Kőszegi et al. szerk.: *Etnikai Földrajzi Kutatások A Posztsovjét Téréségben*. Kiadta: CC Printing Kft., Budapest, 31-56. (31-32. old.)

Magyarországtól elcsatoltak, melynek eredményeképp a magyar nemzetiség több mint fele más nemzetek vezette országok részévé váltak⁶.

Az elcsatolt területeken a magyarság kisebbségként létezett és többnyire rosszul kezelték őket, ugyanis azok az országok, melyek megkapták ezeket a területeket, a korábbi Osztrák-Magyar Monarchia által elszenvedett sérelmeket a magyarokon bosszulta meg⁷.

A békeszerződés (vagy pontosabban békediktátum) a nemzetiségi és nyelvi határok helyett a győztesek politikai és gazdasági szempontjai alapján, és hamisított etnikai adatok alapján húzta meg a határvonalat. A 325.411 km² összterületű Magyar Királyság elvesztette területének több mint kétharmadát, s az etnikailag 282.870 km² magyar nemzet-lakta terület az új Magyarországgént csak 92.963 km² ölelt fel, s a teljes lakosságának több mint a felét elvesztette, a 20.886.487 főből 7.615.117 főre csökkent⁸.

Az elcsatolt területek^{9 10 11 12 13 14 15}:

- **Erdély** - Románia (1920-1940) - Magyar Királyság (1940-1944) - Románia (1944-);
- **Máramaros:**
 - **Déli rész** – Románia (1920-1940) - Magyar Királyság (1940-1944);
 - **Északi rész** – Csehszlovákia (1920-1939) - Magyar Királyság (1939-1944) - Szovjetunió / Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (1945-1991) - Ukrajna (1991-);

⁶ Suba János 2019. A magyar államhatár a trianoni békediktátum előtt és után 1867-1941. In: Parádi József szerk.: Emlékkönyv Keserű István születésének 90. évfordulója tiszteletére. Kiadta: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 197-234. 203-204.

⁷ Dobó Attila 2021. *A Trianoni Békediktátum – Oknyomozás*. Magyar Kultúra Emlékívek Kiadó, Vámoszabadi. (54. old.)

⁸ Dobó Attila 2021:58-59 o.

⁹ Barta Róbert 2015. A Nagy Háború és Magyarország. In: Barta – Csiszár szerk.: *Vidék És Város: Az első világháború és a magyar vidék*. Kiadta: Régió Kommunikációs Kft., Hajdúnánás, 9-32. (12-13. old.)

¹⁰ Bódi Stefánia 2020. *Gondolatok a kelet-közép-európai régióról avagy a régió elmaradottságának okai*. In: Barna Attila szerk.: *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 150-158. (150-152. old.)

¹¹ Ujváry Gábor 2020. Trianon és a magyar kulturális politika. *Somogyi Közlöny*, 30. évf., 4. sz., 5-15. (8-9. old.)

¹² Dobó Attila 2021:41-43. o.

¹³ Zeidler Miklós 2020. A Trianoni Béke Megalkotása. *Magyar Tudomány*, 181. évf., 6. sz., 749-760. (752-754. old.)

¹⁴ Manzinger Krisztián – Dajkó Ferenc Dániel 2021. A Trianonban Szétvágott Vármegyék Átszervezése az 1920-as Években Magyarországon és a Szomszédos Államoknak – Állam- és Nemzetépítési Törekvések. In: Zakar et al. szerk.: *A Közép-Európai Országok Együttműködése: 1920-2020*. Konferenciagyűjtemény: Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXVII, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 43-66. (45-48. old.)

¹⁵ Gál Zoltán 2021. A helyi bankok aranykora: a magyarországi bankhálózat a dualizmus korában. *Területi Statisztika*, 61. évf., 4. sz., 407-444. (408-409. old.)

- **Partium** - Románia (1920-1940) - Magyar Királyság (1940-1944) - Románia (1944-);
- **Kelet-Bánság** - Románia (1920-1944) - Szovjet katonai megszállás (1944-1947) - Románia (1947-);
- **Felvidék** - Csehszlovákia (1920-1938) - Magyar Királyság (1938-1945) - Csehszlovákia (1945-1992) - Szlovákia (1993-);
- **Kárpátalja** - Csehszlovákia (1920-1939) - Magyar Királyság (1939-1944) - Szovjetunió / Ukrán SZK (1946-1991) - Ukrajna (1991-);
- **Csallóköz** - Csehszlovákia (1920-1938) - Magyar Királyság (1938-1945) - Csehszlovákia (1945-1992) - Szlovákia (1993-);
- **Drávaköz** - Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1920-1941) - Magyar Királyság (1941-1945) - Jugoszlávia (1945-1991) - Horvátország (1991-);
- **Bácska** - Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1920-1941) - Magyar Királyság (1941-1945) - Jugoszlávia (1944-1991) - Szerbia (1991-);
- **Nyugat-Bánság** - Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1920-1941) - Magyar Királyság (1941-1945) - Jugoszlávia (1945-1991) - Szerbia (1991-);
- **Vendvidék (ma a Muravidék)** - Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1920-1941) - Magyar Királyság (1941-1945) - Jugoszlávia (1945-1991) - Szlovénia (1991-);
- **Muraköz** - Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1920-1941) - Magyar Királyság (1941-1945) - Jugoszlávia (1945-1991) - Horvátország (1991-);
- **Horvát-Szlavónország** - Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1920-1941) - Független Horvát Állam (1941-1945) - Jugoszlávia (1945-1991) - Horvátország (1991-);
- **Őrvidék (Burgerland)** - Ausztria (1921-);
- **Szepes és Árva vármegye egyes települései** - Csehszlovákia (1920-1939) - Magyar Királyság (1939-1945) - Csehszlovákia (1945-1992) - Szlovákia (1993-);
- **Fiume** - Szabad államként (1920-1924) - Olaszország (1924-1943) - Jugoszlávia (1945-1991) - Horvátország (1991-);

Az első világháborút követően, 1920-ban, a terület nagy részét Csehszlovákiához csatolták, ahol “*Podkarpatska Rus*” (más néven Ruszinszkó) néven vált ismertté, hozzávetőleg 13.000 km² kiterjedésben¹⁶. Földrajzi szempontból ez a régió az Északkeleti-Kárpátok közép- és magashegységei közé tartozik, amelyet mély folyóvölgyek

¹⁶ Szakál Imre 2014. Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája a mai Kárpátalja területén: tervek és gyakorlat. *Regio*, 22. évf., 2. sz., 147-186. (147. old.)

tagolnak. A síkvidék, amely a Nagyalföldhöz sorolható, mindössze a terület mintegy ötödét teszi ki¹⁷.

A első világháború utáni rövid életű Magyar Tanácsköztársaság (1919 március - 1919 augusztus) után az újra monarchikus Magyar Királyság (1920-1945) következett, melynek törvényes trónörökös hiányában Horthy Miklós (1868-1957) katonatiszt és politikus, mint kormányzó lépett az ország élére, egészen a második világháborúban való leváltásáig, mely időszakot neveznek a “Horthy korszaknak” (1920-1944)¹⁸. E kormánynak köszönhetően az első és második bécsi döntésnél (1938, 1942) több terület visszakerült Magyarországhoz a Tengelyhatalmakkal való szövetkezés folytán. Ezidő alatt a Tiszahát újra egyesülhetett, ugyanis a Náci Németország visszaadta Magyarországnak a trianonban elcsatolt területek nagy részét, köztük, Csehszlovákiát Németország uralva, Kárpátalját is¹⁹. De a háború végeztével a párizsi békeszerződés (1947) alkalmával visszaállították a trianoni határokat, s 1945-től Kárpátalja véglegesen az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz került²⁰. Magyarország a Szovjetunió csatlós-államai közé került, amikor is az 1944-es megszállást követően a szovjet csapatok nem vonultak ki Magyarországról²¹.

A háború végeztével az 1947 párizsi békeszerződésben visszaállították az 1920-ban meghatározott trianoni országhatárokat, ám Magyarország egyedüli módon még több területet veszített a háborúban vállalt szerepéért²². Ezután létrejött az új Második Magyar Köztársaság (1946-1949), mely kezdetben egy parlamentáris demokrácia volt, ám a Szovjetunió által támogatott Magyar Kommunista Párt (MKP) átvette a hatalmat 1949-ben és egy de facto, kommunista elveknek megfelelően, egypártrendszerű kommunista köztársaságot alakítottak ki az országban. Az MKP pártelnök Rákosi Mátyás (1892-1971)

¹⁷ Barta–Csiszár 2015:12-13. o.

¹⁸ Turbucz Dávid 2014. A Horthy-Kultusz 1919-1944. Kiadta: Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskola, Eger (3-4. old.). Elérhető: https://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/7/2/Turbucz_David_tezis.PDF

Letöltés ideje: 2025.03.14.

¹⁹ Varga Krisztina 2022b. A komáromi tárgyalások és az első bécsi döntés korabeli sajtója. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 24. évf., 2. sz., 59-82. (59-60. old.)

²⁰ Váradi Natália 2019. A szovjet hatalom kiépítésének kezdeti lépései Kárpátalján 1944-1946. *Betekintő*, 13. évf., 1. sz., 43-57. (44. old.)

²¹ Ungváry Krisztián 2012. Magyarország II. világháborús szerepvállalása. *Korunk*, 23. évf., 11. sz., 37-46. (41-42. old.)

²² Fülöp Mihály 2022. Párizs nem Trianon. In: Fülöp Mihály szerk.: *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára*. Kiadta: Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 11-16. (11-13. old.)

vezetésével az 1950-es évek elején sztálinista módon kialakítottak egy totalitarista diktatúrát²³.

Az akkori kormány a termelés nagy részét államosította, a politikai ellenfelek és nem-kívánatos személyek százezreit telepítették ki, börtönözték be vagy végeztek ki. Joszif Visszarionovics Sztálin (1878-1953) Szovjetunió Pártfőtitkár 1953-ban bekövetkezett halálát követő időszakban se enyhült a helyzet Magyarországon, s 1956 olyannyira nagy volt a feszültség, hogy forradalom tört ki²⁴.

A kitört forradalom, eleinte csak békés tüntetésekkel indult majd fegyveres konfliktusba torkollott. A harc a kormány bukásához vezetett, majd egy új kormány alapításához. Az új kormány tárgyalásokat kezdeményezett a Szovjetunióval. A szovjet kormányzat kezdetben hajlandó lett volna tárgyalni, de amikor kiderült, hogy Magyarország nem számíthatott nyugati segítségre így 1956. November. 4.-én a szovjet csapatok hadüzenet nélkül lerohanták az országot és így végül a szabadságharc elbukott²⁵.

A szabadságharc bukását követően, a szovjet vezetés kinevezte Kádár Jánost (1912-1989) mint Magyarország új vezetőjét. Kádár első éveiben volt az ún. kádári megtorlás melyben a szabadságharcban résztvevő személyeket ítélték el. A hidegháborús konfrontáció fokozatos enyhülése következtében az ENSZ Nyugat-európai politikája és álláspontja az úgynevezett “magyar kérdésben” egyértelművé tette, hogy nem lesz visszatérés az 1956 előtti politikához²⁶.

A nyugati hatalmak Kádár legitimitását Magyarország ENSZ-hez való csatlakozásához kötötték, de az ENSZ határozatokban elítélte a rendszert, és a “magyar kérdést” napirendjén tartotta mindaddig, amíg Kádár kiegyezett. Ezen kiegyezésnek következménye volt az ún. kádári kompromisszum mely során a szabadságharcban részt vett és elítélt személyek kb. 80%-a amnesztiát kapott²⁷.

²³ Bank Barbara 2020. A kommunista diktatúra különböző “arcai” (1919) 1945-1956 (1989). Kiadta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest (2-3. old.). Forrás: https://btk.ppke.hu/storage/tiny_mce/uploads/old/uploads/articles/7428/file/Tézisfüzet_BB.pdf
Letöltés ideje: 2025.03.20.

²⁴ Gyarmati György 2012. A Rákosi korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956. *Korunk*, 23. évf., 5. sz., 116-119. (118. old.)

²⁵ Galambos István 2016. Az 1956-os forradalom és szabadságharc előzményei, történései és következményei Várpalotán. Kiadta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest (118-123. old.). Forrás: https://btk.ppke.hu/storage/tiny_mce/uploads/old/uploads/articles/7429/file/Galambos_István_disszertacio.pdf
Letöltés ideje: 2025.03.20.

²⁶ Nagy András 2020. Halálos Együttérzés. A “magyar ügy” és az ENSZ, 1956-1963. *Századok*, 157. évf., 4. sz., 826-829. (826. old.)

²⁷ Király Béla 2006. A kortárs történész vallomása: a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956-1963. In. Békés – Kecskés szerk.: *A Forradalom és a Magyar Kérdés az ENSZ-Ben, 1956-1963*. Kiadta: Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 37-50. (37. old.)

1.2.2. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (1917-1991)

Az Orosz Birodalom (1721-1917) bukását követő években Ukrajna területén megalakult az Ukrán Népköztársaság (1918-1920) ami rövid életű volt ugyanis 1920-ra a szovjet Vörös Hadsereg elfoglalta és 1922-re Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságként (USzSzk) a Szovjetunió egyik alapító tagállamaként működött²⁸.

A két világháború közötti időszakban a szovjet kollektivizálás folyamata minden tagállamot érintett. A kollektivizálás során a magántulajdonban lévő mezőgazdasági területeket állami kézbe kerültek. A gazdaság ugyanakkor hangsúlyt a nehéziparra helyezték, mely során gyors gazdasági növekedés következett be, viszont társadalmi szempontból nagy hátránya volt a kialakult kényszermunkatáborok, túlzott elvárások és a munkaerő kizsákmányolása révén felgyülemlett ellenszenv miatt²⁹.

Az 1920-as évek végén már egyre inkább elnyomták a kisebbségeket majd az 1930-as években a szovjet központi vezetés elkezdte a tisztogatásokat melyek során több millió embert váltottak le, küldték börtönbe vagy végeztek ki. A második világháború elején a Náci Németországgal kötött Molotov–Ribbentrop-paktum keretében a Szovjetunió terjeszkedni kezdett Kelet-Európa felé így elfoglalva Lengyelországot és a balti országokat (melyek később tagállamokká váltak)³⁰.

1941-ben a Szovjetunióra támadó német csapatok a teljes USzSzk-t elfoglalták. 1942 és 1944 között a szovjet csapatok visszafoglalták. A háború lezártaival az USzSzk megkapta Lengyelország délkeleti részét és a Krím félszigetet illetve hozzáerült a háború során Magyarország által korábban visszafoglalt Kárpátalja is, mely terület ekkor lett létrehozva ebben a formában³¹.

1.3. Rendszerváltás – a Szovjetunió összeomlása

Bár két külön ország tagjai lettek, a Tiszahát keleti- és nyugati részei sorsa továbbra is összekötöttetett maradt. A második világháború után a Szovjetunió kívüli, de

²⁸ Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta 2021. *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Gondolat Kiadó, Budapest. (334-335. old.)

²⁹ Tomcsik Vanessza 2024. *Kolhoztörténet Kárpátalján a dédai Marx Károly kolhoz példája alapján 1947-1964 között*. Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász. (11-12. old.)

³⁰ Tóth Mihály – Csernicskó István 2009. Az ukrainai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio*, 20. évf., 2. sz., 69-107. (69-70. old.)

³¹ Fedinec et al. 2021:357. o.

nyílt-titokban szovjet-vezette drón államok, az úgynevezett “szovjet csatlós-államok”³² között 1955-ben megkötött a Varsói szerződés (hivatalosan: *Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés*), mely egy védelmi szerződés volt a közép- és kelet-európai kommunista országok között³³, illetve 1959-ben a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa* (KGST, mely pedig egy gazdasági együttműködési szerződés volt a közép- és kelet-európai kommunista országok között) keretein belül voltak de facto a szovjetunió részei bár magához az unióhoz nem tartoztak³⁴.

Az 1980-as évekre az azt megelőző évtizedekben a szovjet gazdasági rendszer kimerítette erőforrásait, s hanyatlásnak álltak a szovjet tagállamok. Az erőforrások kimerítésében nagy szerepe volt egyrészt az 1973-1974-es olajválságnak és a fegyverkezési versengésnek is USA-val³⁵.

Leonyid Brezsnyev (1906-1982) szovjet pártfőtitkár 1982-ben bekövetkezett halála után rövid életű vezetők kerültek a helyére egészen 1985-ig mikor is Konsztantyin Csernyenko (1911-1984) pártfőtitkár halálát követően Mihail Gorbacsov (1931-2022) lett a pártfőtitkár. Gorbacsov reformokkal akarta helyrehozni az évtizedes hibákat, de ezen reformok rövid életűek voltak³⁶.

Az 1980-as évek végére beindult erős szovjetellenes elégedetlenségi hullám és a nyugati hatalmakkal egyre többet megtörténő egyezkedés következtében az évtized végére odáig fajult a helyzet, hogy több függetlenséget követelő frakció jött létre a Szovjet tagállamokban, melyek végül a tagállamok függetlenedését és ezáltal az unió felbomlását okozta³⁷.

³² Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, Német Demokratikus Köztársaság, Románia és Vietnam. Forrás: Kecskés Gusztáv D. 2012. A szovjet csatlós államok a NATO perspektívájában az 1962-es kubai rakétaválság idején. *Világtörténet*, 2012-es évf., 1-2. sz., 121-145. (121-122. old.)

³³ Békés Csaba 2021. Magyarország És A Varsói Szerződés Felbomlása (1988-1991). In. Csicsmann–Kemenczky szerk.: *A Nemzetközi Rendszer Alakváltozásai A 21. Század Elején*. Kiadta: CC Printing Kft., Budapest, 11-24. (11. old.)

³⁴ Békés Csaba 2021:11. o.

³⁵ Szemerényi Réka 2007. Energia- és Biztonságpolitika a Hidegháború Idején. Kiadta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest (72-73. old). Forrás: <https://mek.oszk.hu/08400/08479/08479.pdf>
Letöltés ideje: 2025.04.01.

³⁶ Fedinec et al. 2021:355. o.

³⁷ Kemény László 2017. *A Szovjetunióból a 21. század Oroszországáig*. Russica Pannonica (Kiadó), Budapest. (23. old.)

1.3.1. A magyar rendszerváltás (1989-1991)

Az 1980-as évek végén az egyre gyengülő szovjet politikai nyomás és a Magyarországon belül növekvő elégedetlenkedés és a vezető MSZMP párton belüli viszályok révén több új párt alakult meg, mint a Magyar Demokrata Fórum (MDF), a Szabad Demokraták Szövetsége (SzDSz) és Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESz). 1988-ban a már elgyengült és betegeskedő Kádár Jánost (1912-1989) leváltották és Grósz Károlyt (1930-1996) tették a helyére. 1988 novemberében Németh Miklós (1948-) lett a miniszterelnök aki az elindult reformfolyamatok felgyorsításán dolgozott. 1989 februárjában az MSZMP Központi Bizottsága elfogadta a többpártrendszert³⁸.

1989 tavaszán az ellenzéki pártok szövetkeztek ("Ellenzéki Kerekasztal", EKA), hogy közös érdekeiket képviseljék a hatalommal szemben. A tárgyalások végeztével az országgyűlés elfogadta az új alkotmányt és 1989. október 23.-án kikiáltották az új köztársaságot. 1990-ben megtartották az első demokratikus választásokat melyen az MDF nyert. Az MDF nem tudta megszerezni a parlamenti helyek többségét, így másik két konzervatív pártot kellett bevonni a kormányba így egy jobbközép koalíciós kormány alakult, amely az MDF, FKGP (Független Kisgazdapárt), és a KDNP (Kereszténydemokrata Néppárt) koalíciójával alakult meg. Az új köztársaság első miniszterelnöke Antall József (1932-1993), köztársaságielnöke pedig Göncz Árpád (1922-2015) lett³⁹.

1.3.2. Az ukrán rendszerváltás (1991)

Ukrajnában a függetlenségi frakciók már egészen a 1960-as évektől jelen voltak, mint pl. 1961-ben lemergi jogászok egy csoportja a hatályos szovjet szövetségi illetve szovjet-ukrán jog alapján vizsgálták az USzSzk Szovjetunióból való kilépésének jogi lehetőségeit. Mindezt azért teheték meg, mert Ukrajna a szovjet, továbbá a szovjet-ukrán alkotmány 1944-es módosítása révén a nemzetközi kapcsolatok jogalanyává nőtte ki

³⁸ Papp László 2020. A rendszerváltás mint politikai kompromisszum? In: Bódiné Beliznai – Gosztönyi szerk.: *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Gondolat Kiadó, Budapest, 34-42. (34-37. old.)

³⁹ Sáringer János 2019. Magyar diplomaták és diplomácia az 1990-es években. In: Hajzer Gergő – Horváth Sándor – Huhák Heléna – Molnár Judit – Petrovski László – Szabó Palócz Orsolya szerk.: *1989 és a rendszerváltás: a társadalmi cselekvés lehetőségei.* Kiadta: Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 62. (62. old.)

magát, ennek keretében pedig a következő évben – formálisan – 1945-ben az ENSZ alapító tagállamává vált⁴⁰.

A rendszerváltás 1989 és 1991 közötti időszakban kapva az alkalmon népszavazást hirdettek a széthulló Szovjetuniótól való függetlenedéstről. 1991. augusztus 24-én a parlament kikiáltotta a függetlenséget és az új ukrán államban Leonyid Kravcsukot választották elnökké. A későbbiekben Ukrajna részt vett a Szovjetunió felszámolásáról szóló belavezdai egyezmény aláírásában Oroszországgal és Fehéroroszországgal együtt⁴¹

⁴².

1.3.3. A kárpátaljai magyarok társadalmi-politikai helyzete a független ukrajnában

A 1989-ben a kárpátaljai magyarság és magyarországi támogatók egy csoportja elhatározta, hogy egy ukrajnában működő magyar szövetséget hoznak létre a határon túli (jelen esetben ukrajnai) magyar közösségek önálló érdekvédelme szempontjából, s megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSz)⁴³.

1989-1991 között a kárpátaljai magyarság politikai képviselői több javaslatot is megfogalmaztak a magyar kisebbség ukrán államba való integrációjának lehetséges közjogi keretéről, a *“Kormányzati terület statútumának alapelvei”* című, nem hivatalos dokumentumban, ami a KMKSz első kezdeményezése volt amelyben Kárpátaljának különleges önkormányzati státuszt képzelt el⁴⁴.

A statútum általános rendelkezéseiben foglalja egy Kárpátaljai Különleges Önkormányzatú Terület (KKÖT) létrehozását, a közigazgatási egységek (járások) pontos meghatározásával, és ezen belül Beregszász központtal. Ezen felül egy Magyar Autonóm Körzetet (MAK) létrehozását is javasolja, mely a beregszászi járás területe mellett a munkácsi, ungvári és nagyszőlősi járások községeinek területét foglalná magában. Későbbiekben létrehozták az *“Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetséget”* (UMDSz) 1991. október 5-én, a három legnagyobb magyar politikai szervezet által – a KMKSz, a

⁴⁰ Fedinec et al. 2021:380-383. o.

⁴¹ Fedinec Csilla – Halász István – Tóth Mihály 2016. *A független Ukrajna Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Kalligram Könyvkiadó, Budapest. (174-175. old.)

⁴² Kemény László 2017:192. old.

⁴³ Fodó Sándor 1993. Közgyűléstől közgyűlésig. In. Dupka et al. szerk.: *A KMKSZ Történetéből. Dokumentumok, tények, adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. (13. old.)

⁴⁴ Dupka György 1993. A KMKSz-szel Kapcsolatos Legfontosabb Események. In. Dupka et al. szerk.: *A KMKSZ Történetéből. Dokumentumok, tények, adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. (145. old.)

Magyarok Kijevi Egyesülete és a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége. Az UMDSz célja az ukrainai magyarok érdekeik képviselete országos szinten a politikában és jogalkotásban. Az újdonsult UMDSZ 1992-ben kérvénnyel fordult Ukrajna Legfelsőbb Tanácsához, amelyben a Beregszászi járásra alapozva kérte Kárpátalja különleges jogait, például saját jogalkotást, gazdasági önállóságot és önfinanszírozást, de az ukrán politikai irányvonal ekkor már a központosított nemzetállam felé mozdult, és az 1992-es nemzeti kisebbségekről szóló törvényből kikerültek a nemzetiségi közigazgatási egységek, így a kárpátaljai autonómia-törekvések is elutasításra kerültek⁴⁵.

⁴⁵ Dupka György 1993:138-139. o.

II. TISZAHÁTI KÖZÖSSÉGEK ÉRZÉKELT TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS ÁTALAKULÁSAI A RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZTÉBEN

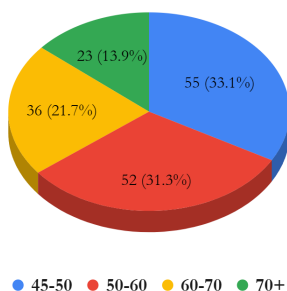
A rendszerváltás utáni periódusban, 1991-től 2014 elejével bezárólag, mint két külön ország részei, Kárpátalja határközeli magyarlakta térségének lakói, illetve Magyarországon Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakói más életmódi változást tapasztaltak meg.

Ennek feltárásához szakirodalmi áttekintés kerül használatra, ugyanakkor kettő, különböző kérdőívvel megkeresésre került annak az időnek valóságát tapasztalt és rá emlékező, akkor élő magánszemélyek, akik jóhiszeműleg ma, 2025-ben a 45 éves korosztály feletti kárpátaljai és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakosok.

2.1. Válaszadók demográfiai leírása

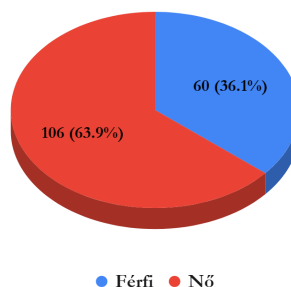
2.1.1. Kárpátaljai válaszadók demográfiai leírása

A Kárpátalján terjesztett kérdőív szociális csatornán keresztül volt terjesztve, mely ismeretségen alapuló továbbítást jelent a közösségi hálón. A 2025.03.01-től 2025.04.30.-i terjesztési periódusban 166 visszajelzés érkezett a kérdőívre.

2. ábra: Kárpátaljai válaszadók kor-megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

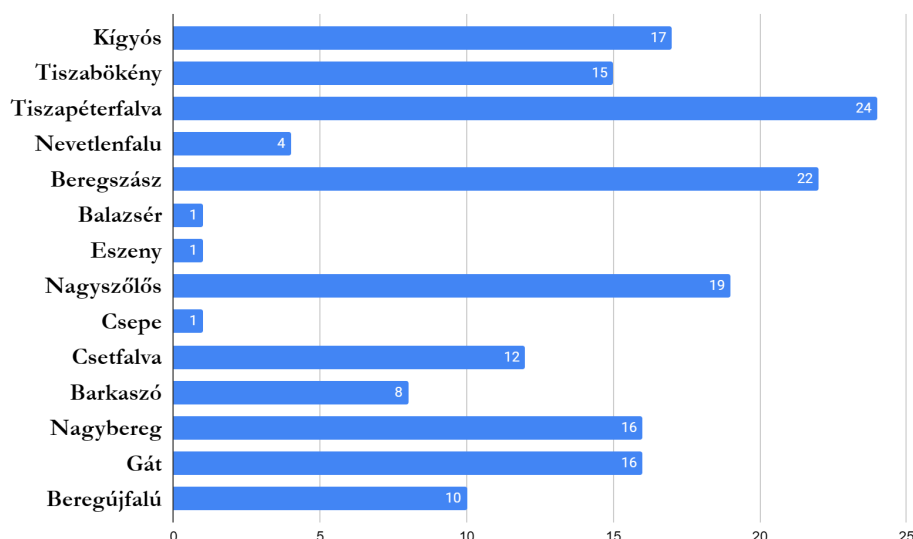

3. ábra: Kárpátaljai válaszadók nemi-megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A Kárpátaljai válaszadók túlnyomó része 45-50 és 50-60 éves korcsoportba tartoznak (2. ábra), így elmondható, hogy a válaszadók többsége a rendszerváltást tinédzsereként (45-50-es korcsoport) illetve fiatal felnőttként (50-60-as korcsoport) élte meg. A válaszadók nagyobb része nő, 63,9%-os aránnyal (3. ábra).

A kárpátaljai válaszadók származást tekintve (4. ábra), a legtöbb válasz Tiszapéterfalváról (24), Beregszászból (22), Nagyszőlősről (19) és másodsorban Kígyós (17), Nagyberég (16), Gát (16) és Tiszabökény (15). Egyéb településekről is érkezett válasz, ugyanakkor alacsonyabb számban. A válaszok több mint fele külföldön tartózkodott a kérdőív kitöltése során, amelyről elmondható, hogy okai az elmúlt évtizedek gyakori kivándorlásai és az ukrán-orosz konfliktus okozta tömeges kivándorlás.

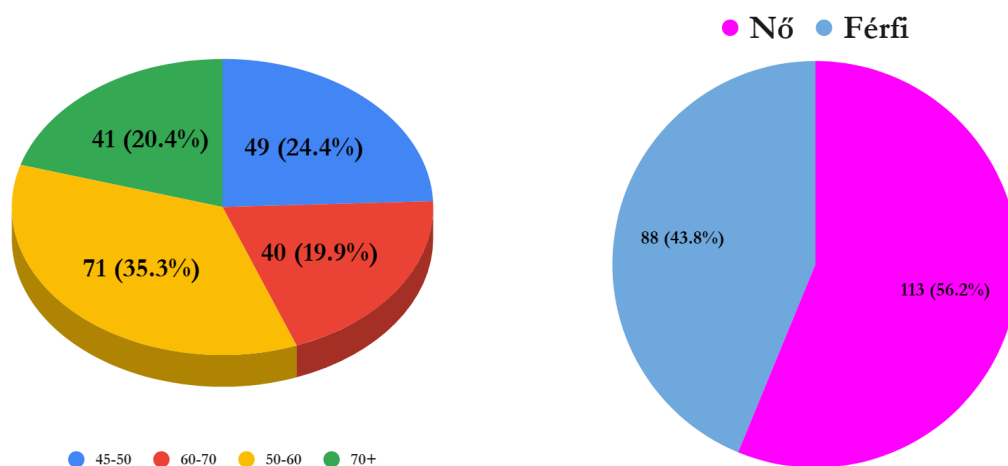

4. ábra: Kárpátaljai válaszadók származási helye az adott periódusban
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

2.1.2. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók demográfiai leírása

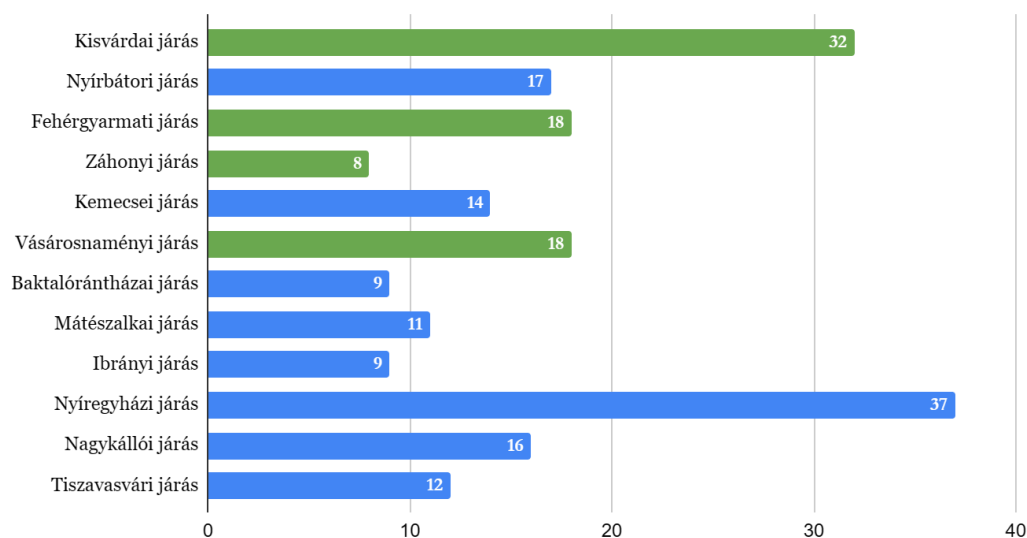
A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében terjesztett kérdőív, ugyanúgy a 2025.03.01 – 2025.04.30. periódusban, szociális csatornákon keresztül, 201 beküldést eredményezett.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók többsége, hasonlóan a kárpátaljai statisztikához az 50-60-as kategóriába tartoznak (5. ábra), mely mellett a többi kategória reaktíve közel áll, egyedül még a 45-50 éves korosztály emelkedik ki. Nemi megoszlást tekintetében újfent a hölgyek vannak előnyben, ugyanakkor sokkal közelebbi az arány, mint a Kárpátaljai válaszadók helyzetében (6. ábra).

5. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók kor-megoszlása
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

6. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók nemi-megoszlása
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

7. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók származási helye az adott periódusban
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A válaszadók többsége (7. ábra) a közvetlen Tiszaháton kívüliek, a 202 válaszból 76 válaszadó jelölt Tiszahát részéhez tartozó eredetet, ugyanakkor a Kelet-Magyarországra jellemző regionálisan átfogó tendenciák folytán nem érdemes figyelmen kívül hagyni a nyugatibb járások lakóinak tapasztalatait.

2.2. Életvezetés és társadalmi magatartások változása

A rendszerváltás abszolút változásokat hozott a magánszemélyek mindennapjaiban. A Szovjetunió bukásával a kommunista doktrína eltávozott mint országosan meghatározó eszmei irányzat, ami így megváltoztatta az embereket, és mindennapjaikat.

A rendszerváltást követően a kommunista rendszerből piacgazdaságra való átmenet a legtöbb volt-szovjet és csatlós-országban gazdasági, és ebből eredően társadalmi és életviteli problémákkal járt. Ezen belül a legkiemelkedőbb gondok a munkanélküliség, mely a piacgazdaságba való átmenet bonyodalmai okozták és az ezzel járó inflációk^{46 47}.

Magyarország a rendszerváltás utáni években viszonylag gyorsan alkalmazkodott a piacgazdasághoz, de ennek ára volt a inflációval és munkanélküliséggel való küzdelem is. Kárpátalja, mint a korábban szuverenitást nem ismerő Ukrajna⁴⁸ része maradt, Magyarországtól eltérően sokkal magasabb szinten tapasztalt gazdasági problémákat, s eltérő társadalmi magatartás-változásokat tapasztalt. Emiatt, e kettő terület ezzel kapcsolatos tapasztalataik külön kerül vizsgálatra.

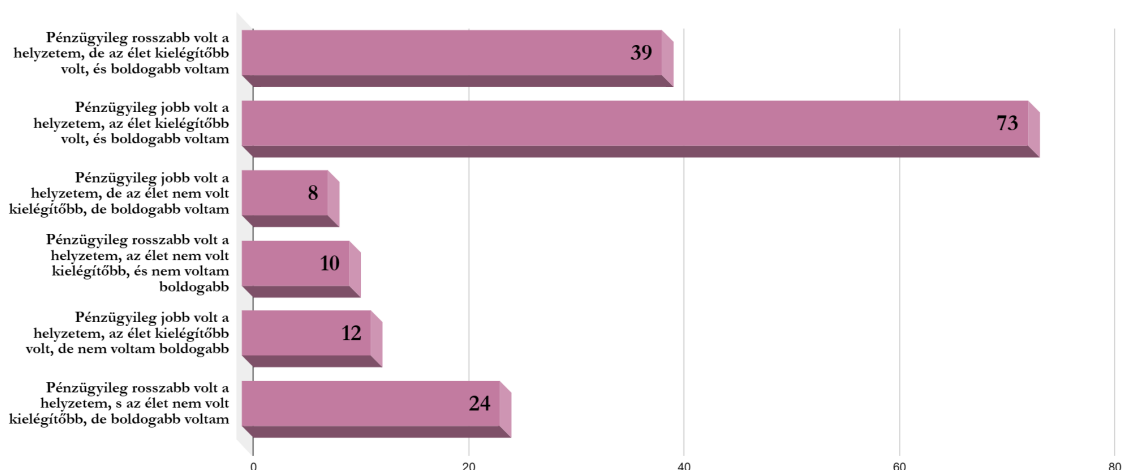
2.2.1. Mindennapok változása Kárpátalján

Az első kérdés az általános életvitelről arra szólt, hogy hogyan jellemezné a kárpátaljai válaszadó a rendszerváltást megelőző élethelyzetét pénzügyi helyzet, élet-elégedettség és boldogság szempontjából. Ami meglepő, hogy a túlnyomó többsége a válaszadóknak, a hat válaszlehetőségből 73-an jelölték azt, hogy: *“Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam”* (8. ábra). Itt minden bizonnyal úgy értelmezték a válaszadók, hogy az adott gazdasági környezetnek megfelelően volt jobb pénzügyi helyzetük, ugyanis másmód nem lehet. Ezen kívül viszont az élet-megelégedettség és boldogság kapcsán eltérően vélekednek. A második legnagyobb választott kategória a *“Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, de az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam”*, ami potenciálisan arra utal, hogy valóban kontextusilag értett lehetett a *“Pénzügyileg jobb volt a helyzetem...”* kategória választása.

⁴⁶ Karácsony Péter 2020. A Rendszerváltás Gazdasági Hatásainak Elemzése. *Közép-Európai Közlemények*, 13. évf., 50. sz., 141-155. (143-144. old.)

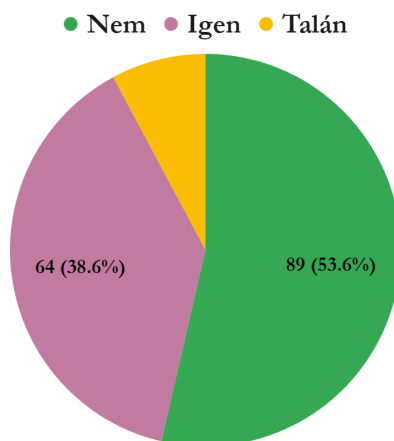
⁴⁷ Bacsó Róbert – Pataki Gábor 2024. *Kárpátalja társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlítása napjaink kihívásaiban és a jövőbeli kilátások tükrében*. Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász. (14. old.)

⁴⁸ Yekelchik, Serhy 2023. The Making of Independent Ukraine. *LSE Public Policy Review*, 3. évf., 6. sz., 1-11. (2-3. old.)

8. ábra: Rendszerváltás előtti élet pénzügyi állapot, élet elégedettség és boldogság szempontjából Kárpátalján

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

9. ábra: Nagyobb személyi szabadság volt-e Kárpátalján a Szovjetunió alatt?

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Arra a kérdésre, hogy a személyi szabadság nagyobb volt-e a Szovjetunió alatt, megosztott válaszok érkeztek (9. ábra). Míg a többség elismeri, hogy nem, csak 53,6%-a választotta azt, hogy „Nem”, míg 38,6% szerint „Igen”, illetve 7,8% tartózkodik a végletektől, „Talán” megjelölésével. Az igenek aránya viszonylag eléggé magas. Szerencsére, felkészülve arra, hogy lesz, aki „Igen”-t választ, volt egy opcionális kérdés, melyre szöveges választ lehet adni, melyben meg volt kérve a válaszadó, hogy fejtse ki, miért gondolja úgy, hogy szabadabb volt a kárpátaljai ember a szovjetunió alatt.

A 64 „Igen”-t jelölőből csak 4 írt szöveges magyarázatot arra, hogy miért választotta az „Igen”-t. Ezek mind látszólag inkább Kárpátalja jelenlegi helyzetére referrálnak, mintsem megmaradván a témánál az 1990-es és 2000-es évek, ugyanakkor a

“Kucsma és Kravcsuk alatt mindenki ember volt! Juscenkótól kezdődött a baj!”
kiemelhetően érdekes megjegyzés.

6b. Ha a 6.-ik kérdésre "Igen" volt a válasza, kérem indokolja meg, hogy miért!

4 response

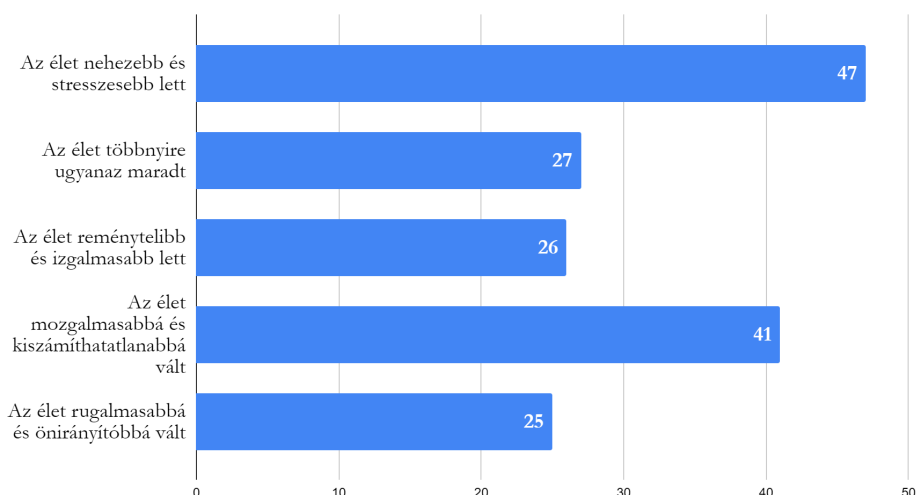
Én még fiatal voltam, de emlékszem és anyáim is azt mondták: az orosz időkben magyar ember magyar lehetett, orosz az orosz, zsidó az zsidó, ruszin az ruszin, ukrán az ukrán. Utána má mindenki csak ukrán lehet vagy kap bírságot vagy vagy megy tyurmába.

A szovjetunióban, talán hibásan, de büszke ember volt a Kárpátaljai. Utána lassan elkezdődött a magyarság kirablása

a legnehezebb időkben sem kellett annyira félni utcára lépni, mint mikor már a nagy szabad Ukrajna lett

Kucsma és Kravcsuk alatt mindenki ember volt! Juscenkótól kezdődött a baj!

10. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

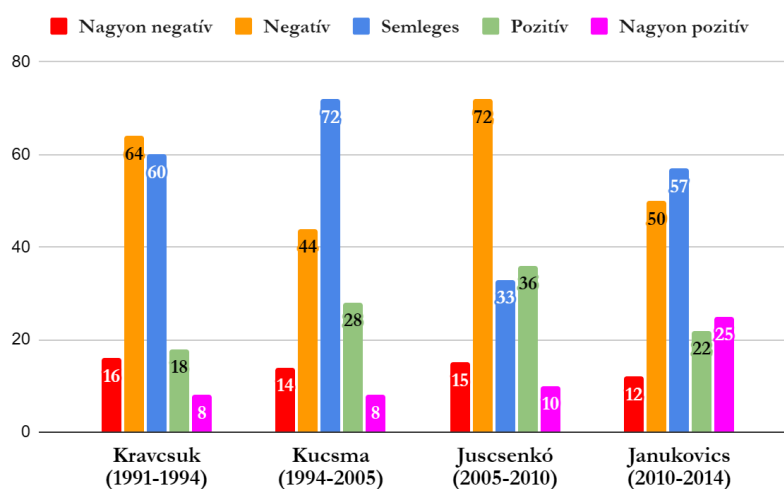

11. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Kárpátalján
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

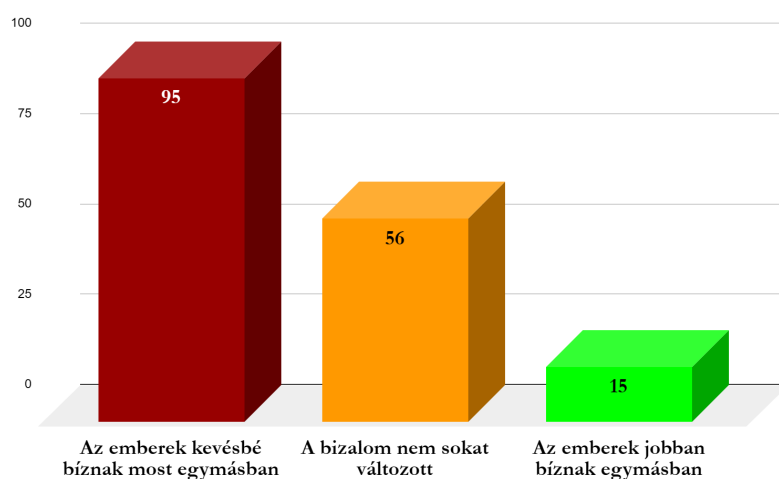
Az életvezetés változása kapcsán több válaszlehetőség volt megadva a válaszadók számára (11. ábra), hogy megállapítható legyen milyen életérzés-változással járt a rendszerváltás. A válaszadók többsége inkább a negatív életvezetési változásokat részesítette előnyben, ugyanakkor voltak akik változtalanságot vagy pozitív változást jelöltek.

Arról kérdezve, hogy az általános jólét hogyan alakult a rendszerváltást követő kormányzatok alatt Kárpátalján, s lehetőséget adva “Nagyon negatív”, “Negatív”,

“Semleges”, “Pozitív” és “Nagyon pozitív” jelzők használatára, megoszlott vélemények láthatóak (12. ábra). Minden elnökség rendszerváltás utáni, de kormányváltást megelőző elnökségekben, azaz Leonyid Makarovics Kravcsuk elnökségében (1991-1994), Leonyid Danilovics Kucsma két mandátumú elnökségében (1994-2005), Viktor Andrijovics Jusczenkó elnökségében (2005-2010) és Viktor Fedorovics Janukovics elnökségében (2010-2014) az abszolút többsége a véleménynek az, hogy az általános jólétre ezen elnökségek vagy “Semleges”-en hatottak, vagy “Negatív”-an. A Jusczenkó és Janukovics adminisztrációknál voltak nagyon arányban pozitív jelölések.

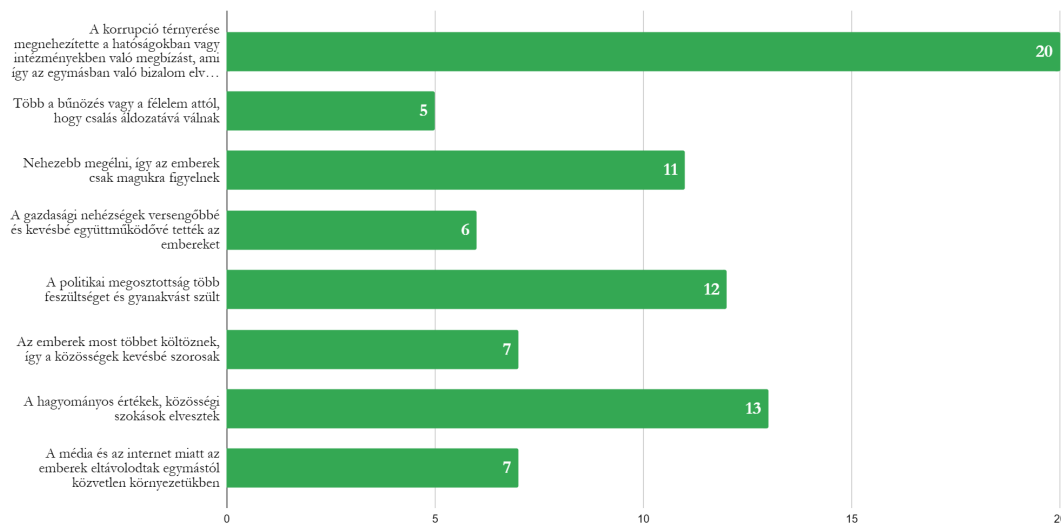

12. ábra: Ukrán elnökségek hatása a kárpátaljai magyarok általános jólétére
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

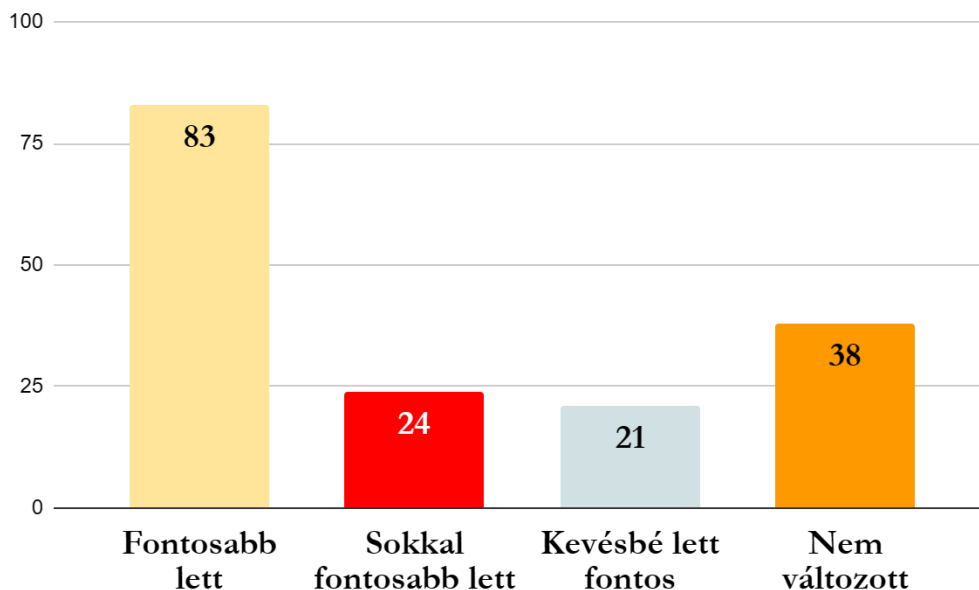

13. ábra: Emberek egymásba vetett bizalmának változása a rendszerváltás után Kárpátalján
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A 95 bizalmatlanságot jelölőből 83 visszajelzés van számukra legkiemelkedőbb bizalmatlansági ok kapcsán (14. ábra). 20 szerint a korrupció térnyerése okozta bizalmatlanság a hatalomban volt az, ami kiváltotta ezt a bizalmatlanságot a közmezebereknél egymásban. Ezt követő tételek kevesebb jelölést kaptak, de kiemelkedik a hagyományok és közösségi értékek elveszlése (13), politikai megosztottság (12) és a nehezebb megélhetésből fakadó önzőség (11).

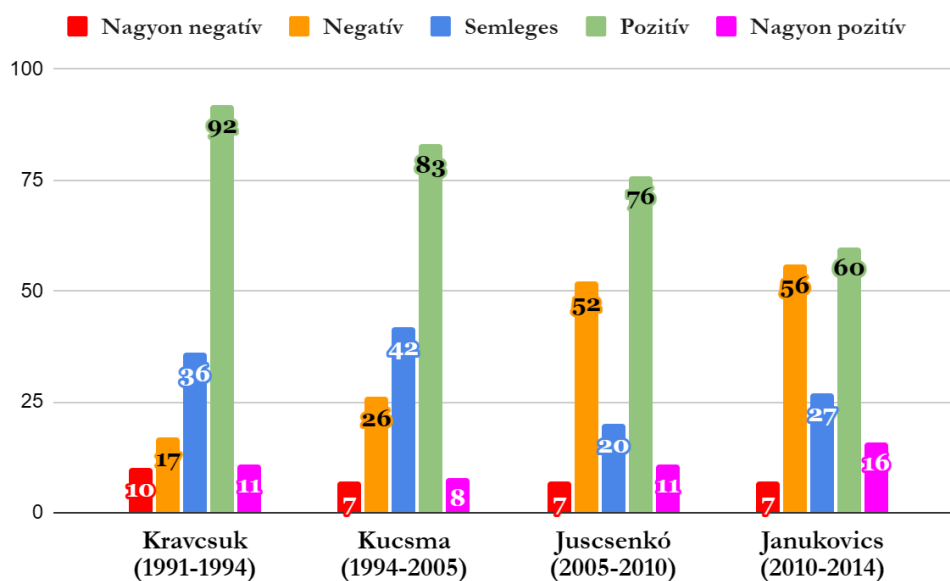

14. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

15. ábra: Vallás szerepének változása Kárpátalján
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A vallás szerepe a közösségi életben egyértelműen fontosabb lett Kárpátalján a rendszerváltást követően. Az idősök elmondása szerint a vallás mindig is fontos volt még a Szovjetunió alatt is, ahol titkosan végeztek vallással kapcsolatos tevékenységeket (14. ábra). Egyebek mellett már csak az is bizonyítja ezt, hogy több vallási intézmény is megjelent Kárpátalján a rendszerváltást követően⁴⁹.

16. ábra: Kárpátaljai választók véleménye arról, hogy mely kormányok hogyan hatottak a kárpátaljai személyi szabadságra a maguk idejében
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

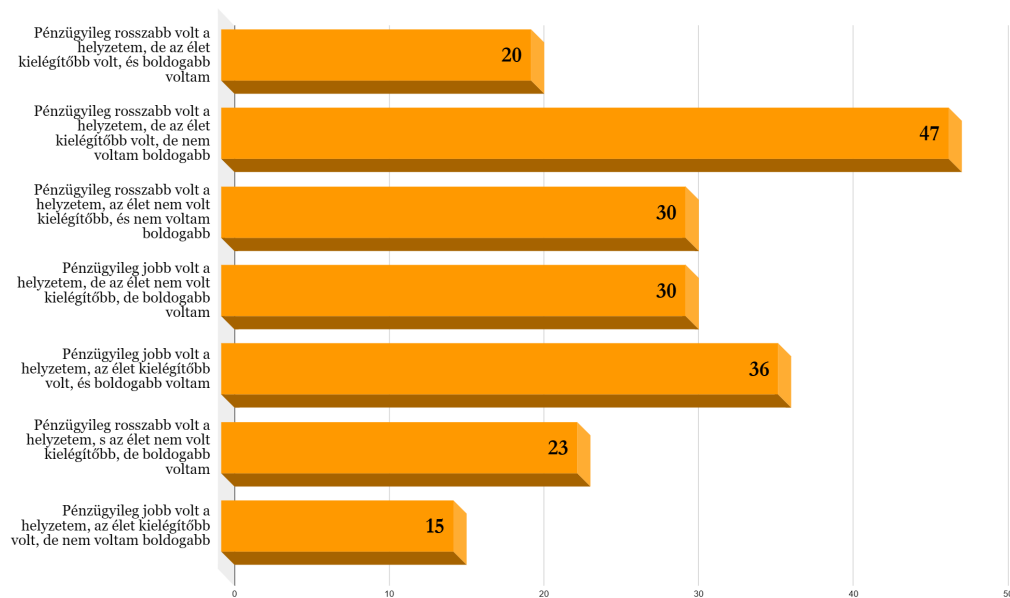
Végül személyi szabadság terén (16. ábra) többnyire egyre pozitívabb tendenciáról számolnak be választók, ám az idő haladtával egyre kisebb arányban. A rendszerváltás követő Kravcsuk adminisztrációban (1991-1994) a szovjet korlátok feloldása egyértelműen pozitív hatással volt a személyi szabadságra, ugyanakkor ez a tendencia folytatódni látszott. Idő haladtával viszont bár továbbra is fennmaradt a többnyire pozitív értékelés, egyre inkább növekedett a negatív értékelések száma is. A Jucsenkó-adminisztrációtól (2005-2010) kezdődően a negatív értékelések száma meghaladta a „Semleges”-t, illetve a Janukovics-adminisztráció (2010-2014) idejére már csak 13 szavazattal volt több a pozitív értékelés mint a negatív.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei magánszemélyek többsége szerint, bár a rendszerváltás előtt pénzügyileg rosszabb volt a helyzetük és nem voltak boldogabbak, de

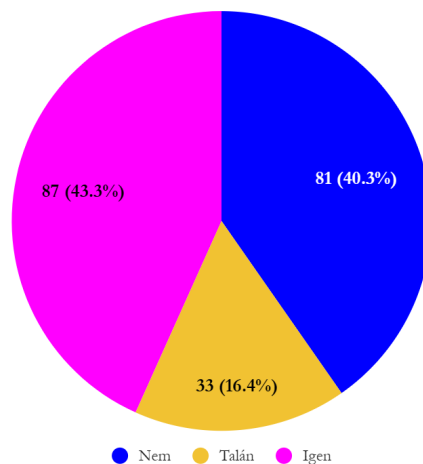
⁴⁹ Tóth Attila – Fodor Gyula – Berghauer Sándor 2023. A kárpátaljai görögkatolikusok népességföldrajzi mutatói a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusa alapján. *Tér és Társadalom*, 37. évf., 4. sz., 100-112. (100. old.)

az életük kielégítőbb volt (17. ábra). A többi jelölés relatíve hasonló rátával volt, némileg kiemelkedik még a “Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam” kategória, s a legkevesebb jelölést a “Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, de nem voltam boldogabb” kategória kapta.

2.2.2. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye változásai a mindennapokban

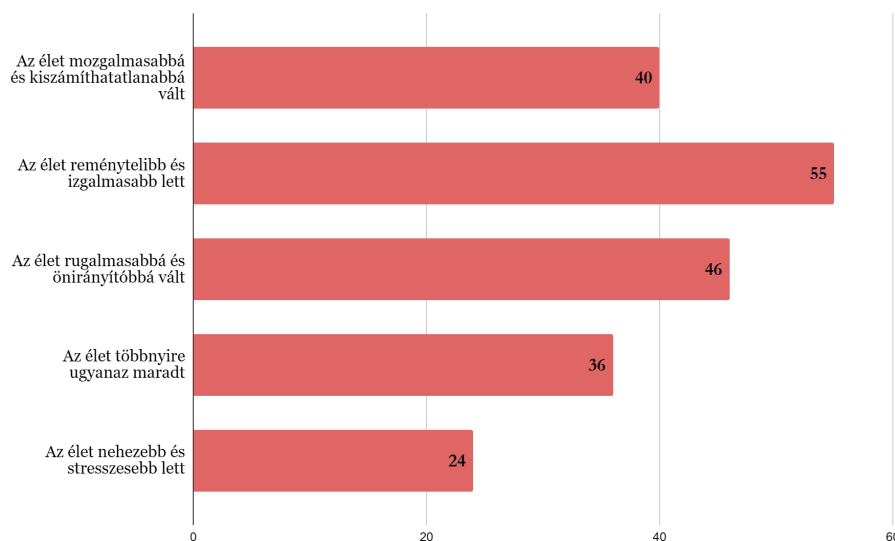

17. ábra: Rendszerváltás előtti élet pénzügyi állapot, élet elégedettség és boldogság szempontjából Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

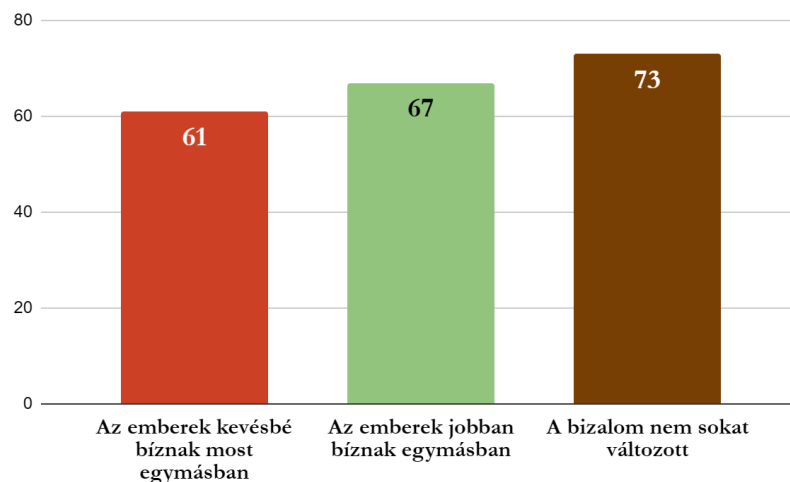
18. ábra: Szabadabb volt-e az ember a szocialista időkben
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei magánszemélyek többsége szerint, bár a rendszerváltás előtt pénzügyileg rosszabb volt a helyzetük és nem voltak boldogabbak, de az életük kielégítőbb volt (17. ábra). A többi jelölés relatíve hasonló rátával volt, némileg kiemelkedik még a *“Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam”* kategória, s a legkevesebb jelölést a *“Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, de nem voltam boldogabb”* kategória kapta.

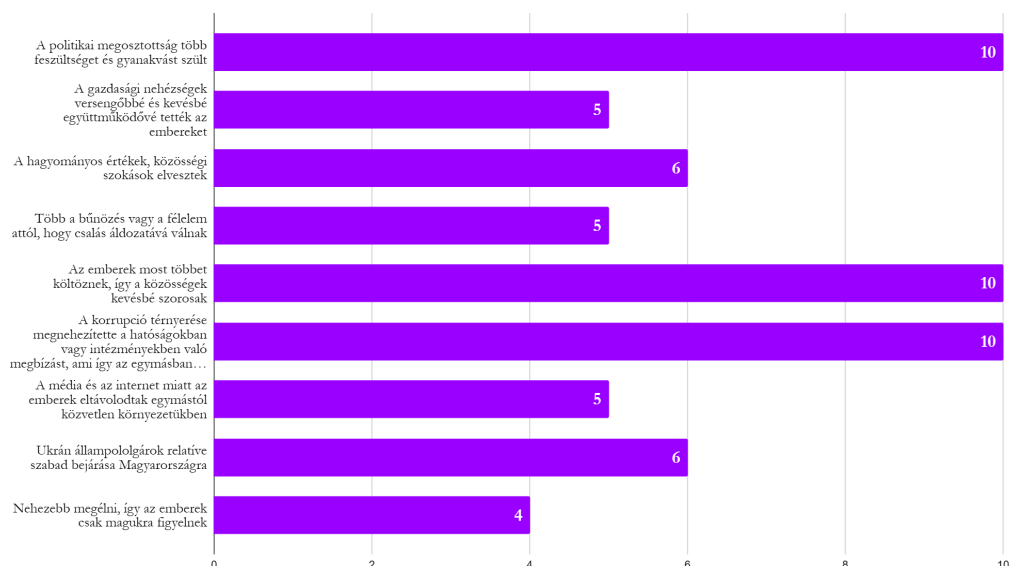
19. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A magyar oldali Tiszaháti magánszemélyek is meg lettek kérdezve a rendszerváltás okozta életvezetési változásokról, és itt a jelentő különbséget látni – míg a kárpátaljai válaszadók inkább negatív tapasztalatokat közvetítettek életvezetés szempontjából, a magyarországi tiszaháti- és egyéb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei magánszemélyek szempontjából a rendszerváltás egy pozitívabb életérzést hozott (19. ábra). Ahogy korábban említve volt, bár tagadhatatlanul jelentős gazdasági és életviteli sokk volt a rendszerváltás, Magyarország már korábban tapasztalt szuverenitást és köztársasági életmódot, ha nem is egészen úgy, ahogy rendszerváltást követően, ezért a magyarországi átállás könnyebb volt, s ez meglátszik e véleményekben az életvezetési változások kapcsán.

20. ábra: Emberek bizalma a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Az általános bizalom kérdésére a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók között jelentősen megosztott (20. ábra). Kiemelkedik a semleges “*A bizalom nem sokat változott*” tétel 73 jelöléssel, de nincs messze tőle a magasabb bizalomra szavazók sem 67 jelöléssel, a legkevesebb jelölést itt “*Az emberek kevésbé bíznak most egymásban*” tétel, 61 jelöléssel. Itt is jelentős eltérés látható a kárpátaljai tapasztalatokkal szemben, ahol a válaszadók több mint 57%-a a kevesebb bizalomra voksoltak (13. ábra).

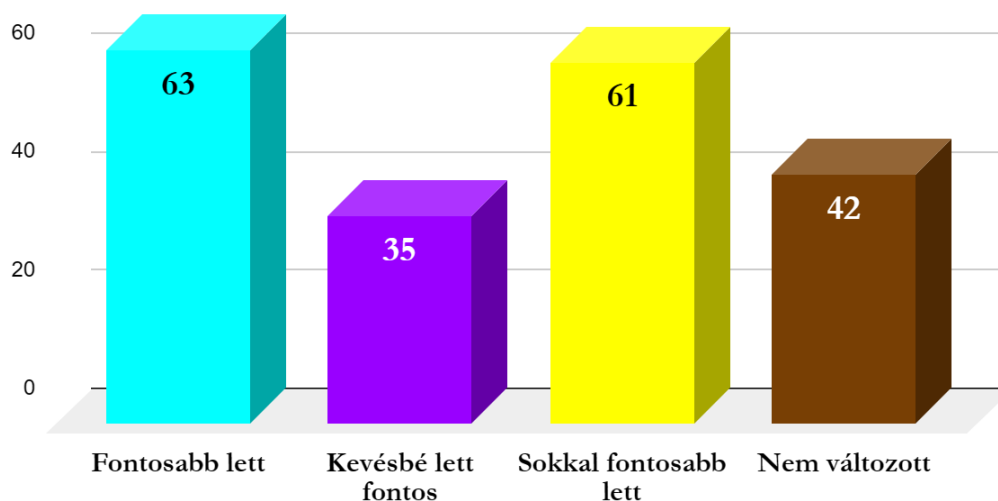

21 ábra: “*Az Emberek kevésbé bíznak most egymásban*” válaszlehetőség megjelölői által opcionálisan választható fő indok, hogy szerintük miért bíznak kevésbé az emberek egymásban Kelet-Magyarországon
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Azzal kapcsolatban, hogy a kelet-magyarországi tiszaháti bizalmatlanságot jelölők mely indokot tartják a legmeghatározóbbnak a bizalmatlanabb közösség kialakulásához (21. ábra), a 61 jelölőből mind adott visszajelzést (érkezett a korábban nem *“Az emberek kevésbé bíznak most egymásban”* jelölőktől is jelölés ebben a kérdésben, az viszont figyelmen kívül lett hagyva).

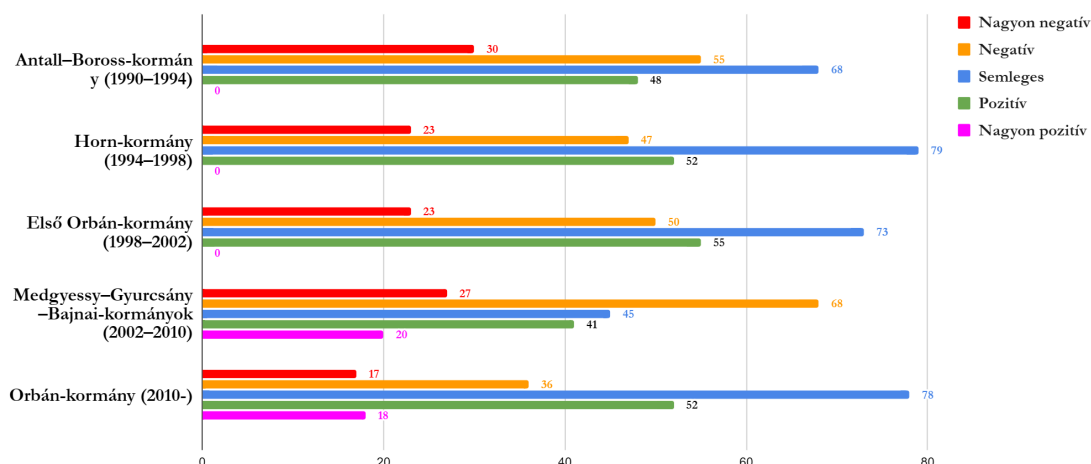
A három első helyen lévő kategória, fejenként 10 jelöléssel az a politikai megosztottságot, magasabb mobilitás és a hatalmban való bizalmatlanságot tartják a a hétköznapi emberek egymás iránti bizalmatlanságuk legfontosabb tételeinek. Második helyen áll 6 jelöléssel egyrészt a hagyományos értékek elveszlése, ugyanakkor cselesen meg lett adva egy olyan lehetőség is, hogy *“Ukrán állampolgárok relatíve szabad bejárása Magyarországra”*, ami ugyanúgy 6 jelölést kapott. Itt tesztelésre került az, hogy közvetlen a kárpátaljai magyarság és átfogóan a szabad ukrán-magyar határmozgás egy negatívan befolyásoló tényező-e, míg nem a legmeghatározóbb tényező a többség számára, néhányak szerint az. Ellenőrizve, hogy a ukrán állampolgárok megjelenését mint bizalmatlansági faktort előnybe részesítők között van-e közös vonás, nem találni, azaz nem koncentrált ez a vélemény.

A következő felmerülő pont a vallás fontosságának alakulása-kérdés. A válaszadók álláspontjai megosztottak, ugyanakkor a túlnyomó többség fontosabbnak találja a közössége számára a rendszerváltás következtében (22. ábra).

22. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kitöltők szerint vallás fontosságának alakulása a rendszerváltás következtében

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

23. ábra: Rendszerváltás utáni kormányok hatása a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakosok általános jólétére

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

S végül a mindennapok kategóriában a válaszadók fel lettek kérve, hogy értékeljék, hogy a rendszerváltás utáni kormányok milyen hatással voltak az általános jólétre. A vélemények ezzel kapcsolatban is jelentősen megosztottak, ugyanakkor vannak kiugró értékelések is (23. ábra):

- az Antal-Boross-kormány, mely 1990 és 1994 között volt hatalmon, többnyire semleges vagy akörüli értékeléseket kapott, ugyanakkor megfigyelhető, hogy a negatív értékelések vannak fölényben – az Antal-Boross-kormányánál fordul elő a legtöbb *“Nagyon negatív”* jelölés és a második legtöbb *“Negatív”* is;
- a Horn-kormányánál (1994-1998) úgyszintén egy többnyire semleges ám egyébként negatív oldalra tendáló véleményeket lehet látni, ám ezek kisebb arányban vannak, mint az Antal-Boross-kormányánál;
- az Első Orbán-kormány (1998-2002) többnyire ugyanúgy inkább semleges körül forog, ám itt egy kicsival magasabb a negatív oldali ráta mint a Horn-kormányánál;
- a Medgyessy-Gyurcsány-Bajnai-kormányok (2002-2010) kimagaslóan a legtöbbet negatívan értékelt kormányzatok, a 45 *“Semleges”* jelölést leszámítva a fennmaradó 157 jelölésből 95 *“Negatív”* vagy *“Nagyon negatív”*, ám itt jelenik meg először a kimagaslóan pozitív értékelés is, a fennmaradt 62 válaszadóból 20 *“Nagyon pozitív”* értékelést adott;
- a második és azóta folytonos Orbán-kormány (2010-) kapta arányosan a legtöbb pozitív értékelést. Bár a legtöbb jelölés (78) az *“Semleges”* volt, a kritikát megfogalmazók közül 70 *“Pozitív”* vagy *“Nagyon pozitív”* jelölést adott neki.

2.3. Nyelvhasználat, oktatás (Kárpátalján) és közintézmények minőségi változása a Tiszahátban

A Szovjetunió bukását követő társadalmi változások egyik legérzékenyebb és legmeghatározóbb tényezője Kárpátalján a nyelvi jogok és a kisebbségi oktatás maga, ugyanakkor az egész Tiszaháton fontos figyelembevenni a közintézmények érzékelt minőségi változását.

A rendszerváltás idején elinduló határon átnyúló együttműködések kezdetben főként a kulturális élet területén bontakoztak ki. Ezek a kapcsolatok többnyire a korábbi, meglévő formális és informális viszonyokra épültek, és idővel a civil és gazdasági szféra szereplői is bekapcsolódtak a közös tevékenységekbe. Bár ezen kulturális együttműködések közvetlen gazdasági hasznát nem eredményezték, alapvető szerepet játszottak a későbbi, mélyebb kooperációk megalapozásában⁵⁰.

A kor tapasztalatai alapján a határ menti térségekben kialakult együttműködések két típusba sorolhatók – formális és informális kapcsolatokra. A formális együttműködések keretét olyan intézmények adják, mint a Kárpátok Eurorégió, a Tisza Európai Területi Társulás, vagy a “testvértelepülési” hálózatok⁵¹. Az informális kooperációk viszont inkább alulról szerveződő, jellemzően projektszintű kezdeményezések, illetve az államhatár közelségéből fakadó nem hivatalos gazdasági kapcsolatok formájában jelentkeznek. Ezen túl fontos megemlíteni az Európai Uniótól érkező támogatásokat – például a Keleti Partnerség program keretében – valamint a magyar kormány nemzetpolitikai jellegű támogatásait is, amelyek hatása és eredménye rendre a kárpátaljai oldalon jelenik meg⁵².

2.3.1. Magyar nyelv és oktatás Kárpátalján

A tiszaháti közösségek életében, kifejezetten a Kárpátalján élők életében a nyelvhasználat és kultúra kérdése nagy szerepet játszik. A rendszerváltás előtti időszakban

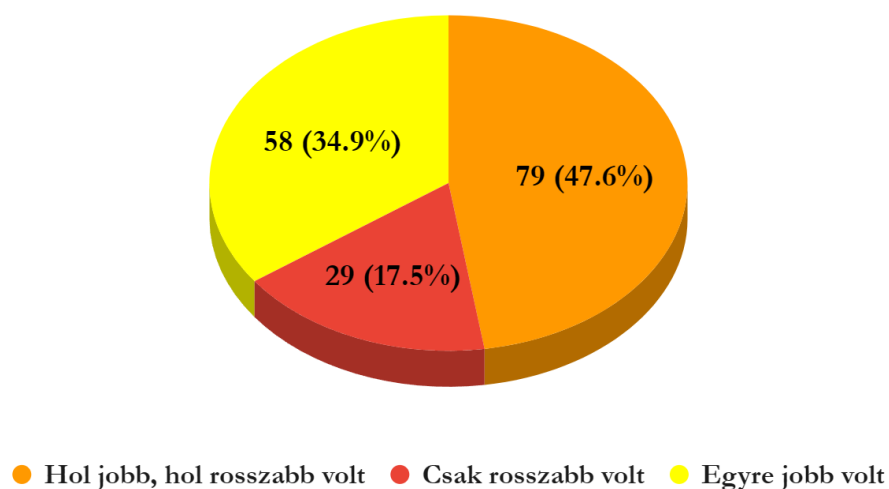
⁵⁰ Linc Annamária 2022. Az Ukrán-Magyar Határon Átnyúló Együttműködés Változása a Hétköznapiakban a Kétoldalú Kapcsolatok Tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 146. évf., 2. sz., 115-126. (116. old.)

⁵¹ Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik 2020. Kárpátaljáról dióhéjban. In. Ferenc – Kovály szerk.: *Kárpátalja Mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Kiadta: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 11-20. (15. old.)

⁵² Grüber Károly – Vaszari Tamás 2018. A keleti partnerség helyzete, avagy dilemmák az EU és Oroszország közötti geopolitikai és geogazdasági térben. *Külgügyi Szemle*, 2018-as évf., 4. sz., 3-26. (3-6. old.)

a Szovjetunió tagállam Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban (USzSzK) a hivatalos állami nyelv az ukrán és orosz volt, de az erőteljes szovjet nyomásra a orosz nyelv volt a legtöbbet használt. Az orosz nyelv volt a legjobban szükséges általánosan az akkori életben – ezenbelül az politikában, munkavállalásban, s nagy hangsúlya volt az oktatásban is, mint kötelezően oktatott nyelv. Ugyanakkor azon kisebbségek lakta területek, melyen nagy mértékben jelen volt az idegen nyelv használat, ugyanis mint úgy az USzSzK nem volt egy nemzetállam, sok, a Szovjetunió által meghódított területet foglal magában, ott engedélyezték a nem-állami nyelvű iskolák működtetését is, így Kárpátalján is működhetek magyar nyelvű oktatási intézmények (természetesen ukrán-szovjet tanterv és nyelvoktatásnak megfelelően). Az oktatáson kívül a mindennapi életben a magyar nyelv használata nem volt korlátozott, de általánosságban a munkavégzésben és jogi vagy közigazgatási folyamatok során jogilag ukrán vagy orosz nyelvet kellett használni.

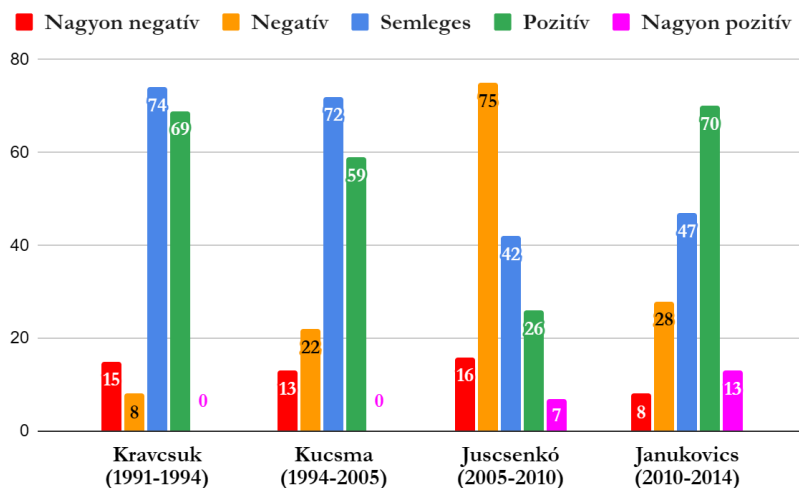
A rendszerváltást követően az 1991-től új ukrán államban eleinte ez a fennállás megmaradt, hogy a nemzetek saját nyelvükön létezhetnek és működhetnek kisebbségi főnyelvű oktatási intézmények is, viszont a 2000-es évek vége felé szinte újonnan jött és rohamosan erősödő ukrán nemzeti identitás és kulturális protekciónizmus miatt a Jusczenko adminisztrációval kezdődően a kisebbségi közösségek és nyelvek helyzete nem csak, hogy nem javult a szovjet időkhöz képest, hanem lehetőségszerűen szigorodott és romlott. Ezzel kapcsolatban megkérdezésre kerültek a válaszadók tapasztalatai.

24. ábra: Általánosan a közszervek minősége milyen irányba mozdult Kárpátalján a rendszerváltást követően

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A magyar kisebbség kezelése általánosan a rendszerváltás utáni jogi környezetben a válaszadók többsége szerint *“Hol jobb, hol rosszabb volt”*, a 166-ból 79-szer jelölve (24. ábra). A legkisebb arányban csak 17,5% jelölt úgy, hogy *“Csak rosszabb volt”*, s 58 szerint egyenest *“Egyre jobb volt”*.

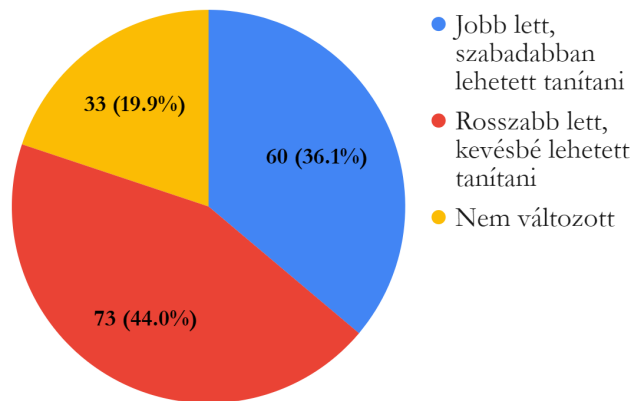

25. ábra: Kárpátaljai válaszadók tapasztalatai “Kisebbségi jogok” kategóriában elnökségek szerint

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A válaszadók többsége a Kravcsuk (1991-1994) és Kucsma (1994-2005) adminisztrációkat *“Semleges”* vagy *“Pozitív”* jelzővel illették, s míg a Janukovics elnökségnél van némileg több *“Negatív”* értékelés, egyedül Viktor Jusczenko elnöksége alatt volt túlnyomórészt *“Negatív”*-al értékelve a kisebbségi jogokra való hatás (25. ábra). Kiemelhető, hogy később, Viktor Janukovics elnök ideje alatt többen is *“Nagyon pozitív”* jelzővel illették, illetve nála fordul először elő olyan, hogy túlnyomórészt pozitív irányba van értékelve. Ez érthető, ha azt vesszük, hogy az ukrán nemzeti protekcionizmus a Jusczenkó adminisztráció alatt kezdődött, ami később lecsendesült a Janukovics adminisztráció alatt, ám ez elég szomorú, tekintettel arra, hogy mi jött a Janukovics adminisztráció után.

A magyar nyelv és a kultúra oktatásának változásáról szóló véleményekben (26. ábra) az látható, hogy válaszok nem jelentős ám nem abszolút arányban van a *“Rosszabb lett...”* megjelölése a *“Jobb lett...”*-el szemben.

26. ábra: Jobb lett-e vagy rosszabb a kárpátaljai magyar nyelv és kultúra oktatása?
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Az évtizedek során folyamatos küzdelmek folytak az egyre nehezebb magyar nyelv és kultúra védelmére és megerősítésére Kárpátalján, melynek egyik úttörője a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, amelynek diákjai, kutatói és pedagógusai a kárpátaljai magyarság megőrzését célozza az átfogó politikai követelmények mellett. Ezen törekvést Magyarország kormánya méltányosan támogatja az olyan segélyszervezeteken keresztül, mint a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. külhoni magyarokat támogató⁵³ civil szervezet tevékenységével, mely különböző módokon ad szociális és oktatási támogatásokat a kárpátaljai magyaroknak.

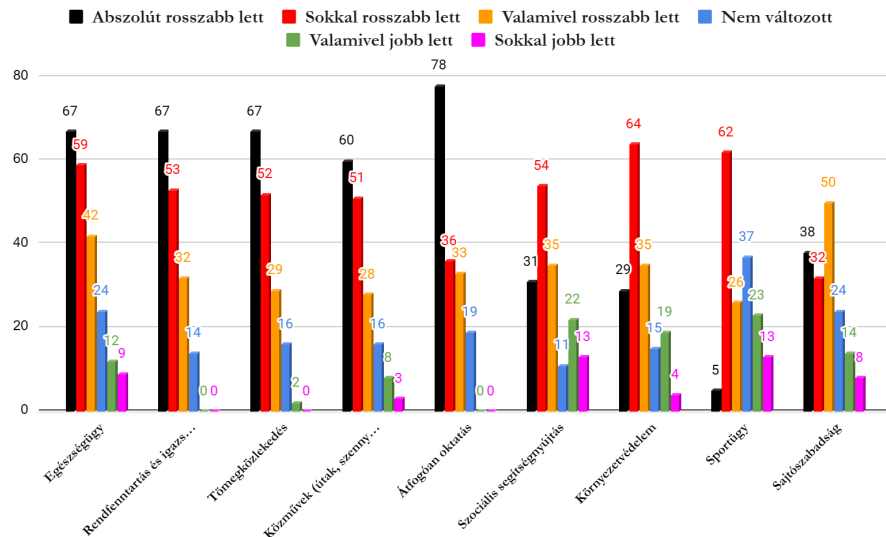
Ugyanakkor természetesen Kárpátalján belül is vannak további erőfeszítések a magyar nyelvi és kulturális oktatás erősítésére és hagyományaik megőrzésére, kiemelten a Kárpátaljai Magyar Kultúrális Szövetség (KMKSz) civil szervezet, mely már a magyarországi rendszerváltással egyetemben indult 1989-ben. A KMKSZ tevékenysége ugyanakkor 2014 óta egyre limitáltabb és 2020-ban “hazaárulással” és “szeparatizmussal” illette az Ukrán Biztonsági Szolgálat (SzBU) a KMKSz tevékenységét⁵⁴.

A közszervek minőségi változásai kapcsán szinte egyhangúan negatív a rendszerváltás következtében (27. ábra). Kiemelt kategóriákban, mint egészségügy, rendfenntartás és igazságszolgáltatás, tömegközlekedés, közművekben és átfogóan az oktatás kapcsán a válaszadók többsége az “Abszolút rosszabb lett kategóriába”-t jelölték.

⁵³ *bgazrt.hu* 2025. Nyitóoldal. Forrás: <https://bgazrt.hu/?s=kárpátalja>
 Letöltés ideje: 2025.04.15.

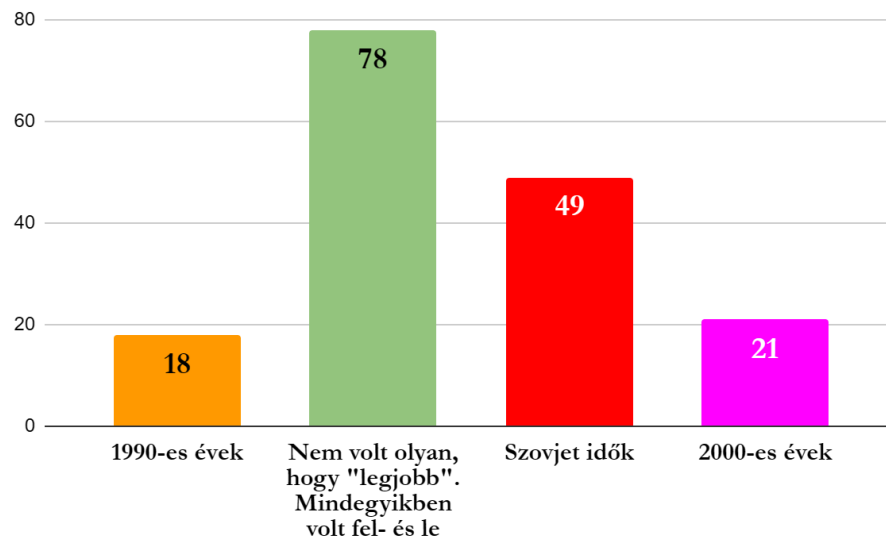
⁵⁴ Vörös Szabolcs 2021. “Nem tanácsos hazamennem” – Brenzovics László budapesti száműzetéséről, Kárpátaljáról és voksturizmusról. Forrás: <https://www.valaszonline.hu/2021/11/24/brenzovics-laszlo-kmksz-karpatalja-ukrajna-interju/>
 Letöltés ideje: 2025.04.16.

Sehol nem jelenik meg az, hogy akárcsak megközelítőleg hasonló arányban legyenek a pozitív és negatív szavazatok, mindenhol a negatív messzemenőlegesen domináns.

27. ábra: Általánosan a közszervek minősége milyen irányba mozdult kárpátaljai a rendszerváltást követően

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

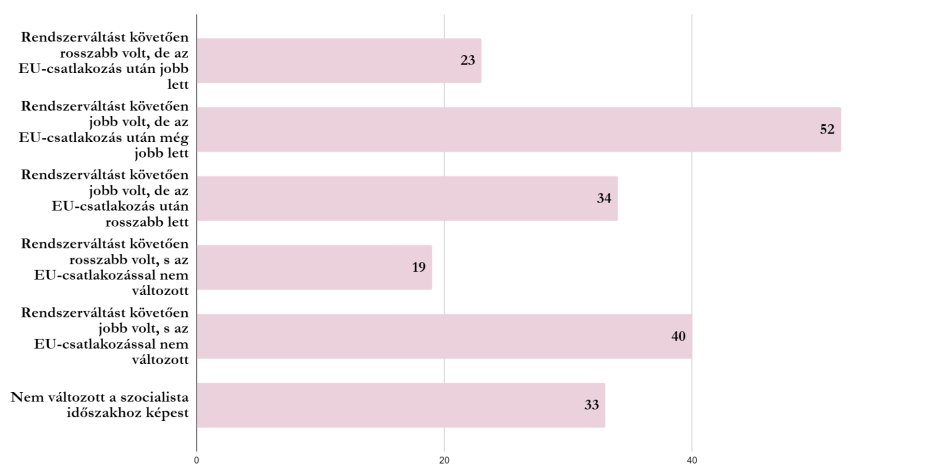
28. ábra: Mely korszak volt a legjobb a rendszerváltást megelőző kárpátaljai magyarok szerint

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Hogy mikor volt a legjobb az élet a rendszerváltás előtt és után élő kárpátaljai magyarok szerint – nem volt (28. ábra). A 166 válaszadóból 78 szerint “Nem volt olyan, hogy “legjobb”. Mindegyikben volt fel- és le”, mely azt mutatja, hogy nem volt optimális

korszak a rendszerváltás körül. Ugyanakkor második helyen 49 válaszadó a szovjet időket méltatta, mint a legjobb korszak. Megvizsgálva, hogy van-e közös vonás azok között, akik a *“Szovjet idők”*-et jelölték meg, mint legjobb kor, túlnyomórészt az 50-60 éves korosztály mintája látható. Mint tipikusan a Szovjetunió legjobb korszakának vélt korai 1980-as években⁵⁵ élő korosztály, ez a jelölés érthetőbb.

2.3.2. Közintézmények minősége Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

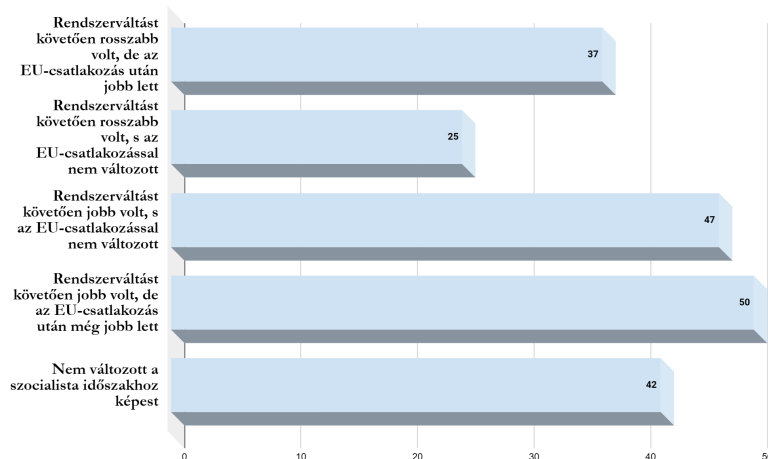

29. ábra: Általánosan a közszervek minősége milyen irányba mozdult Kelet-Magyarországon a rendszerváltást követően
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

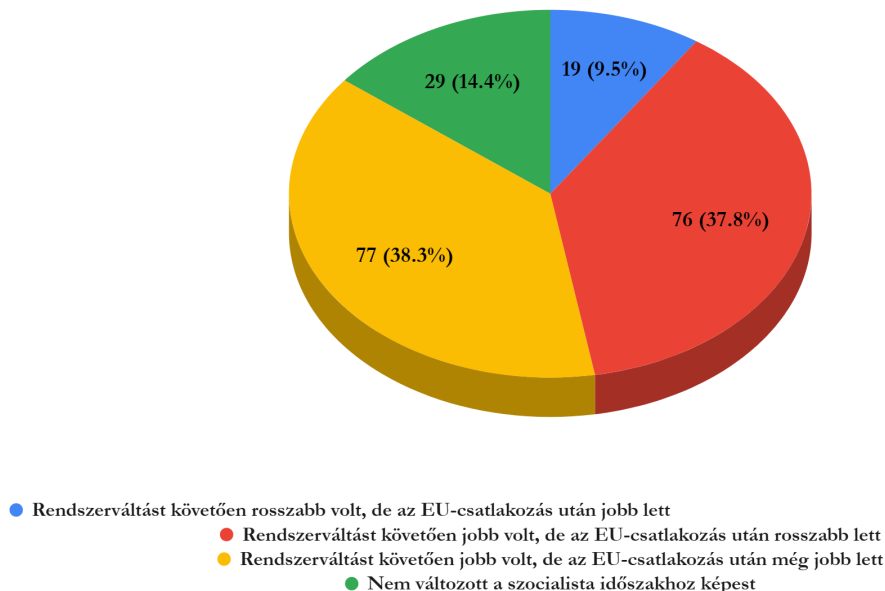
A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei magyarországi oldali Tiszahát lakói szerint a kelet-magyarországi közintézmények minősége javarészt jobb lett (29. ábra). Kiemelten, 52 válaszadó vélekedett úgy, hogy a *“Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után még jobb lett”*, s a további kiemelt kategóriák is jellemzőbben jeleznek pozitív változást mind a rendszerváltás után és az EU csatlakozás után. Egy kiemelt negatív kategória 34 válaszadóval a *“Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után rosszabb lett”*.

A közbiztonság kapcsán megosztottak a vélemények, bár itt is inkább a pozitív változás felé hajlanak. A rendszerváltás után jobb lett és az EU csatlakozással még jobb lett (30. ábra).

⁵⁵ Babócsai Zsuzsa 2010. Érzelemkifejezés és a 80-as generáció. In: Tarr Ferenc szerk.: A 80-as generáció. Kontra Műhely Kiadó, Debrecen, 37-44. (37-44. old.)

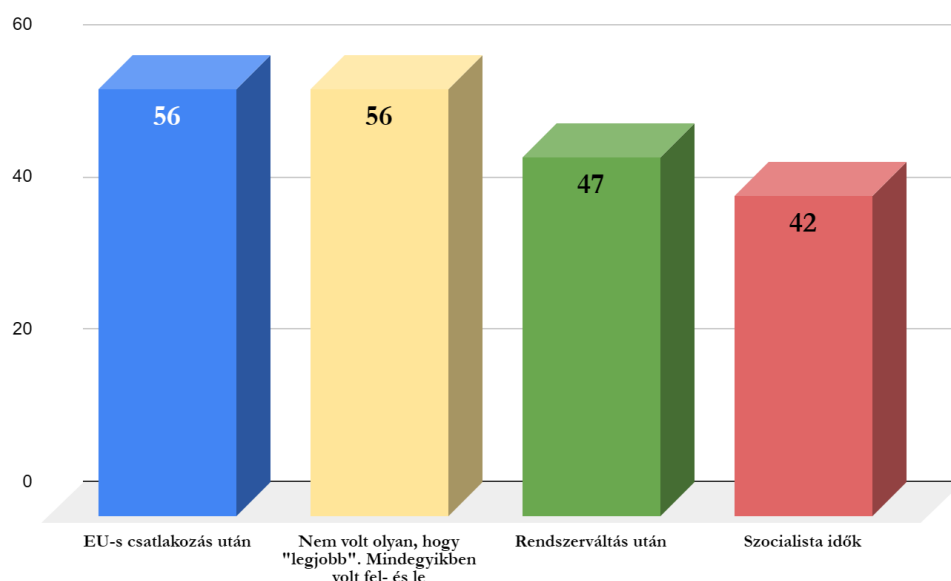
30. ábra: Közbiztonság hogyan alakult Kelet-Magyarországon
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

31. ábra: Oktatás minősége hogyan alakult Kelet-Magyarországon a rendszerváltást követően

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

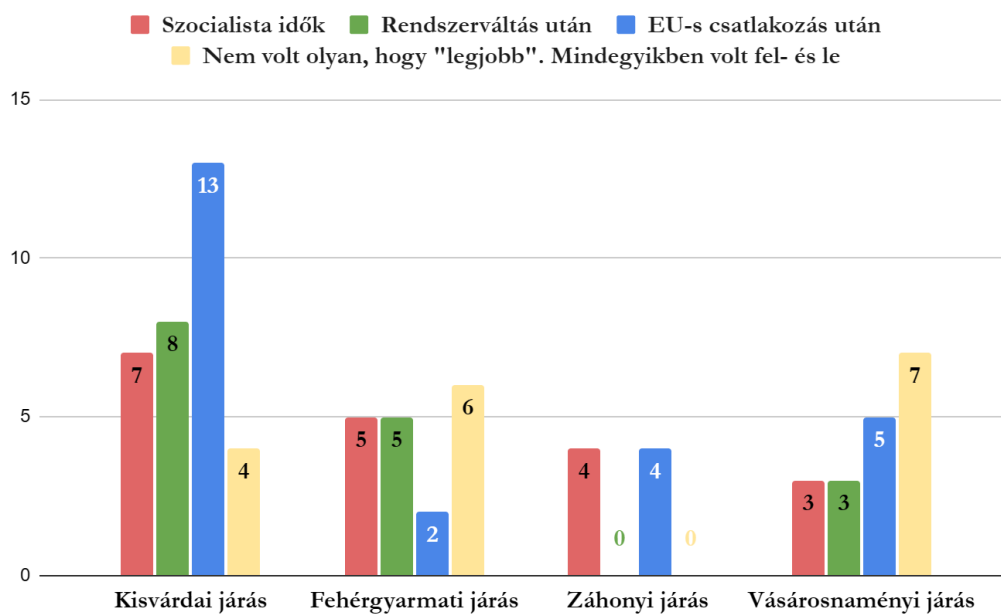
Az oktatás minősége kapcsán a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei vélemények megosztottak (31. ábra). Míg a “Rendszerváltás után jobb lett...” vélemények dominálnak a szavazatok több mint háromnegyedével, addig csupán 0,5%-os különbség vannak azok között, akik negatívummal vagy pozitívummal illetik az oktatás minőségi alakulását az EU-s csatlakozás folytán. 38,3%-os jelölési rátával “... de az EU-csatlakozás után még jobb lett”, s 37,8%-os jelölési rátával a “... de az EU-csatlakozás után rosszabb lett” lett megjelölve.

32. ábra: Mikor volt a “legjobb” korszak a magyarországi-oldal lakói szerint
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Végezetül, hogy “melyik periódus volt a legjobb időszak?” kérdésre a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók szerint (32. ábra) egyenlő arányban a “*Nem volt olyan, hogy “legjobb”. Mindegyikben volt fel- és le*” és az “*EU-s csatlakozás után*”, ami magas kontraszt a kárpátaljai válaszadókkal szemben, ahol szinte egyhangúan volt az, hogy nem volt legjobb idő. Továbbá 47 jelölést kapott a “*Rendszerváltás után*” (de EU-s csatlakozás előtt), s legkevesebb, de nem sokkal kevesebb jelölést kapott a “*Szocialista idők*”, ami azt jelenti, hogy a többi periódus (a semleges kivételével) jobb volt. Ez egy újabb kontraszt a kárpátaljai válaszadókkal szemben, akik ha nem a semlegest, inkább jelölték a szovjet időket mintsem a többit.

Megvizsgálva a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók között kifejezetten a Tiszahát magyarországi-oldal részét képező járások véleményét erről, a vélemények nagyon eltérőek (33. ábra). A kisvárdai járás válaszadói szerint az EU-s csatlakozáskor lett a legjobb, a fehérgyarmati járás lakói szerint nem volt legjobb, bár 1 szavazat híján mind a rendszerváltás utáni és szocialista időszakok a második választások. Záhonyban a két extrém dominál egyenlő arányban, a 8 záhonyi járási válaszadóból 4 szavazott a “*Szocialista idők*”-re, s 4 az “*EU-s csatlakozás után*”-ra, s végül a vásárosnaményi járás lakói a semleges utat választották.

33. ábra: Mikor volt a “legjobb” korszak a magyarországi-oldali tiszahát lakói szerint
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

III. TISZAHÁTI KÖZÖSSÉGEK ÉRZÉKELT GAZDASÁGI VÁLTOZÁSAI A RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZTÉBEN

3.1. Migrációs minták és demográfiai változások

A Tiszahát mint terület demográfiai alacsony népsűrűségűnek mondható. Nyugati, tehát magyarországi oldalán magyar és roma lakosság lakta, keleti, azaz kárpátaljai oldalán pedig szintén magyarok, romák de ezeken kívül ruszinok és a rendszerváltás időszakára ukránok lakta⁵⁶. A rendszerváltást követő szabad határmozgás azonban az arányokat változtatta – míg van elkötelezett kárpátaljai magyarság, amely mindenáron Kárpátalján szeretne élni, addig sokan lehetőség adtával a rendszerváltást követően kiköltöztek Magyarországra vagy onnan túlra életvitelszerűen, családotól⁵⁷.

A magyar-szovjet viszonyban a hivatalos, intézményesített kapcsolatok és szolgálati jellegű személymozgások élénkek voltak, ugyanakkor az államhatár két oldalán élő lakosság közötti közvetlen, személyes kapcsolattartás meglehetősen korlátozott volt. Jelentős változást az 1988-1989-es évek hoztak, amikor a kárpátaljai magyar közösség mozgásteret kiszélesedett – új határátkelők nyíltak meg, és létrejött a “kishatárforgalmi” megállapodás is, mely könnyített magáncélú utazást tett lehetővé^{58 59}.

⁵⁶ Paládi-Kovács Attila 2023. Kárpátalja Település- és Népiségtörténetének Vázlata (896-1818). In: Tamás Edit szerk.: *Tájhasználat és tájszerveződés a Kárpát-medencében (895-1920)*. Kiadta: Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, Nyíregyháza, 23-38. (28. old.)

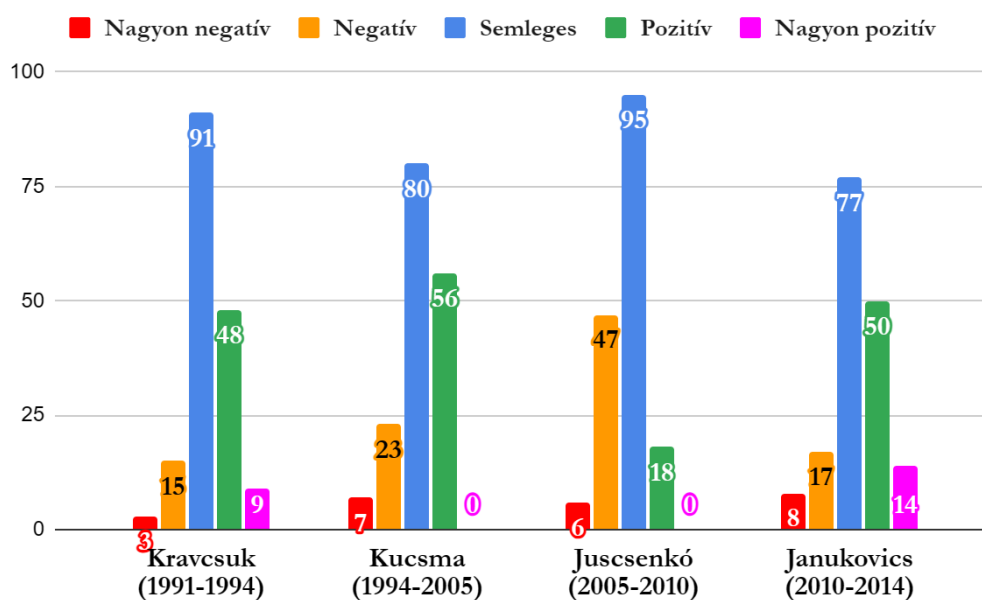
⁵⁷ Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Eröss Ágnes 2018. A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3. évf., 3. sz., 7-31. (7-8. old.)

⁵⁸ Lukács Attila 2017. “A határok nem elválasztanak, hanem összekötnek egymással” A szovjet-magyar kishatárforgalom alakulása 1989-1991 között. In. Orosz et al. szerk.: *Limes* (IV. évfolyam). Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – Bethlen Gábor Alapkezelő Nonprofit Zrt., Beregszász – Ungvár, 67-92. (67-68. old.)

⁵⁹ Orosz Sándor 2012. Az ukrán határforgalmi rendszer, különös tekintettel Kárpátaljára 1989-től napjainkig. *Kisebbségkutatás*, 21. évf., 2. sz., 310-334. (310-315. old.)

3.1.1. Szabad Európa – Kárpátalja nyugatra megy

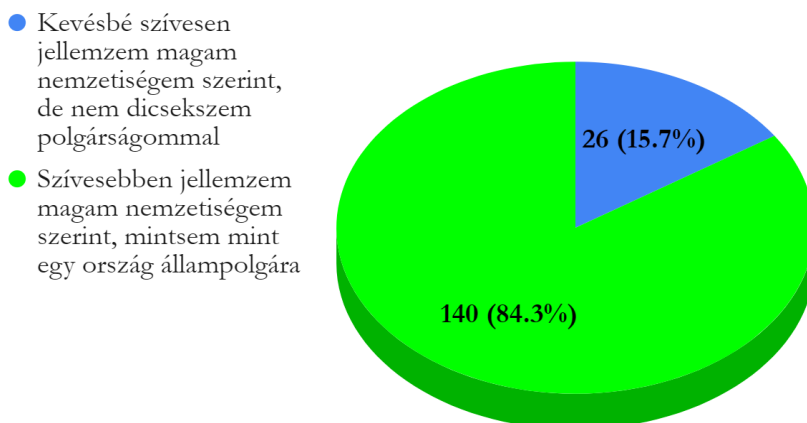
A rendszerváltást követően a nemzetközi kapcsolatok dinamikája is megváltozott, így a kapcsolat Kárpátalja és Magyarország között is. Megkérdezve, hogy melyik ukrán elnökség milyen hatással volt Kárpátalja Magyarországgal való kapcsolatára (34. ábra), a nagytöbbség szerint az egyes elnökségek, kivéve a Juscsenkó adminisztrációt, vagy semleges vagy pozitív hatással volt Kárpátalja és Magyarország között. A Janukovics elnökségnél ovábbá megjelenik jelentős mennyiségben „Nagyon pozitív” szavazatok, mely vélhetően a Juscsenkó adminisztráció általi negativitások íves visszaesése miatt jelöltek így.

34. ábra: Ukrán kormányok hatása Kárpátalja kapcsolatára Magyarországgal
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

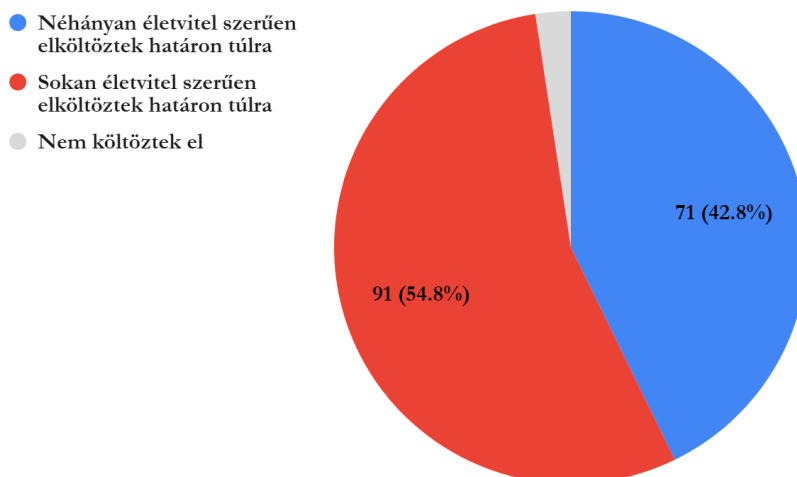
“A nemzeti és kulturális identitása hogyan változott a rendszerváltást követően?” kérdésre a válaszadók többsége (84,3%) a “Szívesebben jellemzem magam nemzetiségem szerint, mintsem mint egy ország állampolgára” választ jelölte, illetve és a harmadik válaszlehetőségre miszerint “Büszke állampolgára vagyok Ukrajnának” egyetlen egy válasz sem érkezett, így elmondható, hogy az ukrán állam által a rendszerváltást követő harmadik évtizedben a kisebbségekre erőltetett ukrán nemzeti identitástudat nem gyengítette a magyar identitást az emberekben (35. ábra). Továbbá, megkérdezve, hogy a

kitöltő vagy a kitöltő családjában történt-e életvitelszerűen kivándorlás Kárpátaljáról, a válaszadók 95,8% azt válaszolta, hogy *“Igen”*.

35. ábra: Kárpátaljai válaszadók nemzeti státusz-elhatárolása

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

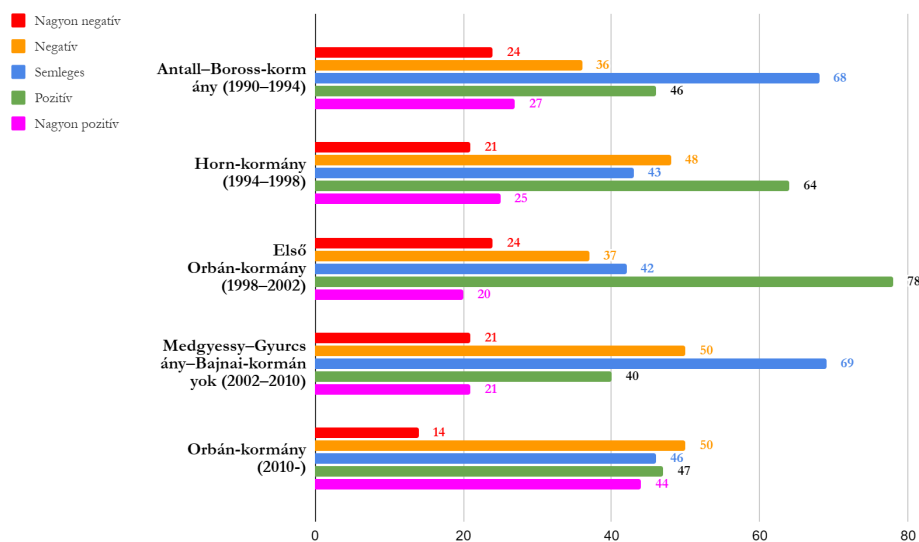
36. ábra: Szabad határmozgás hatása a kitöltő közösségre kivándorlás szempontjából (Kárpátaljai kitöltők)

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Végül azzal kapcsolatban, hogy életvitelszerűen a szabad határmozgás hatására hogyan alakult a kivándorlás (36. ábra), a válaszadók több mint fele úgy nyilatkozik, hogy *“Sokan életvitelszerűen elköltöztek határon túlra”* 91 szavazattal. Második legnagyobb kategória a szavazatok 42,8%-ával a csak *“néhányan”*-t jelölők, illetve elenyésző, 2,4% jelölte csak azt, hogy *“Nem költöztek el”*.

3.1.2. Az „ukránok” bejönnek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe

Az Ukrajnából Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe irányuló jelentős betelepülés következményeként a határ magyar oldalán élőknek is meg kellett tanulniuk az együttélés új formáit. De a kölcsönös megértés és elfogadás nem mindig megy gyorsan. Egy Magyarországra áttelepülő kárpátaljaiak életéről szóló kutatásban egy kárpátaljai származású férfi így nyilatkozott arról, hogy a magyar közösség hogyan bánik velük: *“30 éve lakunk ugyanazon az utcán, mégis úgy hivatkoznak ránk, hogy 'az ukránék'. Pedig édesapám és édesanyám is magyar, én magam is magyar nemzetiségű vagyok, még a keresztlevelemben is az szerepel, hogy 'гєорська' (magyar), és mégis ukrán lettem, ahogy áttelepültünk.”*⁶⁰ Fontos figyelembe venni, hogy Magyarországon elterjedt tévhit az, hogy a kárpátaljai magyarok valamilyen legális csalás céljával települnek ki, úgy mint ukránban életvitelszerűen élő személyek Magyarországról kapnak nyugdíjat (melyről a magyar lakosság nem tudja, hogy az ukrán állam visszafizeti Magyarországnak és úgy értékeli, hogy Magyarország ingyen adja az adófizetők pénzéből), fiktív lakossági játszmák, stb.⁶¹

37. ábra: Rendszerváltás utáni kormányok hatása Magyarország kapcsolatára Kárpátaljával

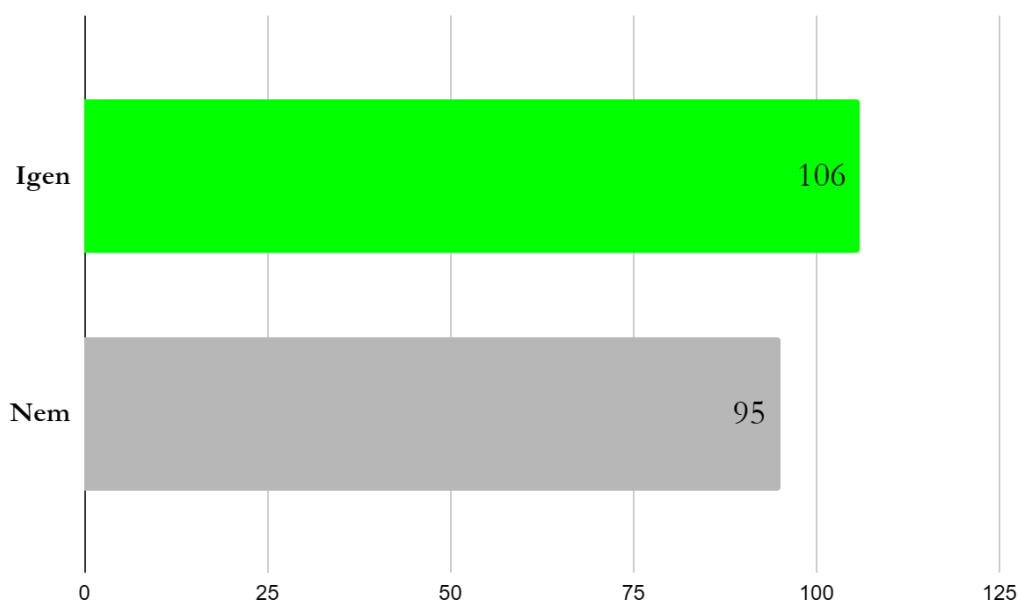
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

⁶⁰ Linc Annamária 2022:122. o.

⁶¹ Domány András 2025. Kaphatnak-e magyar nyugdíjat átköltöző ukrán nyugdíjasok? Forrás: https://hvg.hu/itthon/20250308_Kaphatnak-e-magyar-nyugdijat-atkoltozo-ukran-nyugdijasok
Letöltés ideje: 2025.05.01.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók szerint a legtöbb kormány semleges vagy pozitív hatással volt Magyarország kapcsolatára Kárpátaljával. Ezek közül ugyanakkor nagvonalban kiemelkedik az első és a 2010-től folytonos második Orbán-kormány, amely kimagaslóan pozitív értékeléseket kapott. Legnagyobb arányban negatív értékelést a Medgyessy–Gyárcsány–Bajnai-kormányok kapták, ám nem kirívóan sokkal a többihez képest (37. ábra).

Arra a kérdésre, hogy a rendszerváltást követően a szabad határmozgás folytán tapasztaltak-e olyat a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók, hogy közösségükben kivándorlás történt más országba, 91,5% “Nem”-el válaszolt. Továbbá, hogy Kárpátaljára költöztek-e, csak egy válaszadó szerint “Igen”. S végül – költözt(ek)-e kárpátaljai magánszemély(ek) a válaszadó közösségébe, a 201 válaszadóból 106 szerint “Igen” (38. ábra).

38. ábra: Költözött-e kárpátaljai magyar a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadó településére a rendszerváltás utáni 25 éven belül

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

3.2. Kárpátalja gazdasági átalakulása

A kommunista tervgazdálkodásból kapitalista piacgazdaságra való átállás folyamata brutális volt. Kárpátalján, s egész Ukrajnában az újonnan felszabadult gazdaságban nem volt senki, aki igazán értett volna hozzá, ezért, mondhatni, a szuverén ország több mint csak első évtizedében a gazdaság csak kapkodás volt a sötétben. Ennek a

negatívumai az olyan szegény és figyelmen kívül hagyott régiókban, mint Kárpátalja, voltak a legsúlyosabban jelen⁶².

Eleve Kárpátalja gazdasági potenciálja erősen korlátozott, kiemelhető ermészeti erőforrásai az erdőségei és balneológiai adottságok. A szovjet időszakban Kárpátalján domináns és dinamikusan fejlődő agrárágazatok a rendszerváltás következtében teljesen leromlottak és nem volt alternatíva.

A korábban állami kézben lévő üzemek tönkrementek és nem történt helyettesítésük, ami a munkanélküliség jelentős megnövekedésével járt⁶³. A 2000-es évek elején, a recessziót követően, Ukrajna gazdaságának megerősödése Kárpátaljára is pozitív hatással volt – a megye gazdasági teljesítménye és a jövedelmi viszonyok is javulást mutattak. Számos nemzetközi vállalat és multinacionális cég jelent meg a térségben (kiemelten német érdekeltséggel), ami nemcsak infrastrukturális fejlesztéseket eredményezett, hanem legfontosabban új munkahelyeket is teremtett. De sajnos a 2008-as globális pénzügyi válság jelentős visszaesést okozott Kárpátalja gazdaságában is, különösen azokban az iparágakban, amelyeket a közvetlen megelőző években indított be a nemzetközi befektetések – például az exportra termelő gépgyártásban és a feldolgozóiparban⁶⁴.

Kárpátalján limitált az előretörés lehetősége, a vállalkozói lét nehéz, ezért több helyi és “nemzetközi” összefogás létezik a magyar vállalkozók megsegítése érdekében. Egyik ilyen kiemelt alapítvány a Pro Agricultura Carpatika, mely egy 2012-ben alakult agrárgazdaság-fejlesztési alapítvány, mely agrokulturális szaktanácsadást nyújt a kárpátaljai magyar gazdáknak, illetve egyéb jótékonyági tevékenységet végez, s összeköttetésben áll az Egán Ede programmal⁶⁵.

Magyarország kormánya 2016. április 12-én meghozta a 1189/2016. (IV. 12.) számú határozatot, amely a kárpátaljai térség gazdaságfejlesztési stratégiáját rögzíti. Ez a döntés lehetőséget teremtett különféle gazdaságélénkítő programok elindítására a régióban. A kezdeményezés hátterében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSz) állt, amely szakmai partnerei – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Pro

⁶² Hires-László Kornélia 2021. Kárpátalja társadalmi viszonyai a független Ukrajnában. In. Brenzovics et al. szerk.: *Kárpátalja Története Örökség és Kihívások*. Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – „RIK-U” Kft., Beregszász – Ungvár, 743-780. (744-748. o.)

⁶³ Hires-László Kornélia 2021:744-748. o.

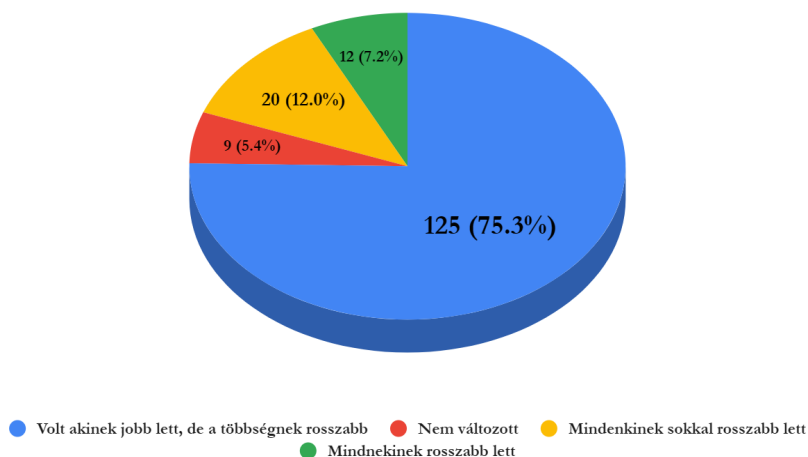
⁶⁴ Kovály Katalin – Eröss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik 2020. Kárpátaljáról dióhéjban. In. Ferenc – Kovály szerk.: *Kárpátalja Mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Kiadta: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 11-20. (15. old.)

⁶⁵ *proagri.org* 2025. Nyitóoldal. Forrás: <https://proagri.org>
Letöltés ideje: 2025.04.30.

Agricultura Carpatika Alapítvány, valamint a Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetsége – közreműködésével dolgozta ki az úgynevezett “Egán Ede Gazdaságfejlesztési Programot”⁶⁶.

A program célkitűzése, hogy hozzájáruljon a kárpátaljai magyar közösség gazdasági megerősödéséhez, anyagi helyzetének javításához, kulturális és szellemi értékeinek gyarapodásához, valamint életminőségének emeléséhez, miközben figyelmet fordít a természeti környezet megóvására is. A stratégia kiemelten támogatja a mikro- és kisvállalkozások létrehozását és fejlesztését, különös tekintettel arra, hogy ezek a cégek képesek legyenek megjelenni és helytállni a helyi és országos piacokon. 2023-tól kezdődően az Alapítvány az Agrárminisztérium hivatalos együttműködő partnereként is működik⁶⁷.

Azzal kapcsolatban, hogy a rendszerváltás milyen pénzügyi hatást gyakorolt a kárpátaljai lakosok gazdasági helyzetére (39. ábra), a válaszadók több mint háromnegyede szerint “*Volt akinek jobb lett, de a többségnek rosszabb*”. Ezen kívül 5,4%-nyi jelöléssel volt a semleges “*Nem változott*” kategóriai jelölése, de a fennmaradó 19,2% ugyanúgy negatív hatásokat jelölt, 12% egyenest a “*Mindenkinek sokkal rosszabb lett*” kategóriát választva. E kérdéshez meg volt adva pozitív visszajelzések lehetőségei is, de azokat senki sem választotta.

39. ábra: Kárpátaljai válaszadók tapasztalatai a rendszerváltás közvetlen gazdasági hatásai kapcsán

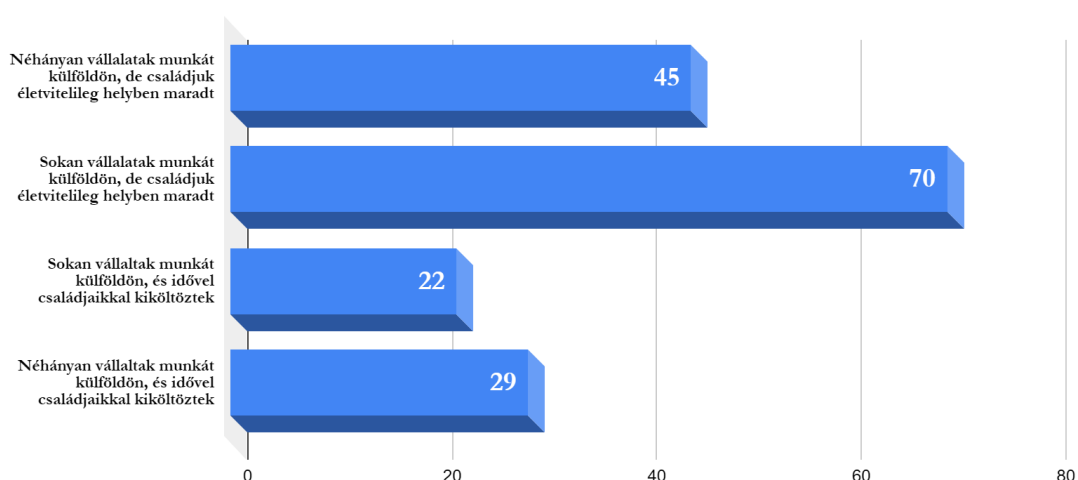
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

⁶⁶ *hatartalangazda.kormany.hu* 2025. “Egán Ede” Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ Jótékonyági Alapítvány. Forrás: <https://hatartalangazda.kormany.hu/egan-edekarpataljai-gazdasagfejlesztesi-kozpont-jotekonyagsagi-alapitvany>

Letöltés ideje: 2025.04.30.

⁶⁷ *hatartalangazda.kormany.hu* 2025.

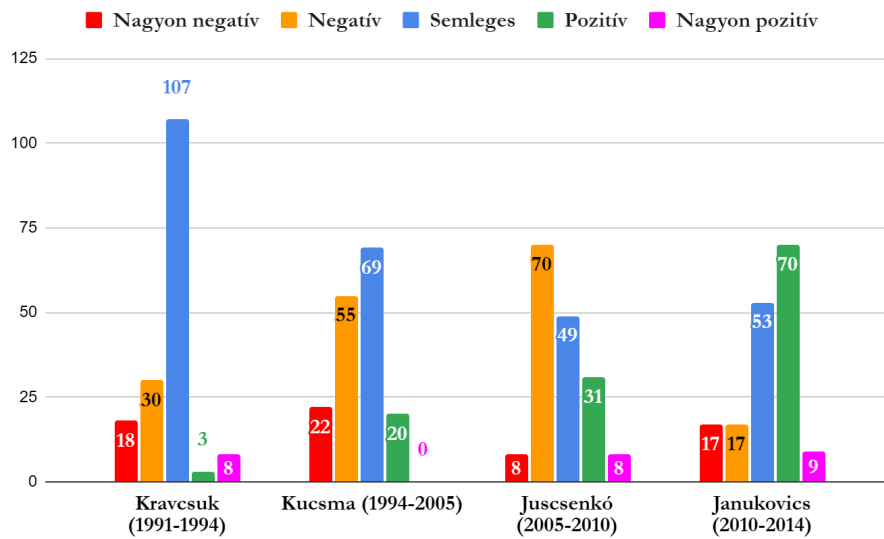
Eme gazdasági kilátástalansága következtében következtében külföldre mentek az emberek munkát vállalni. Bár az életvitelszerű kivándorlás is nagy mértékű volt, a szabad határmozgásnak még nagyobb szerepe volt a Kárpátaljaiak külföldi munkavállalásának lehetőségére. A szabad határmozgás lehetővé tette a helyben nehéz munkavállalás helyét a könnyebben elérhető és jobb jövedelmet biztosító külföldi munkák vállalását. A válaszok alapján a legtöbb esetben azon személyek, akik külföldön vállaltak munkát, családjaikkal azért helyben, Kárpátalján maradtak és életvitelszerűen nem költözött el, kevesebb részt viszont sokan a későbbiekben végleg elköltöztek (40. ábra).

40. ábra: Szabad határmozgás hatása a válaszadó közösségére Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

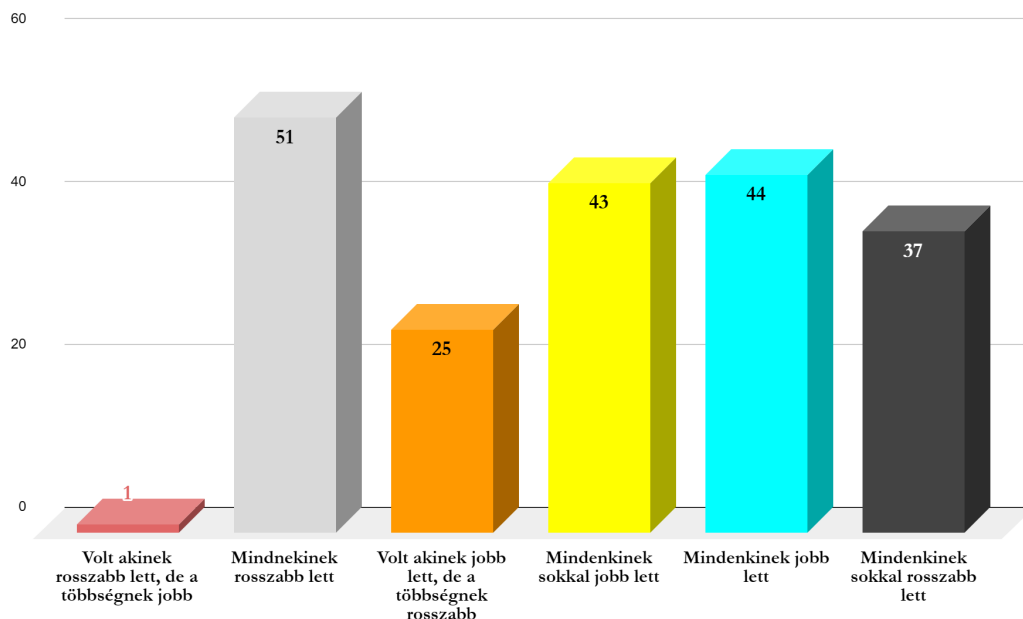
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Arra a kérdésre, hogy melyik elnökség hogyan hatott Kárpátalja gazdaságára újfent eléggé megosztottak a vélemények (41. ábra). A Kravcsuk-adminisztráció kapcsán jelentős számban megegyeznek, hogy nem gyakorolt kifejezetten hatást, viszont már a Kucsma adminisztrációban jellemzőbb a negatív elhatárolás, s a Juscsenkó adminisztrációban már a negatív jellemzés dominál, bár itt talán megjelenik a 2008-as gazdasági világválság hatása mintsem maga az elnökség valódi gyakorlati hatása. A Janukovics adminisztrációban van először és egyedül a pozitív hatás többségben.

41. ábra: Melyik ukrán elnökség hogyan hatott Kárpátalja gazdasági helyzetére
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

3.3. A Tiszahát magyar-oldali gazdaság érzékelt átalakulása

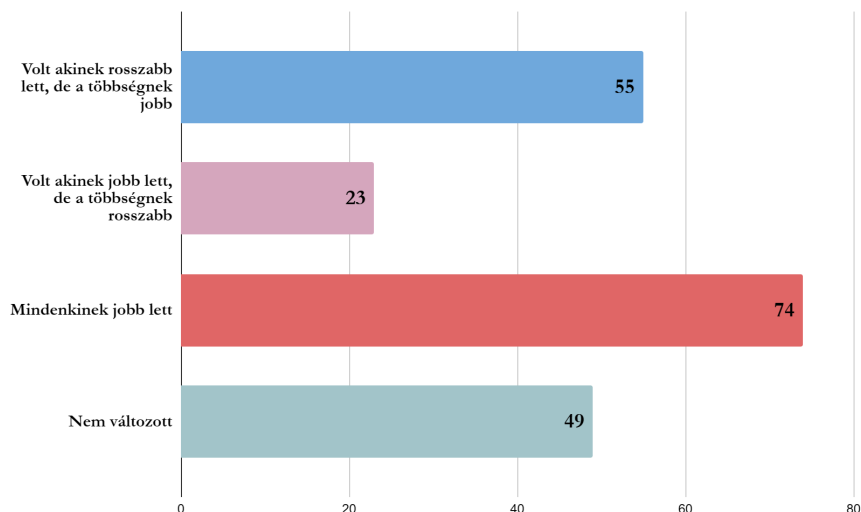

42. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választók szerint hogyan alakult a közössége pénzügyi helyzete a rendszerváltást követően az 1990-es években
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A magyarországi rendszerszerváltást követő pénzügyi helyzet kapcsán a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választók tapasztalatai meglehetősen megosztott. Szinte

egyenlő arányban vannak jó értékelések, és rosszak, a rossz értékelések 1 szavazattal fölényben (42. ábra).

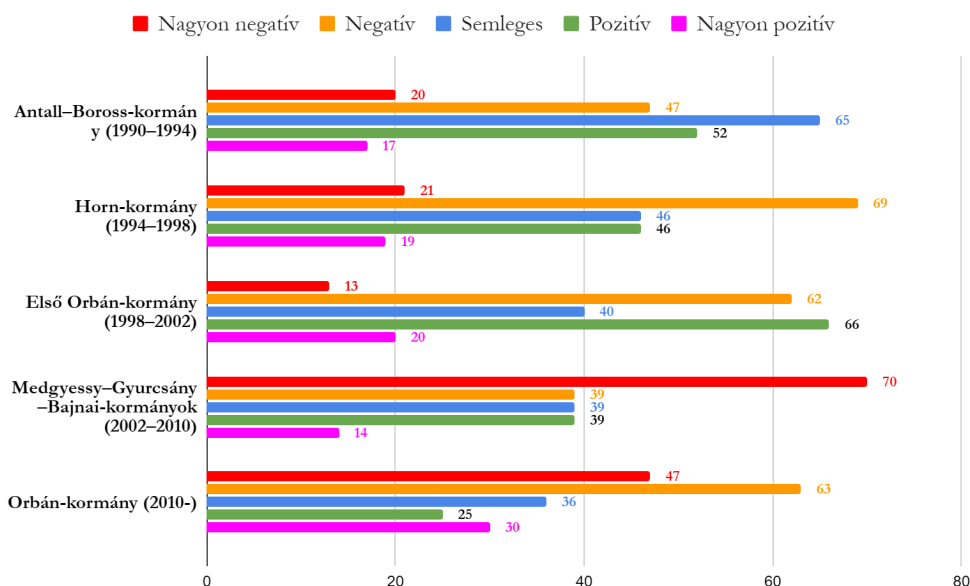
Az EU csatlakozással már sokkal pozitívabb pénzügyi kép látható a Kelet-Magyarországi emberek pénzügyi helyzetéről (43. ábra). A legnagyobb halmaz 74 jelöléssel a *“Mindenkinek jobb lett”* lehetőséget választotta, míg második legnagyobb halmaz 55 jelöléssel a *“Volt akinek rosszabb lett, de a többségnek jobb”* kategóriát választotta. Ezeken kívül 49 válaszott semleges *“Nem változott”* jelölést, és legkevesebb arányban csupán 23 szerint *“Volt akinek jobb lett, de a többségnek rosszabb”*. E kérdésnél is megvoltak adva az ezt megelőző, 1990-es évekre referáló kérdéshez hasonlóan *“Mindenkinek rosszabb lett”* és *“Mindenkinek sokkal rosszabb lett”* lehetőségek, ám azokat senki sem választotta.

43. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók szerint hogyan alakult a közössége pénzügyi helyzete az EU-csatlakozást követően az 2000-es években

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Azzal kapcsolatban, hogy a kitöltő tapasztalt-e olyat, hogy családján vagy ismerősei körében több személynek kellett aktívan munkát vállalnia a család megélhetése érdekében mint a rendszerváltás előtt (43. ábra), a válaszadók többsége, 62,7% azt jelölte, hogy *“Igen”*, s csak 37,% azt, hogy *“Nem”*.

44 ábra: Mely rendszerváltás utáni magyar kormány hogyan hatott gazdaságilag Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdaságára
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Arra, hogy melyik kormány hogyan hatott a gazdaságra szintúgy erősen megosztottak a vélemények (44. ábra). Néhol látható némi konzensus – az Antall-Boross-kormánynál a legnagyobb halmaz a “Semleges”-t jelölte, pozitív és negatív irányban hasonló az összarány, ugyanakkor a pozitív irányba 2 szavazattal dől a mérleg. A Horn-kormánynál a többség a negatív hatásra voksolt. Az Első Orbán-kormánynál már inkább a pozitív irányban van az emberek tapasztalata, majd a Medgyessy-Gyurcsány-Bajnai-kormányoknál és a második és folytonos Orbán-kormánynál már a negatív tapasztalatok dominálnak.

3.4. A határon átnyúló kereskedelem változásai

1995 és 2011 januárja között Kárpátalja gazdaságába összesen 362,6 millió USA dollár (USD) értékű külföldi működőtőke érkezett. A külföldi tőkebefektetések állománya folyamatosan növekedett, 2008 és után minimális, 0,2%-os visszaesés következett be. A 2010-es évben ugyan csak enyhe, 2,1%-os visszaesés volt megfigyelhető, de ismét növekedni kezdett a befektetett működőtőke összege 2013-al bezárólag⁶⁸.

⁶⁸ Imre Gabriella 2012. A Magyar Tőkebefektetések Szerepe Kárpátalja Gazdaságában. *Közép-Európai Közlemények*, 5. évf., 3-4. sz., 147-164. (152-154. old.)

A térség tőkevonzó képességét jelentős mértékben növelte egy 1999 januárjában életbe lépett egy törvény, miszerint 15 évre szóló adókedvezményeket kedvezményeket kínált azoknak a befektetőknek, akik legalább 250.000 USD-t fektettek be Kárpátalján. Emellett egy elnöki rendelet további, 30 éves kedvezményes időszakot biztosított azok számára, akik legalább 1.000.000 USD beruházást valósítottak meg a Kárpátaljai Különleges Gazdasági Övezet területén (ide tartozott például a Tisza-vidéki Csap, az ungvári vasúti csomópont, illetve a munkácsi volt katonai repülőtér környéke is)⁶⁹. Olyan nagyvállalatok, mint a Skoda, Audi, Volkswagen, Leoni, IKEA, Flextronics, Yadzaki, Grooklin és a Henkel is leányvállalatot hoztak létre ebben a régióban⁷⁰.

Azonban a 2005. április 1-jén hatályba lépett által kiadott rendelet megszüntette a különleges gazdasági övezetekhez kapcsolódó kedvezményeket, így Kárpátalja is elveszítette addigi versenyelőnyét. Ez a változás is közrejátszott abban, hogy míg 1995 és 2005 között a megye még több mint 2%-ban részesedett az Ukrajnába érkező teljes FDI-állományból, 2006-tól kezdve jelentősen visszaesett a befektetések aránya kevesebb mint 0,8%-ra.

A 2000-es évek elején Magyarország általánosan a negyedik helyen állt a legnagyobb befektetők között Japán, USA és Németország után. 2011 januárjára Magyarország visszacsúszott a hatodik helyre, elsősorban annak következtében, hogy a magyar GDP maga 8,6%-kal csökkent. A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal 2011 áprilisában közzétett adatai szerint azonban ez a visszaesés nem bizonyult tartósnak – a magyar befektetések ismét növekedni kezdtek 2011 végére. Ugyanakkor a 2009-től a Magyar Nemzeti Bank és Kárpátalja Megyei Statisztikai Hivatala szerint is a magyar befektetésekből Ukrajnában csak 7% került Kárpátaljára⁷¹.

Viszont, ami érdekesebb az az Ukrajnából (Kárpátaljáról) kiáramló termékek. Az Egán Ede Terv 2014-es kárpátaljai gazdaságfejlesztési jelentése szerint a beérkező befektetések külkereskedelmi céllal működtek, ami így Kárpátalja exporterejét 2011 végére 2004-hez képest 844,3%-al növelte⁷².

⁶⁹ Imre Gabriella 2012:147. o.

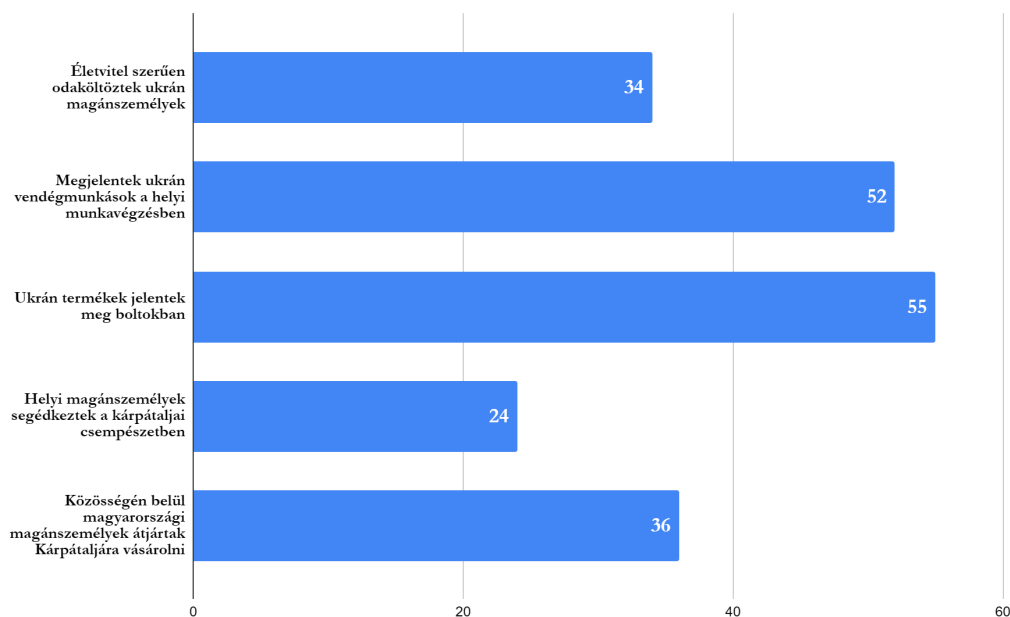
⁷⁰ Imre Gabriella 2008. Kárpátalja Gazdasági Fejlődésének Perspektívái Az Európai Unió Keleti Bővítésének Tükrében. EU Working Papers 2008/1 (78. old.). Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00026/00038/pdf/euwp_EPA00026_2008_01_071-081.pdf

Letöltés ideje: 2025.05.01.

⁷¹ Imre Gabriella 2012:153. o.

⁷² Egán Ede-Terv 2014. A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve. Forrás: <https://eganedeterv.com/egane-de-terv.pdf>

Letöltés ideje: 2025.05.02.

45. ábra: Az Ukrajnával (Kárpátaljával) való szabad kereskedelem legmeghatározóbb hatása a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók közösségeire
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Megkérdezve, hogy milyen gazdasági változásokat tapasztaltak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók leginkább a közösségükben az egyes jellemzők közül (45. ábra), kiemelkedik az *“Ukrán termékek megjelenése a boltokban”* tétel 55 megjelöléssel, második az ukrán vendégmunkások megjelenése a helyi munkaerőben, s jelentős számban vannak még a magyarországi magánszemélyek átjárása Kárpátaljára vásárolni és életvitelszerűen ukrán magánszemélyek beköltözése.

3.5. Az informális gazdaság – a magyar-ukrán határ csempész-kultúrája

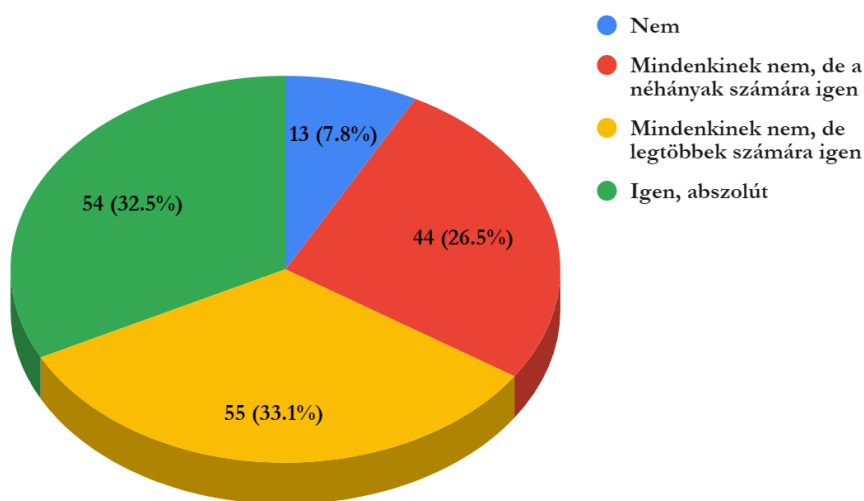
Egy másik jelentős, ám ritkán taglalt aspektusa az kárpátaljai magyar határon kereskedelmének az informális gazdasága, azaz a csempész-kultúra.

3.5.1. A csempészet társadalmi-gazdasági mozgatórugói

A csempészet, mint adott területek törvényei szerinti vámköteles termékek vámfizetés nélküli országhatárokon való átszállítása vagy illegális termékek behozatala, egy olyan fogalom, ami már több ezer éve jelen volt az emberi társadalomban. A csempészet okai mindig is a vámok elkerülése, illetve a keresett, de illegális termékek

határon való átszállítása volt. A csempészet nem csak a csempészetet végző, csempészárut forgalmazó és a fogyasztói rétegnek volt kedvező, de az esetleges csempészet során lefizetett korrupt tisztviselőknek illetve a csempészetet háttérből irányító bűnözői köröknek is⁷³.

Az újonnan piacgazdaságba lépő kárpátaljai gazdaság szörnyű első évtizedeiben még nem volt annyira lehetőség vagy nagyon szándék a külföldi munkavégzésre, ezért az alternatívát a bűnözés jelentette. Belső Ukrajnából, Fehéroroszországból, Oroszországból és még tovább keletről áruk sora érkezett kárpátaljára, melyet kifejezetten azzal a céllal szereztek be a helyi bűnszervezetek, hogy a helyiek azt átszállítsák a határon Magyarország- s később az Európai Unió területére, vámelszámolás vagy adminisztratív nyom nélkül. Ebben segített az, hogy az adott korban a kárpátaljai közigazgatási és minden szférában az ügyintézés komplementer pénzügyi “lefizetéssel” zajlott, jóformán kötelező módon⁷⁴. Egy ezzel foglalkozó tanulmányban egy kárpátaljai magyar vállalkozó így nyilatkozott: *“Ezeket az embereket meg lehet venni kilóra, akik a hivatalokban dolgoznak. Tisztelet a kivételnek. Mondjuk én még nem találkoztam ilyennel [a kivétellel], aki engem ellenőrzött. Ráadásul nagyon kicsinyes módon teszik mindezt.”*⁷⁵

46. ábra: Kárpátaljai válaszadók szerint szükség volt-e Kárpátalja megélhetéséhez a csempész-kultúrára a maga idejében

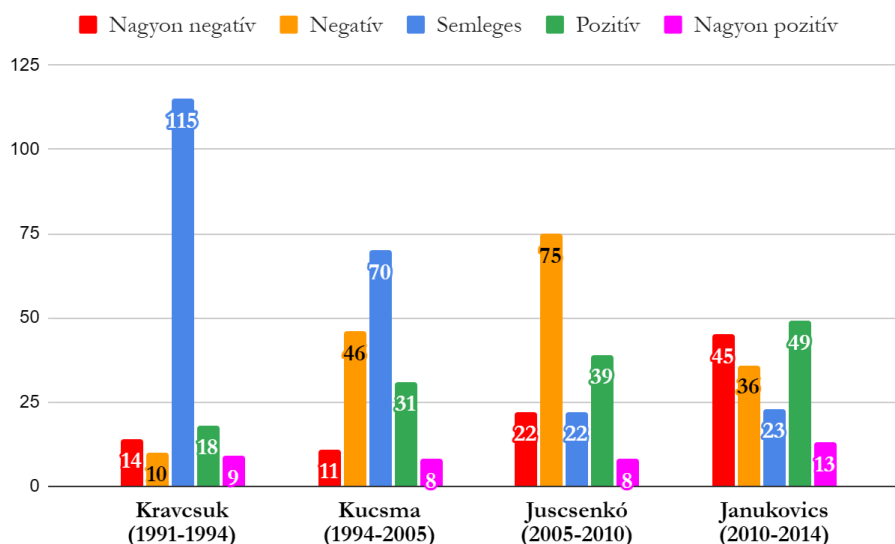
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

⁷³ Máté György 2020. Megélhetési kényszer, alkalmazkodási forma vagy tudatos vállalkozás? A gömöri és nógrádi csempészésről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 22. évf., 2. sz., 3-29. (3-4. old.)

⁷⁴ Ткаченко Ганна Костянтинівна 2023. Використання корупційних практик режимом кремля для розхитування демократії в Україні. Kiadta: Києво-Могилянська Академія, Kiev. (49-50. old.)

⁷⁵ Kovály Katalin 2021. Az Etnikai Kapcsolati Tőke Szerepe a Kárpátaljai Magyar Vállalkozások Működésében a Beregszászi Járás Példáján. *Kisebbségi szemle*, 6. évf., 2. sz., 87-111. (104. old.)

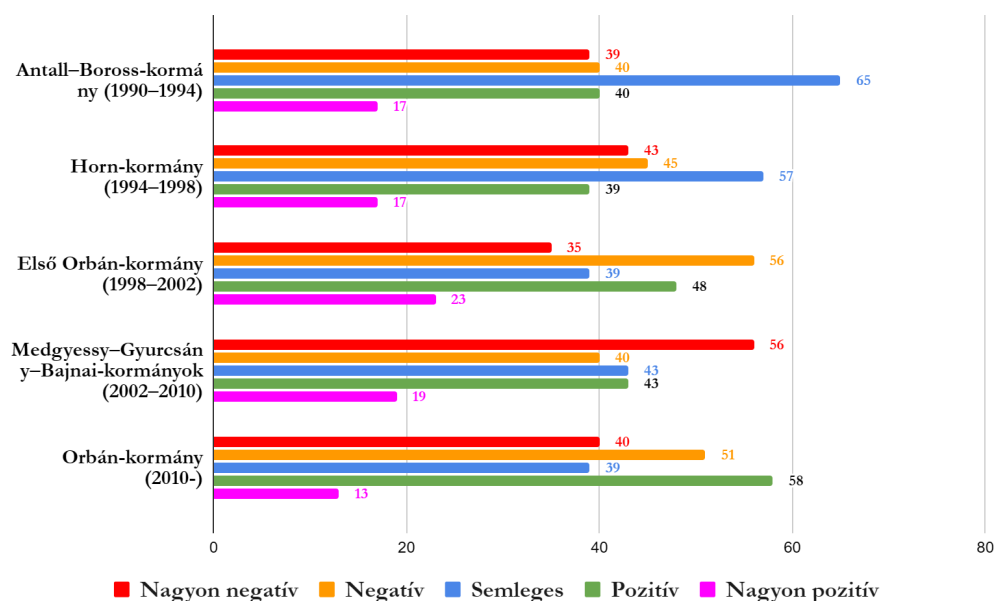
A kárpátaljai válaszadók szerint, hogy szükség volt-e ténylegesen a csempészaktivitásra, a legtöbb szerint igen, bár eltérő mértékben (46. ábra).

47. ábra: Ukrán kormányok hatása a korrupcióra kárpátaljai válaszadók szerint
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Megkérdezve a kárpátaljai válaszadókat arról, hogy mely kormányok alatt volt a legrosszabb a korrupció (47. ábra, ahol a “*Negatív*” és “*Nagyon negatív*” jelenti a korrupció erősödését, míg a “*Pozitív*” és “*Nagyon pozitív*” jelenti az enyhülését az előző kormányzathoz képest), s a vélemények megosztottak. Míg a Kravcsuk adminisztráció alatt a kárpátaljaiak szerint nem volt a korrupció meghatározóbb, mint azelőtt, a Kucsma elnökségnél már elkezdődött a korrupció erősödni, s mind a Juscenkó és Janukovics adminisztrációban egyre jobban növekedett a korrupció, bár van aki szerint épp-hogy csökkent.

A magyarországi oldalt kérdezve ez az arány relatíve hasonló (48. ábra). Ugyanúgy az 1990-es évek kormányaiban egy semleges de negatív oldara tendenciát tapasztalhatunk, s kiemelten a 2000-es évek elején és közepén, vélhetően a 2004-es Magyarország EU-s csatlakozásával bezárólag a Horn-, első Orbán- és Medgyessy–Gyurcsány–Bajnai-kormányoknál a korrupcióra való hatás magasan negatív az emlékek szerint.

48. ábra: Magyar kormányok hatása a korrupcióra
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

3.5.2. A csempészési műveletek módszerei és útvonalai

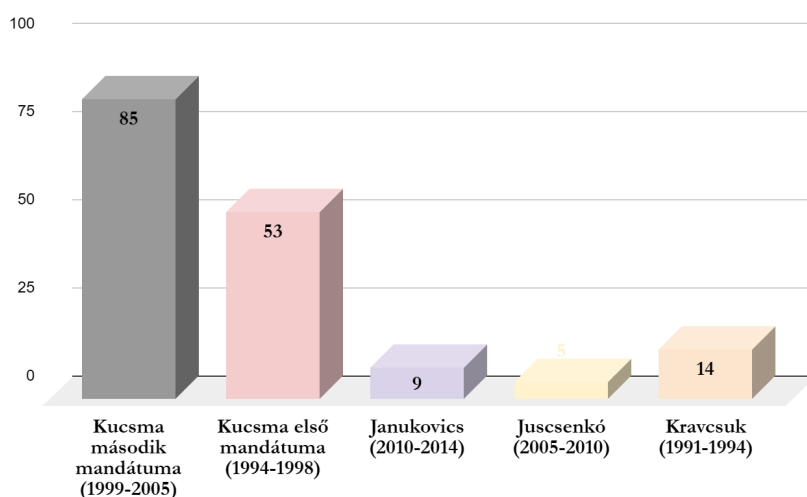
A csempészet története során az eleinte alig őrzött határterületek miatt az egyik legalapvetőbb csempészési módszer a de facto illegális határátkelés egy ismeretlen vagy rejtett útvonalon elkerülve bármilyen állami ellenőrzést. A történelem folyamán az úthálózatok fejlődésével és a szigorúbb határvédelem miatt az ellenőrzéseken való átcsempészés is jelentős lett. A rakomány közé rejtett illegális termékek vagy a szállítójárműben rejtett rekeszekben való tárolás mind gyakran használt módszer volt úgyszintén mint a lefizetett tisztviselők segítségével. Az ipari forradalom idejére a modern technológiák, legfőképp a vasút volt az ami a csempészetet elősegítette a gyors és nagy mennyiségű áru szállításával.

Anoníman megkérdezve kárpátaljai korai 2000-es években csempészzel foglalkozó magánszemélyeket, az alábbi információt kaptam:

- 2004-ig volt relatíve egyszerű volt a csempészet, a határellenőrzés lazább volt a magyar oldalon is, illetve fogékonyabbak voltak a megvesztegetésre;
- 2004 után nehezebb lett a csempészet a magyar vám alaposságának növekedése és a magyar oldali vámosok lefizetésének megnövekedet nehézsége folytán;

- 2000-2004 között 100 liter gázolaj át-csempészéséért a magyarországi-oldali csempészáru-átvevő 5.000 Ft-ot adott (ami az akkor árfolyamon kb. 200 ukrán hrivnyának (UAH) felelt meg⁷⁶);
- A cigarettacsempészet legtöbbet gyalogosan, ruha alatt testre erősítve történt, az akár forró nyáron is, s tipikusan nem vont maga után megvesztegetést, hanem szerencsére támaszkodva “hátha nem veszik észre”;
- Kamionon, pricepen volt a legkifizetődőbb árut csempészni;
- Személyigéjarművekben rekeszekben, abroncsokban volt a csempészáru rejtve;

3.5.3. Magyarországi kontra kárpátaljai perspektívák a csempészetről

49. ábra: Melyik ukrán elnökség alatt volt a legtöbb csempészet a kárpátaljai válaszadók szerint.

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

S végül, szemügyre kerül mind a kárpátaljai, mind a magyarországi válaszadók tapasztalatai a csempészetrel magával, közvetetten. A kárpátaljai válaszadók szerint a Kucsma elnökség alatt volt messze a legtöbb csempészet, mindkét körben, azaz 1994-től 2005-ig, ugyanakkor itt betudható a korábban felfedezett 2004-es magyar EU csatlakozás, mint limitáció (49. ábra).

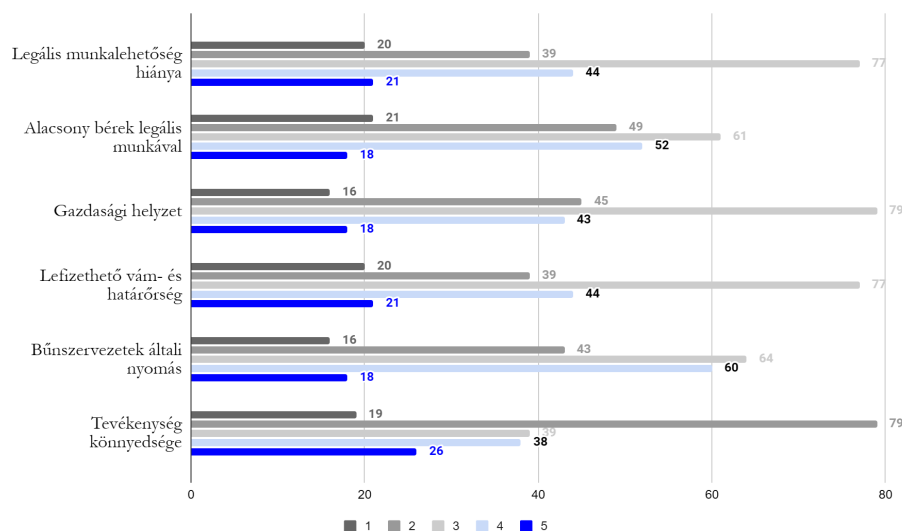
Megkérdezve, hogy milyen tényezők járultak hozzá a csempészkultúra kialakulásához (50. ábra), a legtöbb felsorolt tényező, tehát “*Legális munkalehetőség hiánya*”, “*Alacsony bérek legális munkával*”, “*Gazdasági helyzet*”, “*Lefizethető vám- és*

⁷⁶ bank.gov.ua 2025. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Forrás: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>
Letöltés ideje: 2025.05.10.

határőrség” és “Tevékenység könnyedsége” mind 5-ös értékelésből kapott a legtöbbet, azaz nagyon meghatározó tényezői a csempészkultúra kialakulásához. Egyedül a “Bűnszervezetek általi nyomás” tétel volt az, amely nem kapott túlnyomóan ható jelölést, hanem csak 3-as, ez esetben semlegesnek vélhető vélelét.

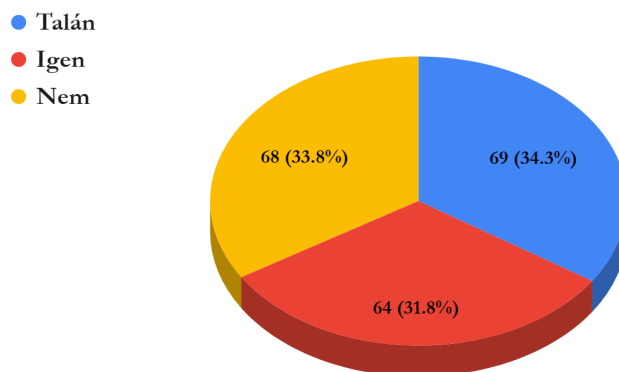
50. ábra: A kárpátaljai válaszadók szerint melyik tényező mennyire volt meghatározó a csempészet kialakulásához az ukrán-magyar határon
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

51. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók szerint melyik tényező mennyire volt meghatározó a csempészet kialakulásához az ukrán-magyar határon
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Megkérdezve a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei oldalt a csempészethez hozzájáruló tényezők meghatározóságáról (51. ábra), eltérő vélemények láthatóak a

kárpátaljai kitöltőkkel szemben. A kelet-magyarországi válaszadók többnyire semlegese vagy kevésbé ható jelöléseket tettek, egyedül a “*Bűnszervezetek általi nyomás*” kategóriában közelíti meg a 3-as értékelést a 4-es, azaz szinte ellentétes megfigyelés a kárpátaljai válaszadók véleményével szemben.

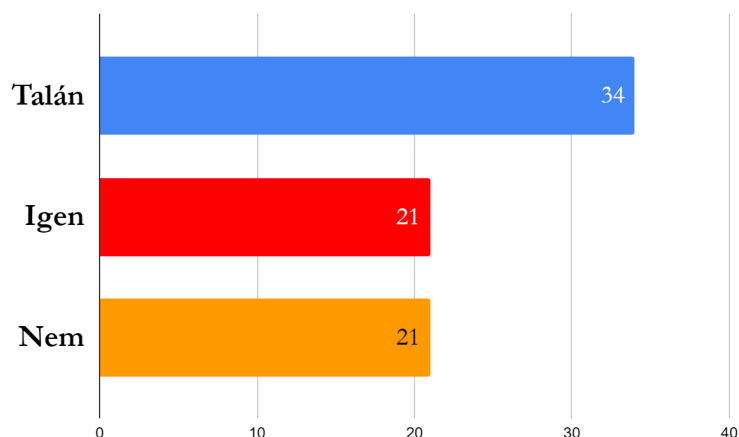

52. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadók családjában vagy közvetlen ismerősei körében volt-e olyan, aki valamilyen szinten részt vett csempész-aktivitásban

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

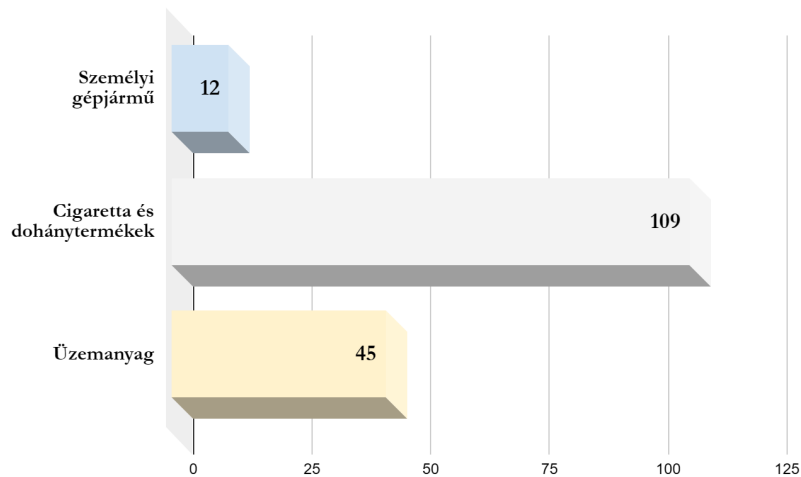
Megkérdezve a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kitöltőket arról (52. ábra), hogy voltak-e családjaikban vagy közvetlen ismerőseik körében olyan, aki valamilyen szinten aktívan részt vett tevékenységben, szinte egyenlő az eloszlás. 31,8% szerint “*Igen*”, 34,3% szerint “*Talán*” és 33,8% szerint “*Nem*”.

Ezen belül megvizsgálva a csak a tiszaháti-részi válaszadók válaszait, a “*Talán*” emelkedik ki 34 jelöléssel, és egyenlő arányban van az “*Igen*” és “*Nem*” 21-21 jelöléssel (53. ábra).

53. ábra: Magyar oldali tiszaháti válaszadók családjában vagy közvetlen ismerősei körében volt-e olyan, aki valamilyen szinten részt vett csempész-aktivitásban

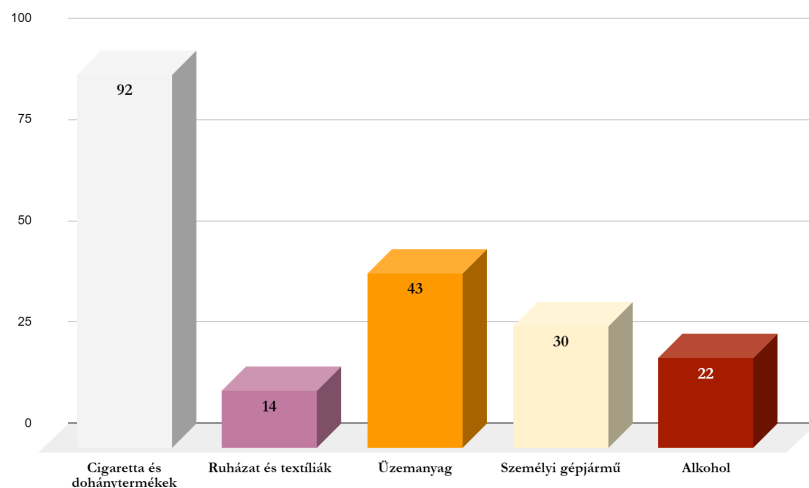
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

54. ábra: Kárpátaljai válaszadók szerint mely volt a leggyakoribb ukrán-magyar határon kijövő csmepész cikk

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Azzal kapcsolatban, hogy tapasztalataik szerint mi volt a leggyakrabban csmepész árucikk (54. ábra), 7 válaszlehetőségből csak 3 jelenik meg. A 166 kárpátaljai válaszadóból 107 a “Cigaretta és dohánytermék”-et jelölte, 45 “Üzemanyag”, 12 “Személygépjármű”.

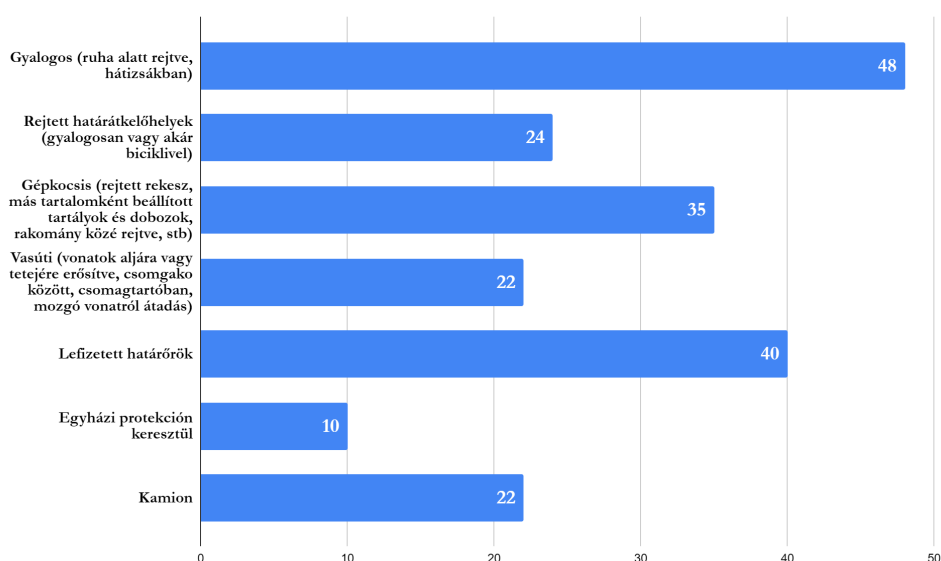
55. ábra: Mely volt a leggyakoribb Kárpátaljáról kijövő csmepész cikk a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kitöltő településén vagy járásában

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

A magyar oldalt kérdezve, hogy mely csmepész cikk volt a legtöbbet jelen településén vagy környékén (55. ábra), a legtöbbet választott kategória úgyszintén a “Cigaretta és dohánytermékek”, ugyanakkor a kárpátaljai tapasztalatokkal ellentétben itt

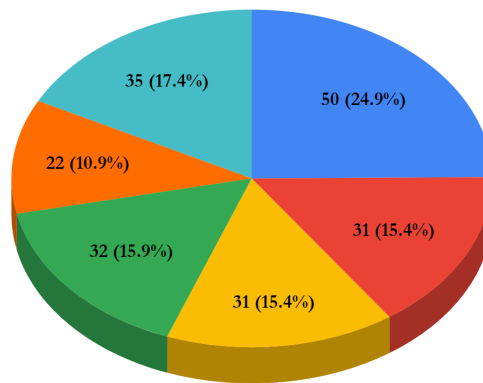
már megjelenik az “Alkohol” és “Ruházat és textiliák” is az “Üzemanyag” és “Személyi gépjármű” mellett is.

Megkérdezve, hogy milyen módon történt a leggyakrabban csempészet a kárpátaljai oldalon (56. ábra), a válaszadók többsége szerint a “Gyalogos (ruha alatt rejtve, hátizsákban)” kategória volt a leggyakoribb 48 jelöléssel, a második a “Lefizetett határőrök” 40 jelöléssel, harmadik a “Gépkocsis (rejtett rekesz, más tartalomként beállított tartályok és dobozok, rakomány közé rejtve, stb.)”, s legkevesebb, de az is kapott 10 jelölést, “Egyházi protekción keresztül”.

56. ábra: Mely volt a leggyakoribb módja a csempészetnek az ukrán-magyar határon
Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

Végezetül, a magyar oldalt kérdezve arról, hogy szerintük hova került értékesítésre a behozott csempészcikk (58. ábra), nagyon megosztottak a vélemények. A legnagyobb halmaz, 24,9% szerint “Egész Magyarországon”, második legnagyobb halmaz 35 jelöléssel, azaz 17,4% szerint “Nyugat-Magyarországra”, 15,9% “Közép-Magyarországon”, 31-31 jelöléssel “Helyileg, Kelet-Magyarországon” és “Közép- és Nyugat-Magyarországon”, s legkisebb volumenben “Magyarországon túl csempészték”, 10,9%-al, azaz 22 jelöléssel.

● Egész Magyarországon ● Közép- és Nyugat-Magyarországon ● Helyileg, Kelet-Magyarországon
 ● Közép-Magyarországon ● Magyarországon túl csempészték ● Nyugat-Magyarországon

57. ábra: Mely volt a leggyakoribb Kárpátaljáról kijövő csempészcikk a kitöltő településén vagy járásában

Forrás: Saját szerkesztés egyéni kutatás alapján.

ÖSSZEFOGLALÁS

Bár csak egy határvonal választja el a Tiszahát “ukrán-oldala” és “magyar-oldala”, Kárpátalját és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti részét, a kettő immáron, noha nem folytonosan, de 105. évi kettéosztottsága folytán két nagyon eltérő világot képeznek. A társadalmi, kulturális, politikai és életviteli különbségek folytán egymás látótávolságában lévő településeken idegenként látják és kezelik egymást az emberek.

A Szovjetunió bukása és az azt követő két és kb. fél évtized mindent megváltoztatott mindkét terület számára, ám ezt abszolút másképp élték meg – míg Magyarországon a rendszerváltás egy nagyon pozitív esemény volt minden szempontból, addig Kárpátaljára nézve ez egy hatalmas negatívum volt a legtöbb tekintetben, a vizsgált periódusokban. Ukrajna, nem lévén szuverén a modern korban a rendszerváltás előtt, nem volt tapasztalata önös államháztartás vezetésben és főleg nem piacgazdaság kialakításában/irányításában, amiben Magyarországnak már legalább volt némi tapasztalata. Ukrajnában gazdasággal nem tudtak mit kezdeni és ez embertelen szegénységhez vezetett Kárpátalján, amit kézzel lábbal próbáltak megoldani a civilek maguknak, mert a tisztviselők nem tettek (ha önhibán kívül is) semmit.

E periódusnak jellemzői szakirodalommal vizsgálatra került, ám fontosabb, hogy mindkét-oldalon az 1990-es, 2000-es és 2010-es évek első felének élő tanúitól volt érdeklődés arról, hogy a gyakorlatban hogyan nézett ki ez a kár számukra, mint a Tiszahát ukrán-oldali és magyar-oldali lakosai.

A mindennapok tekintetében mindkét oldal kiegyezik, hogy kielégítőbb volt az élet a rendszerváltást megelőző időkben, ezen túl azonban ellentétben a kárpátaljai tapasztalatokkal, a magyar-oldal pénzügyileg rosszabb helyzetet referál és kevesebb boldogságot.

Személyi szabadság szempontból mindkét oldal relatíve megegyezik, vegyítve a kettőt válaszadók több mint fele a személyi szabadság terén szabadabbnak érzi a rendszerváltást követő időket, ami azt feltételezi, hogy a boldog életvitelhez/társadalomhoz nem feltétlenül szükséges a személyi szabadság, de illetve a válaszadók szintén nagy része válaszolta azt, hogy szabadabb volt az ember a szovjet időkben, így azt is elmondhatjuk, hogy a személyi szabadság kérdése nem sokat változott vagy javult a rendszerváltást követően.

Az egymásba vetett bizalom kapcsán Kárpátalja sokkal rosszabb általános bizalmi-változást tapasztalt, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. A kárpátaljai válaszadók 57% szerint csökkent a bizalom, megnevezve olyan okokat, mint a hatalomban való bizalmatlanság, megnövekedett bűnözés és közösségi értékek elveszlése. A magyar-oldalon arányaiban a legkevesebbet jelölt volt a csökkent bizalom.

Kárpátalján a magyar nyelv és kultúra oktatása eleinte szabad volt, később, Viktor Andrijovics Juscsenkó elnökségében (2005-2010) kezdet elindulni egyfajta változás ezzel kapcsolatban.

A közintézmények kapcsán újfent radikálisan eltérő tapasztalatok láthatóak az adott periódusban. Kárpátalján jellemzően abszolút negatívan volt értékelve az olyan intézmények minőségi változása a rendszerváltás következményében, mint egészségügy, rendfenntartás és igazságszolgáltatás, tömegközlekedés, közművek (utak, szennyvíz, stb.), általános oktatás és stb. és stb. Ugyanakkor a Tiszahát magyarországi oldalán pozitív közintézményi minőségfejlődést tapasztalt, kiemelve azt, hogy a rendszerváltás következtében egyre jobbak lettek, kiemelve a magyar EU-s csatlakozást, mint kiemelten pozitív tényezőt.

A szabad határmozgás kapcsán a rendszerváltás folytán, amikor végre összekötöttebbé tehetné volna a Tiszaháti magyar közösségeket, ezt nem tette lehetővé, már talán túl késő volt – két másképpen (és más mértékben) megsanyargatott nép eltérő életképe és felfogása révén egyszerűen nem olyan emberek, akik realiztikusan egy közösséggé formálódhatna. Ugyanakkor kifejezetten elmondható, hogy a magyarországi állampolgárok külhoni magyarok kezelése sokkal rosszabb, mint lehetne. Bár saját kutatásban nem került felkérdezésre, szakirodalom szerint a kárpátaljai magyarokat nem tekintik sajátjuknak a magyarországi magyarság. Ugyanakkor jelentős számban történt kivándorlás mégis.

A kárpátaljai-oldali válaszadók 95,8% szerint családjában történt életvitelszerű határon túlra költözés, s 97,6% szerint a településekről egyéb elköltözések is tapasztaltak voltak. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei oldalon a rendszerváltás hozta szabad határmozgás hatására kevés kivándorlás történt, a válaszadók csupán 8,5%-ának történt kivándorlás a családban, s csak egyetlen válaszadó esetében történt Kárpátaljára kivándorlás. Arra viszont, hogy településeikbe költöztek be-e kárpátaljai magánszemélyek, 52,7% szerint igen.

Gazdasági változásokat illetően újfent radikálisan eltérő vélemények születtek. Míg a magyar-oldal inkább jellemez általánosan pozitív változásokat olyan kategóriákban, mint pénzügyi helyzet vagy munkavállalási lehetőségek, addig Kárpátalján ezeknél messzemenőlegesen negatív változásokat tapasztaltak.

A határon átnyúló kereskedelem kapcsán Kárpátalja a 2000-es évek elején jelentős fejlődést látott kedvezményes törvényhozás folytán, azonban ez a kedvezményes törvényhozás 2005-ben megszűnt, és a 2010-es éveket az 1990-es évekhez hasonló állapotban kezdte. Megkérdezve a magyar-oldalt, hogy gazdasági szempontból mi volt a legjelentősebb változás a szabad határkereskedelem által, a legtöbben az ukrán termékek és ukrán vendégmunkások megjelenését jelölte.

Ami viszont egy kiemelt, de jellemzően kevésbé kutatott tényező, amit a szabad határmozgás és kereskedelem hozott, az ukrán-magyar határon kárpátalján az a kiterjedt csempész-kultúra, amely a kárpátaljai magyarok nyelvtudását és nemzeti identitását használta ki ahhoz, hogy vámfizetés és adminisztratív nyom nélkül juttassanak javakat Magyarországra. Megkérdezve a kárpátaljai válaszadókat, hogy tényleg szükség volt-e erre, csak nagyon alacsony arányban volt az, aki úgy vélte, hogy nem.

A csempészet elsődleges mozgatórugója a kárpátalján akkoriban tomboló munkanélküliség és szegénység, ugyanakkor előzőleges szakirodalmi kutatás alapján a tevékenység könnyedtsége a magas szintű korrupció folytán volt a második legfontosabb oka ennek. Itt mindkét oldal felkérdezésre került, s eltérő meglátásokat közvetítettek.

A hipotézis, míg egy merész állítás volt, validitást nyert. A tiszaháti magyar falvak társadalmi-gazdasági átalakulása a rendszerváltás után turbulens volt, s a magyarországi- és kárpátaljai oldalak mind máshogy élték meg ezt – kárpátalja negatívan, míg a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakói egyre javuló helyzetben pozitívan élte meg.

Míg ez a dolgozat arra volt hivatott, hogy feltárja a Tiszahát múltját és jelenét, az eredmények arra mutatnak, hogy a Tiszahátnak jelene már nincs – van Kárpátalja, és van Szabolcs-Szatmár-Bereg megye – két külön ország területei, két külön világ, különböző, elidegenült népek, akik alig pár kilométeres távolságban vannak egymástól, de jóformán már nem fogadják el egymást ugyanazon nemzetnek sem.

A Tiszahát magyar falvainak élete és dinamikája a kettéosztást követően már valószínűleg sosem lesz olyan, mint a trianon békediktátum előtt volt, amikor még a Nagy-Magyarország részeként szőrosan összekötöttek voltak.

IRODALOMJEGYZÉK

I. Monográfiák, szakkönyvek

1. Babócsai Zsuzsa 2010. Érzelemkifejezés és a 80-as generáció. In. Tarr Ferenc szerk.: *A 80-as generáció*. Kontra Műhely Kiadó, Debrecen, 37
2. Bacsó Róbert – Pataki Gábor 2024. *Kárpátalja társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlítása napjaink kihívásaiban és a jövőbeli kilátások tükrében*. Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
3. Barta Róbert 2015. A Nagy Háború és Magyarország. In. Barta – Csiszár szerk.: *Vidék És Város: Az első világháború és a magyar vidék*. Kiadta: Régió Kommunikációs Kft., Hajdúnánás, 9-32.
4. Békés Csaba 2021. Magyarország És A Varsói Szerződés Felbomlása (1988-1991). In. Csicsmann–Kemenczky szerk.: *A Nemzetközi Rendszer Alakváltozásai A 21. Század Elején*. Kiadta: CC Printing Kft., Budapest, 11-24.
5. Bódi Stefánia 2020. *Gondolatok a kelet-közép-európai régióról avagy a régió elmaradottságának okai*. In: Barna Attila szerk.: *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 150-158.
6. Dobó Attila 2021. *A Trianoni Békediktátum – Oknyomozás*. Magyar Kultúra Emléki Kiadó, Vámoszabadi.
7. Dupka György 1993. A KMKSZ-szel Kapcsolatos Legfontosabb Események. In. Dupka et al. szerk.: *A KMKSZ Történetéből. Dokumentumok, tények, adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
8. Fedinec Csilla – Halász István – Tóth Mihály 2016. *A független Ukrajna Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Kalligram Könyvkiadó, Budapest.
9. Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta 2021. *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Gondolat Kiadó, Budapest.
10. Fodó Sándor 1993. Közgyűléstől közgyűlésig. In. Dupka et al. szerk.: *A KMKSZ Történetéből. Dokumentumok, tények, adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
11. Gyuris Ferenc 2019. “Szovjet” és “posztszovjet”. Rendszerszintű társadalmi és gazdasági keretek a szovjet szocialista rendszerben és utána. In: Kőszegi et al. szerk.: *Etnikai Földrajzi Kutatások A Posztszovjet Térségben*. Kiadta: CC Printing Kft., Budapest, 31-56.

12. Hires-László Kornélia 2021. Kárpátalja társadalmi viszonyai a független Ukrajnában. In: Brenzovics et al. szerk.: *Kárpátalja Története Örökség és Kihívások*. Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – „RIK-U” Kft., Beregszász – Ungvár, 743-780.
13. Horváth Gergely – Csüllög Gábor 2023. Ruténföld (az Északkeleti-Felföld) természet- és tájföldrajzi jellemzői. In: Tamás Edit szerk.: *Tájhasználat és tájszerveződés a Kárpát-medencében (895-1920)*. Kiadta: Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, Nyíregyháza, 1-14.
14. Kemény László 2017. *A Szovjetunióból a 21. század Oroszországáig*. Russica Pannonicana (Kiadó), Budapest.
15. Király Béla 2006. A kortárs történész vallomása: a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956-1963. In: Békés – Kecskés szerk.: *A Forradalom és a Magyar Kérdés az ENSZ-Ben, 1956-1963*. Kiadta: Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 37-50.
16. Kovály Katalin – Eröss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik 2020. Kárpátaljáról dióhéjban. In: Ferenc – Kovály szerk.: *Kárpátalja Mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Kiadta: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 11-20.
17. Lukács Attila 2017. “A határok nem elválasztanak, hanem összekötnék egymással” A szovjet-magyar kishatárforgalom alakulása 1989-1991 között. In: Orosz et al. szerk.: *Limes* (IV. évfolyam). Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – Bethlen Gábor Alapkezelő Nonprofit Zrt., Beregszász – Ungvár, 67-92.
18. Manzinger Krisztián – Dajkó Ferenc Dániel 2021. A Trianonban Szétvágott Vármegyék Átszervezése az 1920-as Években Magyarországon és a Szomszédos Államoknak – Állam- és Nemzetépítési Törekvések. In: Zakar et al. szerk.: *A Közép-Európai Országok Együttműködése: 1920-2020*. Konferenciagyűjtemény: Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXVII, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 43-66.
19. Paládi-Kovács Attila 2023. Kárpátalja Település- és Népiségtörténetének Vázlata (896-1818). In: Tamás Edit szerk.: *Tájhasználat és tájszerveződés a Kárpát-medencében (895-1920)*. Kiadta: Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, Nyíregyháza, 23-38.

20. Papp László 2020. A rendszerváltás mint politikai kompromisszum? In: Bódiné Beliznai – Gosztonyi szerk.: *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Gondolat Kiadó, Budapest, 34-42.
21. Sáringer János 2019. Magyar diplomaták és diplomácia az 1990-es években. In: Hajzer Gergő – Horváth Sándor – Huhák Heléna – Molnár Judit – Petrovszki László – Szabó Palócz Orsolya szerk.: *1989 és a rendszerváltás: a társadalmi cselekvés lehetőségei.* Kiadta: Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 62.
22. Suba János 2019. A magyar államhatár a trianoni békediktátum előtt és után 1867-1941. In: Parádi József szerk.: *Emlékkönyv Keserű István születésének 90. évfordulója tiszteletére.* Kiadta: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 197-234.
23. Tomcsik Vanessza 2024. *Kolhoztörténet Kárpátalján a dédai Marx Károly kolhoz példája alapján 1947-1964 között.* Kiadta: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
24. Ткаченко Ганна Костянтинівна 2023. *Використання корупційних практик режимом кремля для розхитування демократії в Україні.* Kiadta: Києво-Могилянська Академія, Kiev.

II. Tudományos tanulmányok és szakcikk

25. Babócsai Zsuzsa 2010. Érzelemkifejezés és a 80-as generáció. In: Tarr Ferenc szerk.: *A 80-as generáció.* Kontra Műhely Kiadó, Debrecen, 37.
26. Fülöp Mihály 2022. Párizs nem Trianon. In: Fülöp Mihály szerk.: *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára.* Kiadta: Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 11-16.
27. Gál Zoltán 2021. A helyi bankok aranykora: a magyarországi bankhálózat a dualizmus korában. *Területi Statisztika*, 61. évf., 4. sz., 407-444. DOI:10.15196/TS610401
28. Grúber Károly – Vaszari Tamás 2018. A keleti partnerség helyzete, avagy dilemmák az EU és Oroszország közötti geopolitikai és geogazdasági térben. *Külügyi Szemle*, 2018-as évf., 4. sz., 3-26.
29. Gyarmati György 2012. A Rákosi korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956. *Korunk*, 23. évf., 5. sz., 116-119.
30. Imre Gabriella 2012. A Magyar Tőkebefektetések Szerepe Kárpátalja Gazdaságában. *Közép-Európai Közlemények*, 5. évf., 3-4. sz., 147-164.

31. Karácsony Péter 2020. A Rendszerváltás Gazdasági Hatásainak Elemzése. *Közép-Európai Közlemények*, 13. évf., 50. sz., 141-155.
32. Kecskés Gusztáv D. 2012. A szovjet csatlós államok a NATO perspektívájában az 1962-es kubai rakétaválság idején. *Világtörténet*, 2012-es évf., 1-2. sz., 121-145.
33. Kovály Katalin – Eröss Ágnes – Tátrai Patrik 2017. “Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31. évf., 2. sz., 3-22. DOI:10.17649/TET.31.2.2851
34. Kovály Katalin 2021. Az Etnikai Kapcsolati Tőke S szerepe a Kárpátaljai Magyar Vállalkozások Működésében a Beregszászi Járás Példáján. *Kisebbségi szemle*, 6. évf., 2. sz., 87-111.
35. Linc Annamária 2022. Az Ukrán-Magyar Határon Átnyúló Együttműködés Változása a Hétköznapiakban a Kétoldalú Kapcsolatok Tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 146. évf., 2. sz., 115-126. DOI:10.32643/f.k.146.2.2
36. Máté György 2020. Megélhetési kényszer, alkalmazkodási forma vagy tudatos vállalkozás? A gömöri és nógrádi csempészésről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 22. évf., 2. sz., 3-29.
37. Nagy András 2020. Halálos Együttérzés. A “magyar ügy” és az ENSZ, 1956-1963. *Századok*, 157. évf., 4. sz., 826-829.
38. Orosz Sándor 2012. Az ukrainai határforgalmi rendszer, különös tekintettel Kárpátaljára 1989-től napjainkig. *Kisebbségkutatás*, 21. évf., 2. sz., 310-334.
39. Szakál Imre 2014. Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája a mai Kárpátalja területén: tervek és gyakorlat. *Regio*, 22. évf., 2. sz., 147-186.
40. Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Eröss Ágnes 2018. A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3. évf., 3. sz., 7-31.
41. Tóth Attila – Fodor Gyula – Berghauer Sándor 2023. A kárpátaljai görögkatolikusok népességföldrajzi mutatói a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusa alapján. *Tér és Társadalom*, 37. évf., 4. sz., 100-112.
42. Tóth Mihály – Csernicskó István 2009. Az ukrainai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio*, 20. évf., 2. sz., 69-107.
43. Ujváry Gábor 2020. Trianon és a magyar kulturális politika. *Somogyi Közlöny*, 30. évf., 4. sz., 5-15.

44. Ungváry Krisztián 2012. Magyarország II. világháborús szerepvállalása. *Korunk*, 23. évf., 11. sz., 37-46.
45. Váradi Natália 2019. A szovjet hatalom kiépítésének kezdeti lépései Kárpátalján 1944-1946. *Betekintő*, 13. évf., 1. sz., 43-57. DOI: 10.25834/BET.2019.1.3.
46. Varga Krisztina 2022a. A csehszlovák pártállam létrejötte a történelemtankönyvek lapjain. *Eruditio-Educatio*, 17. évf., 2. sz., 31-49. DOI: 10.36007/eruedu.2022.2.031-049
47. Varga Krisztina 2022b. A komáromi tárgyalások és az első bécsi döntés korabeli sajtója. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 24. évf., 2. sz., 59-82.
48. Yekelchik, Serhy 2023. The Making of Independent Ukraine. *LSE Public Policy Review*, 3. évf., 6. sz., 1–11. DOI:10.31389/lseprr.90
49. Zeidler Miklós 2020. A Trianoni Béke Megalkotása. *Magyar Tudomány*, 181. évf., 6. sz., 749-760. DOI: 10.1556/2065.181.2020.6.4

III. Digitális adatbázisokból és a világhálóról felhasznált anyagok

50. Bank Barbara 2020. A kommunista diktatúra különböző “arcai” (1919) 1945-1956 (1989). Kiadta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest. Forrás: https://btk.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/7428/file/Tézisfüzet_BB.pdf, Letöltés ideje: 2025.03.20.
51. *bank.gov.ua* 2025. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Forrás: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>, Letöltés ideje: 2025.05.10.
52. *bgazrt.hu* 2025. Nyitóoldal. Forrás: <https://bgazrt.hu/?s=kárpátalja>, Letöltés ideje: 2025.04.15.
53. Domány András 2025. Kaphatnak-e magyar nyugdíjat átköltöző ukrán nyugdíjasok? Forrás: https://hvg.hu/itthon/20250308_Kaphatnak-e-magyar-nyugdijat-atkoltozo-ukran-nyugdijasok, Letöltés ideje: 2025.05.01.
54. Egán Ede-Terv 2014. A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve. Forrás: <https://egannede.com/egan-edeterv.pdf>, Letöltés ideje: 2025.05.02.
55. Galambos István 2016. Az 1956-os forradalom és szabadságharc előzményei, történései és következményei Várpalotán. Kiadta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest. Forrás: https://btk.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/7429/file/Galambos_Istvan_disszertacio.pdf, Letöltés ideje: 2025.03.20.

56. *hatartalangazda.kormany.hu* 2025. "Egán Ede" Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ Jótékonyági Alapítvány. Forrás: <https://hatartalangazda.kormany.hu/egan-edekarpataljai-gazdasagfejlesztesi-kozpont-jotekonyasagi-alapitvany> , Letöltés ideje: 2025.04.30.
57. Imre Gabriella 2008. Kárpátalja Gazdasági Fejlődésének Perspektívái Az Európai Unió Keleti Bővítésének Tükrében. EU Working Papers 2008/1. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00026/00038/pdf/euwp_EPA00026_2008_01_071-081.pdf , Letöltés ideje: 2025.05.01.
58. *proagri.org* 2025. Nyitóoldal. Forrás: <https://proagri.org> , Letöltés ideje: 2025.04.30.
59. *slideverse.com* 2014. ALFÖLD: Felső Tisza-vidék. Forrás: <https://www.slideverse.com/vianca/alfld-fels-tisza-vidk> , Letöltés ideje: 2025.03.04.
60. Szemerkenyi Réka 2007. Energia- és Biztonságpolitika a Hidegháború Idején. Kiadta: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest. Forrás: <https://mek.oszk.hu/08400/08479/08479.pdf> , Letöltés ideje: 2025.04.01.
61. Turbucz Dávid 2014. A Horthy-Kultusz 1919-1944. Kiadta: Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskola, Eger. Forrás: https://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/7/2/Turbucz_David_tezis.PDF , Letöltés ideje: 2025.03.14.
62. Vörös Szabolcs 2021. "Nem tanácsos hazamennem" – Brenzovics László budapesti száműzetéséről, Kárpátaljáról és voksturizmusról. Forrás: <https://www.valaszonline.hu/2021/11/24/brenzovics-laszlo-kmksz-karpatalja-ukrajna-interju/> , Letöltés ideje: 2025.04.16.

РЕЗЮМЕ

Хоча лише лінія кордону розділяє “українську-сторону” та “угорську-сторону” Тисахата, Закарпаття та східної частини Сабольч-Сатмар-Березького області Угорщині, вони зараз утворюють два дуже різні світи, хоча й не безперервно, через свій поділ у 105 році. Через різні соціальні, культурні, політичні та стилі життя, люди в цих поселеннях, що знаходяться в полі зору одне одного, бачать і ставляться одне до одного як до чужих.

Після падіння Радянського Союзу і дві з половиною десятиліття, що послідували за цим, змінило все для обох регіонів, але вони пережили це зовсім по-різному – в Угорщині зміна режиму була дуже позитивною подією в усіх відношеннях, але для Закарпаття, вона була величезним негативом у більшості відношень у досліджувані періоди. Україна, не будучи суверенною в сучасну епоху до зміни режиму, не мала досвіду в самостійному управлінні державними фінансами, а тим більше не в розвитку/керуванні ринковою економікою, в чому Угорщина вже мала принаймні певний досвід. В Україні вони нічого не могли зробити з економікою, і це призвело до нелюдської бідності у Закарпатті, яку мирні жителі намагалися вирішити самі руками й ногами, бо чиновники нічого не робили (хоча й не з їхньої вини).

Характеристики цього періоду були досліджені в літературі, але що ще важливіше, живі свідки 1990-х, 2000-х та першої половини 2010-х років з обох сторін, зацікавившись в тим, як ця шкода виглядала на практиці для них, як мешканців української та угорської сторін Тисахату.

Що стосується повсякденного життя, обидві сторони погоджуються, що життя було більш задовільним у часи до зміни режиму. Однак, окрім цього, на відміну від досвіду Закарпаття, угорська сторона повідомляє про почуття гіршого фінансову становище та почуття менше щастя.

Щодо особистої свободи, обидві сторони відносно однакові, а отже, поєднуючи ці два, більш половини респондентів вважають, що часи після зміни режиму були вільнішими, що передбачає, що особиста свобода не обов'язково є необхідною для щасливого способу життя/суспільства, але значна частина респондентів також відповіла, що люди були вільнішими за радянських часів, тому

можна також сказати, що питання особистої свободи не сильно змінилося чи покращилося після зміни режиму.

Щодо взаємної довіри людей в одне-одному, Закарпаття зазнало набагато гірших загальних змін у довірі, ніж Сабольч-Сатмар-Берег. 57% респондентів Закарпатті заявили про зниження довіри, називаючи серед причин такі як недовіра до влади, зростання злочинності та втрата цінностей громади. З угорського боку зниження довіри було найменш значущим показником з точки зору пропорцій.

На Закарпатті освіта угорської мови та культури спочатку було свободним , але пізніше, за часів президентства Віктора Андрійовича Ющенка (2005-2010), у цьому почали відбуватися зміни.

Радикально інший досвід знову можна спостерігати стосовно зміни у якості державних інституцій у цей період. На Закарпатті якісна зміна таких інституцій, як охорона здоров'я, правоохоронні органи та юстиція, громадський транспорт, комунальні послуги (дороги, каналізація тощо), загальна освіта тощо в результаті зміни режиму, як правило, оцінювалася абсолютно негативно. тощо. Водночас, з угорського боку, спостерігається позитивний розвиток якості державних установ, що підкреслює їхню дедалі кращу роботу в результаті зміни режиму, а також особливо позитивний фактор – вступ Угорщини до ЄС.

Щодо вільного пересування кордонів, то через зміну режиму, коли це нарешті могло б більше об'єднати угорські громади Тісахата, можливо, вже було надто пізно – два народи, які були пригноблені по-різному (і в різному ступені), з різним способом життя та сприйняттям, просто не є людьми, які реально могли б утворити спільноту. Водночас можна прямо заявити, що ставлення громадян Угорщини до закарпатських угорців за кордоном набагато гірше, ніж могло б бути. Хоча це не ставилося під сумнів у власних дослідженнях, згідно з літературою, угорці Закарпаття не вважаються угорцями в Угорщині. Однак, ще спостерігалася значна еміграція.

За словами 95,8% респондентів із Закарпаття, з їхньої родини переїхали жити за кордон, а 97,6% також пережили виїждження інших з своїх населених пунктів. З боку Сабольч-Сатмар-Березької області, спричиненому зміною режиму, еміграція була незначною – лише у 8,5% респондентів була сімейна еміграція, і лише у одного респондента була еміграція до Закарпаття. Однак, на запитання, чи переїхали приватні особи із Закарпаття до їхніх населених пунктів, 52,7% відповіли ствердно.

Щодо економічних змін знову з'явилися радикально різні думки. Хоча угорська сторона схильна характеризувати загалом позитивні зміни в таких категоріях, як фінансове становище чи можливості працевлаштування, Закарпаття зазнало переважно негативних змін у цих сферах.

Щодо транскордонної торгівлі, Закарпаття зазнало значного розвитку на початку 2000-х років завдяки преференційному законодавству, проте це преференційне законодавство було припинено у 2005 році, і розпочалося у 2010-х роках у стані, подібному до 1990-х років. На запитання до угорської сторони, яка найважливіша зміна з економічної точки зору відбулася завдяки вільній прикордонній торгівлі, більшість вказала на появу українських товарів та українських гастарбайтерів.

Однак, помітним, але зазвичай менш дослідженим фактором, спричиненим вільним пересуванням кордонів та торгівлею, є поширена культура контрабанди на українсько-угорському кордоні в Закарпатті, яка використовувала мовні навички та національну ідентичність закарпатських угорців для ввезення товарів до Угорщини без сплати митних зборів та залишення адміністративного сліду. Коли респондентів із Закарпаття запитали, чи це справді було необхідно, лише дуже невеликий відсоток вважав, що ні.

Основною рушійною силою контрабанди було шалене безробіття та бідність на Закарпатті на той час, але, виходячи з попередніх досліджень літератури, легкість цієї діяльності через високий рівень корупції була другою за важливістю причиною цього. Тут обидві сторони були піддані сумніву та висловлені різні думки.

Соціально-економічна трансформація угорських сіл Тісагату після зміни режиму була бурхливою, і угорська та закарпатська сторони переживали її по-різному. Хоча ця дисертація мала на меті дослідити минуле та сьогодення Тисагата, результати показують, що Тисагат більше не має сьогодення – є Закарпаття та є повіт Сабольч-Сатмар-Берег – території двох окремих країн, двох окремих світів, різних, відчужених народів, які знаходяться лише за кілька кілометрів одна від одної, але які вже навряд чи сприймають один одного як одну націю.

Життя та динаміка угорських сіл Тісахату після розділу, ймовірно, ніколи не будуть такими ж, як до Тріанонського мирного договору, коли вони все ще були тісно пов'язані як частина Великої Угорщини.

MELLÉKLETEK

1. Melléklet: Ábrajegyzék:

1. ábra: A beregi Tiszhát vidéke.	7
2. ábra: Kárpátaljai választadók kor-megoszlása.	18
3. ábra: Kárpátaljai választadók nemi-megoszlása.	18
4. ábra: Kárpátaljai választadók származási helye az adott periódusban.	19
5. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók kor-megoszlása.	20
6. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók nemi-megoszlása.	20
7. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók származási helye az adott periódusban.	20
8. ábra: Rendszerváltás előtti élet pénzügyi állapot, élet elégedettség és boldogság szempontjából Kárpátalján.	22
9. ábra: Nagyobb személyi szabadság volt-e Kárpátalján a Szovjetunió alatt?	22
10. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.	23
11. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Kárpátalján.	23
12. ábra: Ukrán elnökségek hatása a kárpátaljai magyarok általános jólétére.	24
13. ábra: Emberek egymásba vetett bizalmának változása a rendszerváltás után Kárpátalján.	24
14. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.	25
15. ábra: Vallás szerepének változása Kárpátalján.	25
16. ábra: Kárpátaljai választadók véleménye arról, hogy mely kormányok hogyan hatottak a kárpátaljai személyi szabadságra a maguk idejében.	26
17. ábra: Rendszerváltás előtti élet pénzügyi állapot, élet elégedettség és boldogság szempontjából Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.	27
18. ábra: Szabadabb volt-e az ember a szocialista időkben.	27
19. ábra: Életvezetés változása a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.	28

20. ábra: Emberek bizalma a rendszerváltás után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.	29
21. ábra: “Az Emberek kevésbé bíznak most egymásban” válaszlehetőség megjelölői által opcionálisan választható fő indok, hogy szerintük miért bíznak kevésbé az emberek egymásban Kelet-Magyarországon.	29
22. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kitöltők szerint vallás fontosságának alakulása a rendszerváltás következtében.	30
23. ábra: Rendszerváltás utáni kormányok hatása a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakosok általános jólétére.	31
24. ábra: Általánosan a közszervek minősége milyen irányba mozdult Kárpátalján a rendszerváltást követően.	33
25. ábra: Kárpátaljai válaszadók tapasztalatai “Kisebbségi jogok” kategóriában elnökségek szerint.	34
26. ábra: Jobb lett-e vagy rosszabb a kárpátaljai magyar nyelv és kultúra oktatása?	35
27. ábra: Általánosan a közszervek minősége milyen irányba mozdult kárpátaljai a rendszerváltást követően.	36
28. ábra: Mely korszak volt a legjobb a rendszerváltást megelőző kárpátaljai magyarok szerint.	36
29. ábra: Általánosan a közszervek minősége milyen irányba mozdult Kelet-Magyarországon a rendszerváltást követően.	37
30. ábra: Közbiztonság hogyan alakult Kelet-Magyarországon.	38
31. ábra: Oktatás minősége hogyan alakult Kelet-Magyarországon a rendszerváltást követően.	38
32. ábra: Mikor volt a “legjobb” korszak a magyarországi-oldal lakói szerint.	39
33. ábra: Mikor volt a “legjobb” korszak a magyarországi-oldali tiszahát lakói szerint.	40
34. ábra: Ukrán kormányok hatása Kárpátalja kapcsolatára Magyarországgal.	42
35. ábra: Kárpátaljai válaszadók nemzeti státusz-elhatárolása.	43
36. ábra: Szabad határmozgás hatása a kitöltő közösségére kivándorlás szempontjából (Kárpátaljai kitöltők).	43
37. ábra: Rendszerváltás utáni kormányok hatása Magyarország kapcsolatára Kárpátaljával.	44
38. ábra: Költözött-e kárpátaljai magyar a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válaszadó településére a rendszerváltás utáni 25 éven belül.	45

39. ábra: Kárpátaljai választadók tapasztalatai a rendszerváltás közvetlen gazdasági hatásai kapcsán.	47
40. ábra: Szabad határmozgás hatása a választadó közösségére Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.	48
41. ábra: Melyik ukrán elnökség hogyan hatott Kárpátalja gazdasági helyzetére. ...	49
42. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók szerint hogyan alakult a közössége pénzügyi helyzete a rendszerváltást követően az 1990-es években.	49
43. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók szerint hogyan alakult a közössége pénzügyi helyzete az EU-csatlakozást követően az 2000-es években. ...	50
44. ábra: Mely rendszerváltás utáni magyar kormány hogyan hatott gazdaságilag Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdaságára.	51
45. ábra: Az Ukrajnával (Kárpátaljával) való szabad kereskedelem legmeghatározóbb hatása a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók közösségeire.	53
46. ábra: Kárpátaljai választadók szerint szükség volt-e Kárpátalja megélhetéséhez a csempész-kultúrára a maga idejében.	54
47. ábra: Ukrán kormányok hatása a korrupcióra kárpátaljai választadók szerint. ...	55
48. ábra: Magyar kormányok hatása a korrupcióra.	56
49. ábra: Melyik ukrán elnökség alatt volt a legtöbb csempészet a kárpátaljai választadók szerint.	57
50. ábra: A kárpátaljai választadók szerint melyik tényező mennyire volt meghatározó a csempészet kialakulásához az ukrán-magyar határon.	58
51. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók szerint melyik tényező mennyire volt meghatározó a csempészet kialakulásához az ukrán-magyar határon.	58
52. ábra: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei választadók családjában vagy közvetlen ismerősei körében volt-e olyan, aki valamilyen szinten részt vett csempész-aktivitásban.	59
53. ábra: Magyar oldali tiszaháti választadók családjában vagy közvetlen ismerősei körében volt-e olyan, aki valamilyen szinten részt vett csempész-aktivitásban.	59
54. ábra: Kárpátaljai választadók szerint mely volt a leggyakoribb ukrán-magyar határon kijövő csempészcikk.	60
55. ábra: Mely volt a leggyakoribb Kárpátaljáról kijövő csempészcikk a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kitöltő településén vagy járásában.	60

56. ábra: Mely volt a leggyakoribb módja a csempészetnek az ukrán-magyar határon.	61
57. ábra: Mely volt a leggyakoribb Kárpátaljáról kijövő csempészcikk a kitöltő településén vagy járásában.	62

2. Melléklet. “A RENDSZERVÁLTÁS ÉRZÉKELT HATÁSAI KÁRPÁTALJÁN” kérdőív kivonatai.

2.1. Melléklet. Bevezetés és 1-2. kérdések és válaszlehetőségeik.

A RENDSZERVÁLTÁS ÉRZÉKELT HATÁSAI KÁRPÁTALJÁN

Tisztelt Kitöltő!

Molnár Vivien vagyok, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola végzős Történelem mesterszakos hallgatója, s szakdolgozatomhoz a "Tiszaháti magyar falvak társadalmi-gazdasági átalakulása a rendszerváltás után" témában kérem segítségüket!

Ehhez azon 45 év feletti kárpátaljai magánszemélyek tapasztalatainak megosztása szükséges, akik emlékeznek arra, hogy milyen volt Kárpátalja mind a szovjet időkben, mind a független Ukrajna alatt az 1990-es, 2000-es és 2010-es években (a 2014-es kormányváltással bezárólag).

Kérem, hogy segítse munkámat e témával kapcsolatban, véleményének megosztásával! A kitöltés teljesen anoním, s a kitöltő személye semmilyen módon nem lesz azonosítható! Amennyiben Ön túl fiatal ehhez, releváns korosztályi személyek nevében is kitöltheti, akár többször is, akik mesélni tudnak erről!

Előre is köszönöm!

A beírt űrlapadatok mentéséhez [jelentkezzen be a Google-fiókjába](#). További információ

*** Kötelező kérdés**

1. Válaszadó Korcsoportja *

☐ 70+

☐ 60-70

☐ 50-60

☐ 45-50

2. Válaszadó neme *

☐ Nő

☐ Férfi

2.2. Melléklet. 3-4. kérdések és válaszlehetőségeik.

3. Válaszadó haza-települése (ha jelenleg nem is él ott) *

Kiválasztás ▼

4. Válaszadó jelenlegi általános életviteli tartózkodása? *

- ☐ Kárpátalja
- ☐ Egyéb ukrajnai régió
- ☐ Külföld

2.3. Melléklet. 3. kérdés válaszlehetőségei példa.

Kiválasztás

Alsókerepec

Árdánháza

Asztély

Badótanya

Badaló

Bakta

Balazsér

Barkaszó

Batár

Bátyú

Bene

Beregardó

Beregdeda

Beregkisfalud

Beregkövesd

Beregsom

Beregszász

Beregszentmiklós

Beregújfalú

Bilke

Bótrágy

Császlóc

[jelentkezzen be a Google-fiókjába. További információ](#)

e (ha jelenleg nem is él ott) *

inos életviteli tartózkodása? *

Ürlap tartalmának törlése

szavakat.

létre, és nem is hagyta azt jóvá. - [Felhasználási feltételek](#) - [Adatvédelmi irányelvek](#)

yanúsnak tűnik ez az űrlap? [Jelentés](#)

Google Űrlapok

2.4. Melléklet. 5-6+6b. kérdések és válaszlehetőségeik.

Mindennapok, társadalom és kivándorlás

5. Hogyan jellemezné a Szovjetunió alatti életét a szabad Ukrajnához mérten? *

- ☐ Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, de az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, de az élet nem volt kielégítőbb, de boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, de nem voltam boldogabb
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, s az élet nem volt kielégítőbb, de boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, de az élet kielégítőbb volt, de nem voltam boldogabb
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, az élet nem volt kielégítőbb, és nem voltam boldogabb

6. Személyi szabadság terén hogy érzi, szabadabb volt az ember a Szovjetunió alatt? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem
- ☐ Talán

6b. Ha a 6.-ik kérdésre "Igen" volt a válasza, kérem indokolja meg, hogy miért!

Saját válasz

2.5. Melléklet. 7-8+8b. kérdések és válaszlehetőségeik.

7. Az alábbiak közül melyik jellemezné a rendszerváltás által előidézett változásokat a mindennapokban (az 1991-2013 periódusban)? *

- ☐ Az élet reménytelibb és izgalmasabb lett
- ☐ Az élet rugalmasabbá és önirányítóbbá vált
- ☐ Az élet mozgalmasabbá és kiszámíthatatlanabbá vált
- ☐ Az élet többnyire ugyanaz maradt
- ☐ Az élet nehezebb és stresszebb lett

8. Ön szerint a kárpátaljai emberek egymásba vetett bizalma általánosan milyen irányba változott 1991 után? *

- ☐ Az emberek jobban bíznak egymásban
- ☐ A bizalom nem sokat változott
- ☐ Az emberek kevésbé bíznak most egymásban

8b. Amennyiben a 8. kérdésre "Az emberek kevésbé bíznak most egymásban" volt a jelölése, akkor kérem válasszi ki az alábbiak közül, hogy mely jellemző miatt volt a leginkább így!

- ☐ Nehezebb megélni, így az emberek csak magukra figyelnek
- ☐ A korrupció térnyerése megnehezítette a hatóságokban vagy intézményekben való megbízást, ami így az egymásban való bizalom elvesztését is jelentette
- ☐ A politikai megosztottság több feszültséget és gyanakvást szült
- ☐ A gazdasági nehézségek versengőbbé és kevésbé együttműködővé tették az embereket
- ☐ Az emberek most többet költöznek, így a közösségek kevésbé szorosak
- ☐ Több a bűnözés vagy a félelem attól, hogy család áldozatává válnak
- ☐ A hagyományos értékek, közösségi szokások elvesztek
- ☐ A média és az internet miatt az emberek eltávolodtak egymástól közvetlen környezetükben

2.6. Melléklet. 9-12. kérdések és válaszlehetőségeik.

9. A nemzeti és kulturális identitása hogyan változott a rendszerváltást követően? *

- ☐ Szívesebben jellemzem magam nemzetiségem szerint, mintsem mint egy ország állampolgára
- ☐ Kevésbé szívesen jellemzem magam nemzetiségem szerint, de nem dicsekszem polgárságommal
- ☐ Büszke állampolgára vagyok Ukrajnának

10. A vallás helyzete Kárpátalján hogyan változott a rendszerváltást követő két évtizedben? *

- ☐ Sokkal fontosabb lett
- ☐ Fontosabb lett
- ☐ Nem változott
- ☐ Kevésbé lett fontos
- ☐ Egyéb: _____

11. A magyar nyelv- és kultúra oktatása a közisokolákban milyen irányba mozdult 1991 után?

- ☐ Jobb lett, szabadabban lehetett tanítani
- ☐ Nem változott
- ☐ Rosszabb lett, kevésbé lehetett tanítani

12. Az alábbiak közül, a szabad határmozgás az Ön közösségére milyen hatással volt a kivándorlásra? *

- ☐ Sokan életvitel szerűen elköltöztek határon túlra
- ☐ Néhányan életvitel szerűen elköltöztek határon túlra
- ☐ Nem költöztek el
- ☐ Csak fiatalok költöztek el életvitel szerűen határokon túlra
- ☐ Csak idősek költöztek el életvitel szerűen határokon túlra

2.7. Melléklet. 12b. kérdés és válaszlehetőségei.

12b. Ön vagy az ön családjában történt életvitelszerű kivándorlás Kárpátaljáról? *

☐ Igen

☐ Nem

2.8. Melléklet. 13-14. kérdések és válaszlehetőségeik.

Közüntézmények és közszolgalat

13. Ön szerint a közszervek minősége milyen irányba változott a szabad Ukrajnában? *

☐ Rosszabb lett
☐ Nagyjából ugyanolyan
☐ Jobb lett

14. Értékelje az alábbi köz- és állami intézmények alakulását a rendszerváltás követően és első évtizedeiben! *

	Abszolút rosszabb lett	Sokkal rosszabb lett	Valamivel rosszabb lett	Nem változott	Valamivel jobb lett	Sokkal jobb lett
Egészségügy	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rendfenntartás és igazságügy	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tömegközlekedés	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Közművek (útak, szennyvíz, stb.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Átfogóan oktatás	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Szociális segítségnyújtás	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Környezetvédelem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sportügy	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sajtószabadság	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2.9. Melléklet. 15-17. kérdések és válaszlehetőségeik.

Általános gazdaság

15. Ön hogyan jellemzné az emberek pénzügyi helyzetét a rendszerváltást követően az 1990-es és 2000-es években? *

- ☐ Mindenkinek sokkal rosszabb lett
- ☐ Mindnekinek rosszabb lett
- ☐ Volt akinek jobb lett, de a többségnek rosszabb
- ☐ Nem változott
- ☐ Volt akinek rosszabb lett, de a többségnek jobb
- ☐ Mindenkinek jobb lett
- ☐ Mindenkinek sokkal jobb lett

16. Ön tapasztalt-e a rendszerváltást követően családján vagy környezetén belül olyat, hogy még több személynek kellett aktívan munkát vállalnia egy családból, mint azelőtt, hogy meg tudjon a család élni? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem

17. Az alábbiak közül, a szabad határmozgás az Ön közösségére milyen hatással volt a munkavállalás kapcsán? *

- ☐ Sokan vállaltak munkát külföldön, de családjuk életvitelileg helyben maradt
- ☐ Sokan vállaltak munkát külföldön, és idővel családjaikkal kiköltöztek
- ☐ Néhányan vállaltak munkát külföldön, de családjuk életvitelileg helyben maradt
- ☐ Néhányan vállaltak munkát külföldön, és végül családjaikkal kiköltöztek
- ☐ Nem vállaltak külföldön munkát

2.10. Melléklet. 18-20. kérdések és válaszlehetőségeik.

Csempészkultúra

**18. A rendszerváltás után Kárpátalján nagyon meghatározóvá vált a csempészet. *
Ön egyetért azzal, hogy ez abszolút szükséges volt a maga idejében Kárpátalja átfogó gazdasági helyzete miatt?**

- ☐ Igen, abszolút
- ☐ Mindenkinek nem, de legtöbbször számára igen
- ☐ Mindenkinek nem, de a néhányak számára igen
- ☐ Nem

19. Az alábbiak közül Ön szerint mely kormány alatt volt a legtöbb csempészés? *

- ☐ Kravcsuk (1991-1994)
- ☐ Kucsma első mandátuma (1994-1998)
- ☐ Kucsma második mandátuma (1999-2005)
- ☐ Jucsenko (2005-2010)
- ☐ Janukovics (2010-2014)

20. Legközelebbi ismerősei és hozzátartói, vagy ha azokon belül nem volt, közösségén belül ezzel foglalkozók által melyik volt a leggyakrabban csempészet árucikk? *

- ☐ Ember
- ☐ Cigaretta és dohánytermékek
- ☐ Alkohol
- ☐ Üzemanyag
- ☐ Ruházat és textíliák
- ☐ Élelmiszer
- ☐ Személyi gépjármű

2.11. Melléklet. 21. kérdés és válaszlehetőségeik.

21. Értékelje az alábbi tényezőket 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire volt * jellemző és hathatott a kiterjedt csempész-kultúra kialakulásához (1 = legkevésbé hatott, 5 = nagyon hatott)!

	1	2	3	4	5
Legális munkalehetőség hiánya	☐	☐	☐	☐	☐
Alacsony bérek legális munkával	☐	☐	☐	☐	☐
Gazdasági helyzet	☐	☐	☐	☐	☐
Lefizethető vám- és határőrség	☐	☐	☐	☐	☐
Bűnszervezetek általi nyomás	☐	☐	☐	☐	☐
Tevékenység könnyedtsége	☐	☐	☐	☐	☐

2.23. Melléklet. 22-23.1. kérdések és válaszlehetőségeik.

Törvényhozás és politika

22. Ön szerint a magyar kisebbség kezelése az általános törvényhozásban a rendszerváltás következtében hogyan változott 1991 és 2013 között, de még 2014 előtt? *

- ☐ Egyre jobb volt
- ☐ Hol jobb, hol rosszabb volt
- ☐ Csak rosszabb volt

23.1. Értékelje az alábbi elnökségek hatását Kárpátaljára GAZDASÁG szempontból *

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Kravcsuk (1991-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Kucsma (1994-2005)	☐	☐	☐	☐	☐
Juscsenkó (2005-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Janukovics (2010-2014)	☐	☐	☐	☐	☐

2.13. Melléklet. 23.2-23.3. kérdések és válaszlehetőségeik.

23.2. Értékelje az alábbi elnökségek hatását Kárpátaljára KISSEBBSÉGI JOGOK szempontból *

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Kravcsuk (1991-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Kucsma (1994-2005)	☐	☐	☐	☐	☐
Juscsenkó (2005-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Janukovics (2010-2014)	☐	☐	☐	☐	☐

23.3. Értékelje az alábbi elnökségek hatását Kárpátaljára KORRUPCIÓ szempontból (ahol Negatív = még több volt; Pozitív = kevesebb volt) *

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Kravcsuk (1991-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Kucsma (1994-2005)	☐	☐	☐	☐	☐
Juscsenkó (2005-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Janukovics (2010-2014)	☐	☐	☐	☐	☐

2.14. Melléklet. 23.4-23.5. kérdések és válaszlehetőségeik.

**23.4. Értékelje az alábbi elnökségek hatását Kárpátaljára KAPCSOLAT
MAGYARORSZÁGGAL szempontból** *

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Kravcsuk (1991-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Kucsma (1994- 2005)	☐	☐	☐	☐	☐
Juscsenkó (2005-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Janukovics (2010-2014)	☐	☐	☐	☐	☐

**23.5. Értékelje az alábbi elnökségek hatását Kárpátaljára SZEMÉLYI
SZABADSÁG szempontból** *

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Kravcsuk (1991-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Kucsma (1994- 2005)	☐	☐	☐	☐	☐
Juscsenkó (2005-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Janukovics (2010-2014)	☐	☐	☐	☐	☐

2.15. Melléklet. 23.6-24. kérdések és válaszlehetőségeik.

23.6. Értékelje az alábbi elnökségek hatását Kárpátaljára ÁLTALÁNOS JÓLÉT szempontból *

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Kravcsuk (1991-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Kucsma (1994-2005)	☐	☐	☐	☐	☐
Juscsenkó (2005-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Janukovics (2010-2014)	☐	☐	☐	☐	☐

24. Ön szerint összeségében az alábbiak közül mely periódusban volt az élet a legjobb a kárpátaljai magyarok számára? *

- ☐ Szovjet idők
- ☐ 1990-es évek
- ☐ 2000-es évek
- ☐ Nem volt olyan, hogy "legjobb". Mindegyikben volt fel- és le

3. Melléklet: “A RENDSZERVÁLTÁS ÉRZÉKELT HATÁSAI SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉBEN” e dolgozathoz használt kérdőív kivonata.

3.1. Melléklet. Bevezető és 1. kérdés és válaszlehetőségeik.

A RENDSZERVÁLTÁS ÉRZÉKELT HATÁSAI SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉBEN

Tisztelt Kitöltő!

Molnár Vivien vagyok, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola végzős Történelem mesterszakos hallgatója, s szakdolgozatomhoz a "Tiszaháti magyar falvak társadalmi-gazdasági átalakulása a rendszerváltás után" témában kérem segítségüket!

Ehhez azon 45 év feletti Szabolcs-Szatmár Bereg megyei magánszemélyek tapasztalatainak megosztása szükséges, akik emlékeznek arra, hogy milyen volt a határmozgás, kereskedelem és csempészkultúra, valamint a Kárpátaljával való viszony a határ ezen oldalán, mind a szovjet időkben, mind a független Ukrajna alatt az 1990-es, 2000-es és 2010-es években (a 2014-es Ukrán kormányváltásig).

Kérem, hogy segítse munkámat e témával kapcsolatban, véleményének megosztásával! A kitöltés teljesen anoním, s a kitöltő személye semmilyen módon nem lesz azonosítható! Amennyiben Ön túl fiatal ehhez, releváns korosztályi személyek nevében is kitöltheti, akár többször is, akik mesélni tudnak erről!

Előre is köszönöm!

A beírt űrlapadatokat mentéséhez [jelentkezzen be a Google-fiókjába](#). [További információ](#)

*** Kötelező kérdés**

1. Válaszadó Korcsoportja *

- ☐ 70+
- ☐ 60-70
- ☐ 50-60
- ☐ 45-50

3.2. Melléklet. 2-3. kérdés és válaszlehetőségeik.

2. Válaszadó neve *

☐ Nő

☐ Férfi

3. Válaszadó 1990-es/2000-es évi haza-települési járása (ha jelenleg nem is él ott) *

Kiválasztás ▼

3.3. Melléklet. 3. kérdés válaszlehetőségei példa.

Kiválasztás

- Baktalórántházai járás
- Csengeri járás
- Fehérgyarmati járás
- Ibrányi járás
- Kemecsei járás
- Kisvárdai járás
- Mátészalkai járás
- Nagykállói járás**
- Nyírbátori járás
- Nyíregyházi járás
- Tiszavasvári járás
- Vásárosnaményi járás
- Záhonyi járás

évi haza-települési járása (ha j

tre, és nem is hagyta azt jóvá. - [Felhasználási irányelvek](#)

ínusnak tűnik ez az űrlap? [Jelentés](#)

Google Újlapok

3.4. Melléklet. 4-5. kérdés és válaszlehetőségeik.

Mindennapok, társadalom és kultúra

4. Hogyan jellemezné a rendszerváltás előtti életét a maihoz képest? *

- ☐ Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, de az élet kielégítőbb volt, és boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, de az élet nem volt kielégítőbb, de boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg jobb volt a helyzetem, az élet kielégítőbb volt, de nem voltam boldogabb
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, s az élet nem volt kielégítőbb, de boldogabb voltam
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, de az élet kielégítőbb volt, de nem voltam boldogabb
- ☐ Pénzügyileg rosszabb volt a helyzetem, az élet nem volt kielégítőbb, és nem voltam boldogabb

5. Személyi szabadság terén hogy érzi, szabadabb volt az ember a rendszerváltás előtt? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem
- ☐ Talán

3.5. Melléklet. 6-7. kérdés és válaszlehetőségeik.

6. Az alábbiak közül melyik jellemezné a rendszerváltás által előidézett változásokat a mindennapokban (az 1991-2014) periódusban)? *

- ☐ Az élet reménytelibb és izgalmasabb lett
- ☐ Az élet rugalmasabbá és önirányítóbbá vált
- ☐ Az élet mozgalmasabbá és kiszámíthatatlanabbá vált
- ☐ Az élet többnyire ugyanaz maradt
- ☐ Az élet nehezebb és stresszesebb lett

7. Ön szerint a kelet-magyarországi emberek egymásba vetett bizalma általánosan milyen irányba változott 1991 után? *

- ☐ Az emberek jobban bíznak egymásban
- ☐ A bizalom nem sokat változott
- ☐ Az emberek kevésbé bíznak most egymásban

3.6. Melléklet. 7b+8. kérdés és válaszlehetőségeik.

7b. Amennyiben a 7. kérdésre "Az emberek kevésbé bíznak most egymásban" volt * a jelölése, akkor kérem válassza ki az alábbiak közül, hogy mely jellemző járult ehhez a változáshoz hozzá a leginkább!

- ☐ Nehezebb megélni, így az emberek csak magukra figyelnek
- ☐ A korrupció térnyerése megnehezítette a hatóságokban vagy intézményekben való megbízást, ami így az egymásban való bizalom elvesztését is jelentette
- ☐ A politikai megosztottság több feszültséget és gyanakvást szült
- ☐ A gazdasági nehézségek versengőbbé és kevésbé együttműködővé tették az embereket
- ☐ Az emberek most többet költöznek, így a közösségek kevésbé szorosak
- ☐ Több a bűnözés vagy a félelem attól, hogy csalás áldozatává válnak
- ☐ A hagyományos értékek, közösségi szokások elvesztek
- ☐ A média és az internet miatt az emberek eltávolodtak egymástól közvetlen környezetükben
- ☐ Ukrán állampolgárok relatíve szabad bejárása Magyarországra

8. A vallás helyzete hogyan változott Kelet-Magyarországon a rendszerváltást * követő két évtizedben?

- ☐ Sokkal fontosabb lett
- ☐ Fontosabb lett
- ☐ Nem változott
- ☐ Kevésbé lett fontos

3.7. Melléklet. 9-10. kérdés és válaszlehetőségeik.

Közüntézmények és közszolgalat

9. Ön szerint a közszervek minősége milyen irányba változott a rendszerváltás * után és az EU-csatlakozást követően Kelet-Magyarországon ?

- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, s az EU-csatlakozással nem változott
- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, de az EU-csatlakozás után még rosszabb lett
- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, de az EU-csatlakozás után jobb lett
- ☐ Nem változott a szocialista időszakhoz képest
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, s az EU-csatlakozással nem változott
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után rosszabb lett
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után még jobb lett

10. Kelet-Magyarországon a közbiztonság hogyan változott a rendszerváltás * utáni években és az EU-hoz való csatlakozás után?

- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, s az EU-csatlakozással nem változott
- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, de az EU-csatlakozás után még rosszabb lett
- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, de az EU-csatlakozás után jobb lett
- ☐ Nem változott a szocialista időszakhoz képest
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, s az EU-csatlakozással nem változott
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után rosszabb lett
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után még jobb lett

3.8. Melléklet. 1. kérdés és válaszlehetőségeik.

11. Ön szerint az általános oktatás minősége milyen irányba változott a rendszerváltás utáni és az EU-hoz való csatlakozás évtizedeiben a rendszerváltás előtti oktatási rendszerhez képest? *

- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, s az EU-csatlakozással nem változott
- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, de az EU-csatlakozás után még rosszabb lett
- ☐ Rendszerváltást követően rosszabb volt, de az EU-csatlakozás után jobb lett
- ☐ Nem változott a szocialista időszakhoz képest
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, s az EU-csatlakozással nem változott
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után rosszabb lett
- ☐ Rendszerváltást követően jobb volt, de az EU-csatlakozás után még jobb lett

3.9. Melléklet. 12.2-12.1-13. kérdés és válaszlehetőségeik.

Gazdaság, kivándorlás és csempészet

12.1. Ön hogyan jellemezné az kelet-magyarországi emberek pénzügyi helyzetét a rendszerváltást követően az 1990-es években? *

- ☐ Mindenkinek sokkal rosszabb lett
- ☐ Mindnekinek rosszabb lett
- ☐ Volt akinek jobb lett, de a többségnek rosszabb
- ☐ Nem változott
- ☐ Volt akinek rosszabb lett, de a többségnek jobb
- ☐ Mindenkinek jobb lett
- ☐ Mindenkinek sokkal jobb lett

12.2. Ön hogyan jellemezné az kelet-magyarországi emberek pénzügyi helyzetét az EU-s csatlakozást követően a 2000-es években? *

- ☐ Mindenkinek sokkal rosszabb lett
- ☐ Mindnekinek rosszabb lett
- ☐ Volt akinek jobb lett, de a többségnek rosszabb
- ☐ Nem változott
- ☐ Volt akinek rosszabb lett, de a többségnek jobb
- ☐ Mindenkinek jobb lett
- ☐ Mindenkinek sokkal jobb lett

13. Ön tapasztalt-e a rendszerváltást követően családjában vagy környezetén belül olyat, hogy még több személynek kellett aktívan munkát vállalnia egy családból, mint azelőtt, hogy meg tudjon a család élni? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem

3.10. Melléklet. 14+14b-16. kérdés és válaszlehetőségeik.

14. Az Ön közösségében volt olyan, hogy a rendszerváltást követő első két évtizedben a szabad hatására volt kivándorlásra? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem

14b. Volt-e olyan az Ön közösségében, aki Kárpátaljára költözött? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem

15. Az ön közösségébe áttelepültek Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió felbomlása után? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem

16. Az alábbiak közül az Ön közösségére az Ukrajnával való kereskedelem és szabad határmozgás mely eleme volt a legnagyobb hatással? *

- ☐ Megjelentek ukrán vendégmunkások a helyi munkavégzésben
- ☐ Életvitel szerűen odaköltöztek ukrán magánszemélyek
- ☐ Ukrán termékek jelentek meg boltokban
- ☐ Helyi magánszemélyek segédkeztek a kárpátaljai csempészetben
- ☐ Közösségén belül magyarországi magánszemélyek átjártak Kárpátaljára vásárolni

3.11. Melléklet. 17-18. kérdés és válaszlehetőségeik.

17. Kelet-Magyarországon nagyon meghatározóvá vált a rendszerváltást követően a csempészet. Értékelje az alábbi tényezőket 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire volt jellemző és hathatott a kiterjedt csempész-kultúra kialakulásához (1 = legkevésbé hatott, 5 = nagyon hatott)! *

	1	2	3	4	5
Legális munkalehetőség hiánya	☐	☐	☐	☐	☐
Alacsony bérek legális munkával	☐	☐	☐	☐	☐
Gazdasági helyzet	☐	☐	☐	☐	☐
Lefizethető vám- és határőrség	☐	☐	☐	☐	☐
Bűnszervezetek általi nyomás	☐	☐	☐	☐	☐
Tevékenység könnyedtsége	☐	☐	☐	☐	☐

18. Az Ön családjában, vagy ismerősi körében volt-e olyan személy(ek), aki(k) a Kárpátalja-Magyarország csempészútvonalban tevékenykedtek? *

- ☐ Igen
- ☐ Nem
- ☐ Talán

3.12. Melléklet. 19-20. kérdés és válaszlehetőségeik.

19. Az Ön járásában, ha volt, milyen csempész-tevékenység volt a leggyakoribb? *

- ☐ Ember
- ☐ Cigaretta és dohánytermékek
- ☐ Alkohol
- ☐ Üzemanyag
- ☐ Ruházat és textiliák
- ☐ Élelmiszer
- ☐ Személyi gépjármű

20. Tudomása szerint, a 19.-ik kérdésre válaszul megjelölt csempész-cikknek mi volt a leggyakoribb csempészési módja? *

- ☐ Gépkocsi (rejtett rekesz, más tartalomként beállított tartályok és dobozok, rakomány közé rejtve, stb)
- ☐ Gyalogos (ruha alatt rejtve, hátizsákban)
- ☐ Rejtett határátkelőhelyek (gyalogosan vagy akár biciklivel)
- ☐ Vasúti (vonatok aljára vagy tetejére erősítve, csomgako között, csomagtartóban, mozgó vonatról átadás)
- ☐ Lefizetett határőrök
- ☐ Egyházi protekción keresztül
- ☐ Kamion

3.13. Melléklet. 21. kérdés és válaszlehetőségei.

21. Legjobb tudomása szerint a járásában legtöbbet csempészet árucikk hol kötött ki, mint árult termék? *

- ☐ Helyileg, Kelet-Magyarországon
- ☐ Közép-Magyarországon
- ☐ Közép- és Nyugat-Magyarországon
- ☐ Nyugat-Magyarországon
- ☐ Egész Magyarországon
- ☐ Magyarországon túl csempészték

3.14. Melléklet. 22.1. kérdés és válaszlehetőségei.

Törvényhozás és politika					
22.1. Értékelje az alábbi kormányok hatását Kelet-Magyarországra ★					
GAZDASÁG szempontból	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Antall-Boross-kormány (1990-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Horn-kormány (1994-1998)	☐	☐	☐	☐	☐
Első Orbán-kormány (1998-2002)	☐	☐	☐	☐	☐
Medgyessy-Gyurcsány-Bajnai-kormányok (2002-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Orbán-kormány (2010-)	☐	☐	☐	☐	☐

3.15. Melléklet. 22.2. kérdés és válaszlehetőségei.

22.2. Értékelje az alábbi kormányok hatását Kelet-Magyarországra
KORRUPCIÓ szempontból (ahol Negatív = még több volt; Pozitív = kevesebb volt)

Nagyon negatív

Negatív

Semleges

Pozitív

Nagyon pozitív

Antall-Boross-kormány (1990-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Horn-kormány (1994-1998)	☐	☐	☐	☐	☐
Első Orbán-kormány (1998-2002)	☐	☐	☐	☐	☐
Medgyessy-Gyurcsány-Bajnai-kormányok (2002-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Orbán-kormány (2010-)	☐	☐	☐	☐	☐

3.16. Melléklet. 22.3-22.4. kérdések és válaszlehetőségeik.

22.3. Értékelje az alábbi kormányok hatását Kelet-Magyarországra KAPCSOLAT KÁRPÁTALJÁVAL (UKRAJNA) szempontból

*

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Antall-Boross- kormány (1990-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Horn-kormány (1994-1998)	☐	☐	☐	☐	☐
Első Orbán- kormány (1998-2002)	☐	☐	☐	☐	☐
Medgyessy- Gyurcsány- Bajnai- kormányok (2002-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Orbán- kormány (2010-)	☐	☐	☐	☐	☐

22.4. Értékelje az alábbi kormányok hatását Kelet-Magyarországra ÁLTALÁNOS JÓLÉT szempontból

*

	Nagyon negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Nagyon pozitív
Antall-Boross- kormány (1990-1994)	☐	☐	☐	☐	☐
Horn-kormány (1994-1998)	☐	☐	☐	☐	☐
Első Orbán- kormány (1998-2002)	☐	☐	☐	☐	☐
Medgyessy- Gyurcsány- Bajnai- kormányok (2002-2010)	☐	☐	☐	☐	☐
Orbán- kormány (2010-)	☐	☐	☐	☐	☐

3.17. Melléklet. 23. kérdés és válaszlehetőségei.

23. Ön szerint összességében az alábbiak közül mely periódusban volt az élet a * legjobb a kelet-magyarországi emberek számára?

- ☐ Szocialista idők
- ☐ Rendszerváltás után
- ☐ EU-s csatlakozás után
- ☐ Nem volt olyan, hogy "legjobb". Mindegyikben volt fel- és le